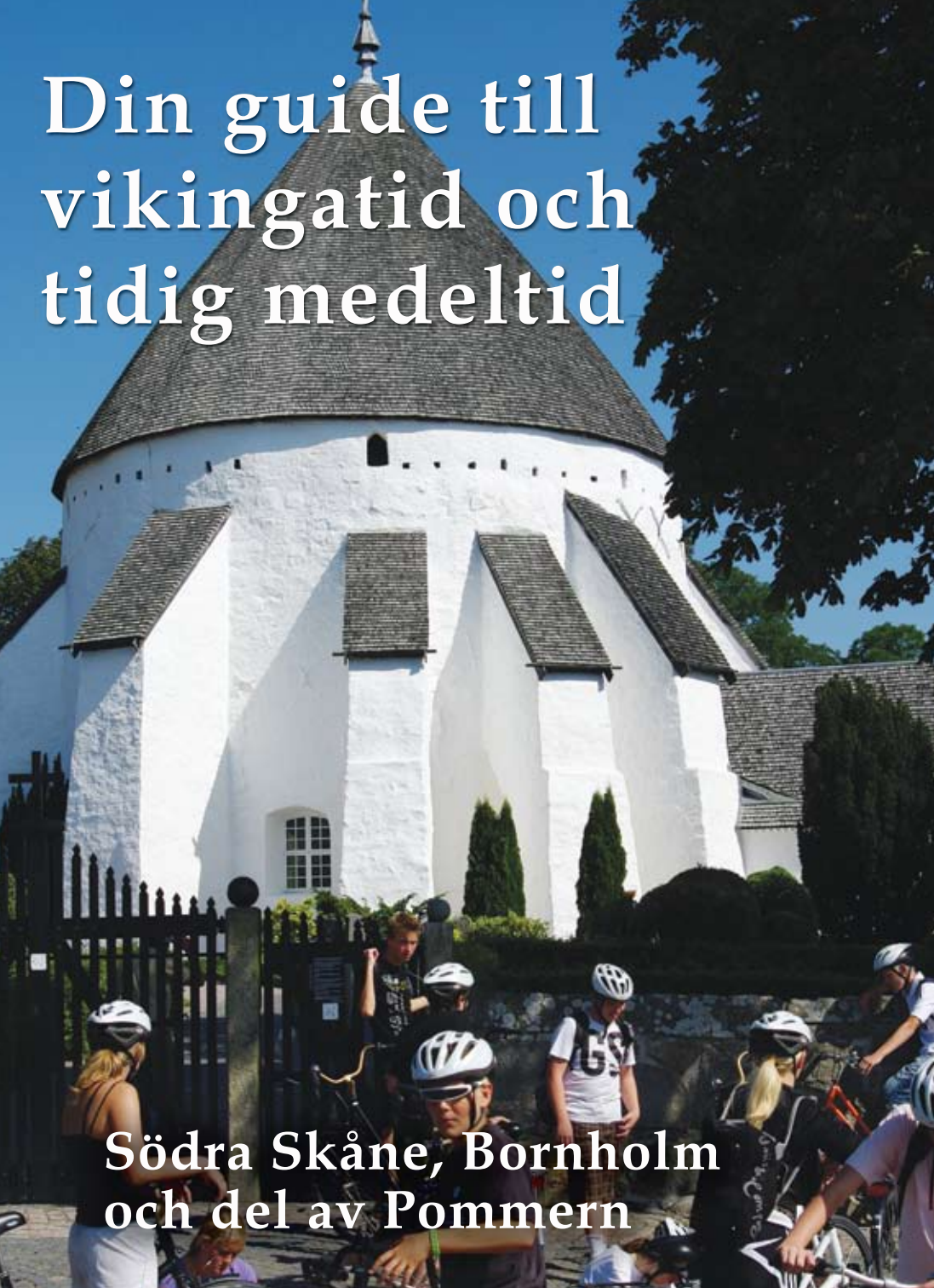

Din guide till vikingatid och tidig medeltid

Södra Skåne, Bornholm
och del av Pommern

Din guide till vikingatid och tidig medeltid

Södra Skåne, Bornholm och del av Pommern

Innehåll

Text: Sven Rosborn med polskt bidrag av Andrzej Kuczkowski.

Denna guidebok är en del av projektet "United in Diversity", som är medfinansierat av den Europeiska Unionen (Den Europeiska fonden för regionalutveckling EFRU).

Boken är ett uttryck för projektpartnerernas synsätt och varken EU kommissionen eller dess myndigheter är ansvariga för det sätt på vilket informationen i denna skrift används.

Projektets partners är:

- Föreningen av kommuner och distrikter från Centralpommern
- Vellinge kommun
- Foteviken Museum
- Center for regional- och turismeforskning

Boken ingår samtidigt i publikationsserien "Destination Viking".

Inledning

Tre osannolika möten

- * Mieszko I och Ingegärd
- * Åsa från Tullstorp och Sven Estridsen
- * Sigurd Kåpa och Emund

Bakgrundsfakta

- * Vikingatid och tidig medeltid i Skåne och på Bornholm
- * Pommerns tidiga historia

Besöksmål

- * Skåne
- * Bornholm
- * Polen

Foteviken 2010
ISBN 978-91-973777-5-1

Inledning

Ett av de främsta historiska kännetecknen för Skandinavien är vikingarna och den tid de levde i, dvs. vikingatiden. Viking som begrepp används numera överallt och i de mest skiftande situationer. Om det inte är fotbollsfans med vikingahjälmar prydda med horn, så är det firmanamn, olika produkter eller filmer och böcker med vikingatema m.m. Trots detta intresse är det få som egentligen vet vad vikingatiden en gång handlade om. Kunskapen är ofta begränsad till att det var råa, primitiva män som for fram och härjade och brände i Europa. Denna bild är alltför grov och i många fall missvisande. Var finns livet hemma i Skandinavien? Var finns kvinnorna och barnen? Var finns handelsmännen som tog sig så långt bort som till Kina?

Det ges årligen ut mängder med skrifter som har temat vikingar. Här möter man vikingarna och nordborna runt omkring i Västeuropa och i Ryssland. Trots denna rika flora av böcker får man emellertid söka i stort sett förgäves efter Polen och dess relationer till Skandinavien för tusen år sedan. Polen har på något märkligt sätt blivit en vit fläck på kartan när historien om den skandinaviska vikingatiden har berättats. Detta är desto märkligare eftersom Polen, som det väldiga landområde det var, i allra högsta grad måste ha spelat en betydelsefull roll i norra Europas historia redan under denna avlägsna tidsperiod. När det gäller länderna söder om Östersjön talar man, till skillnad från den skandinaviska vikingatiden, om den slaviska kulturen. Slaverna var ett mäktigt folkslag som bestod av en mängd stammar och deras välde täckte större delen av östra Europa.

Denna bok försöker att slå historiska broar över södra Östersjön; broar mellan Skåne, Bornholm och norra Polen. Det är dags att på allvar inlemma dessa områden i ett och samma historieperspektiv, inte minst för att på ett rättvisare sätt se den gemensamma historien som den en gång utspelades i dessa tre områden. Boken innehåller också nedslag på sådana platser som fortfarande kan besökas och som vittnar om en tusenårig historia.

Tre osannolika möten

Tänk er att samla några personer i ett rum i ett enda syfte, att låta dem ha samtal sinsemellan. Inte är det speciellt ovanligt att göra så. Men om personerna ifråga kommer från olika tider, dvs. kroppsligen aldrig någonsin har kunnat mötas och språkas vid; ja då blir det både märkligt och kanske till och med intressant. I tre artiklar kommer ni därför att få uppleva detta sensationella faktum. Jag har samlat sex starka personligheter, kvinnor såväl som män, för att höra vad de kan ge för en bild av en för längesedan förgången tid. Förhoppningsvis kan de berika din, och min, kunskap om vad som hände runt södra Östersjön för tusen år sedan.

Och vem är jag?

Sven Rosborn från Fotevikens Museum. Trots att jag aldrig tidigare fysiskt färdats i tiden är jag van vid att röra mig i historien. Det händer att jag tar på mig mina vikingakläder och tillbringar några veckor som viking i vårt vikingareservat. Under andra stunder gläds jag över att få sitta i en modern och skön fåtölj medan jag återskapar det förflutna på datorskärmen. Allt detta resande i tiden gör mig nog till en perfekt person för ett samtal med människor som inte längre lever men vilka jag ändå tämligen tydligt kan se framför mig.

Till att börja med var jag lite rädd inför mötet med dessa mäktiga män och kvinnor. Fastän jag läst mycket om dem var de främlingar för mig. Jag ville ju fråga dem om så många saker nu när jag hade tillfälle till det men samtidigt inte framstå som oförsämd och alltför nyfiken. När jag nu ser tillbaka på de sex mötena tycker jag nog att det hela blev rätt bra trots allt - eller vad tycker du själv?

Mieszko I och Ingegärd

Till mitt första möte har jag bjudit in en man och en kvinna. Det som är spännande är att de i allra högsta grad är släkt med varandra, farmors far på den ena sidan och barnbarns barn på den andra. Den äldre av de två dog år 992, ca tio år före den andres födelse. För honom kommer mötet således att bli en överraskning, för henne däremot blir samtalet en möjlighet att bättre lära känna mannen som hon säkert hört talas en hel del om.

Vem är då dessa, mina första historiska gäster? Inga mindre än en kung och ett helgon! Mieszko I räknades under sin krafts dagar som Polens förste kung. Hans födelsedatum är osäkert, men att han verkligen dog år 992 är oomtvistat. Ingegärds farmor var Mieszkos dotter Gunhilda. Ingegärd föddes ca 1001 och dog året 1050 som härskarinna i Kiev i Ryssland.

Vi har stämt möte i den polska staden Koszalin. Koszalin är i dag en stad på drygt 100.000 innevånare. Denna stad med sina medeltida rötter ligger nära Östersjökusten. Tretton mil längre västerut finner du Swinoujscie, hamnstaden med färjor till Sverige och Skåne.

Mitt första intervjuoffer blir den äldste i sällskapet, Mieszko. Han sitter lugnt tillbaka i stolen och han har sitt barnbarns barn vid sidan om sig.

”Jag måste fråga dig Mieszko om din uppväxt och hur du har kunnat bli så intimt förknippad med den polska historien? När föddes du egentligen? Många nutida forskare har undrat.”

”Sanningen är att jag inte vet. Födelse och exakt ålder är något som man ofta förknippar med kristendomen och det heliga dopet. Jag föddes i en annan tro. När min mor första gången höll mig i sin famn var kristendomen inte vår religion i Polanie, eller Polen som

Karta som visar förhållandena i Polen under Mieszko I:s tid.

ni kallar landet i framtiden. Ett svar som nog kommer sanningen nära är så där året 930.”

Mieszko tillhörde den så kallade Piast dynastin. Enligt en legend nedtecknad av krönikören Gallus Anonymus grundades dynastin av bonden Piast vars son Siemowit lyckades ta över tronen när den tidigare innehavaren, prins Popiel, blev bortjagad. Siemowit's son var Leszek vars son Siemomysl var far till Mieszko.

”I vårt bevarade skrivna källmaterial stiger du fram först år 963. Detta år har därför nästan räknats som Polens grundläggningsår.”

Mieszko tittar förvånat på mig.

”Men det hände ju mycket väsentligt långt innan dess!”

”Vår kunskap är begränsad; skrivna dokument har genom tiderna alltid förstörts. Nutida arkeologer kan visserligen alltid gräva fram spåren efter dåtiden men de kan aldrig få fram uppgifter om personer eller om hur folk tänkte och tyckte.”

”Vilken bräcklig historia som ni måste ha kvar. Det är nästan skrattretande.”

”Nu har du chansen att bättra på vår kunskap lite. Det är inte alla förunnat att få göra så!”

Mieszko grymtar av välbehag, som om situationen verkar att passade honom.

”Det rike som jag ärvde var Wielkopolska eller Stor-Polen som ni senare skulle kalla det. Här fanns de två viktiga centralorterna Gniezno och Poznan (Posen). För att visa att jag var min släkt värdig utökade jag mitt rike med Kujavia, Mazovia och Pomerania. Får man mycket vill man emellertid ha mer. Mitt problem var att min granne i öster, ruserna, var alltför mäktiga att attackera. Och i söder fanns Chechs kungarike. Vid den tiden, på 960-talet, var detta folk militärt starka. Och dessutom skulle jag ha fått en hopplös situation med min hustru.”

”Din hustru?”

”Året 961 hade den tyske kejsaren Otto, han var den förste av en mängd kejsare med namnet Otto, planer på att utöka sitt rike åt nordost. Han skulle helt enkelt kapa åt sig en del av mitt rike. För att göra detta fick han påvens välsignelse att kristna oss slaver. En bra förevändning för att låta tyskarna ta över vårt land. För att påven skulle gilla hans hemska planer installerade han en biskop i den tyska staden Magdeburg och utsåg denna stad som kristet

centrum för alla de slaver som han med våld skulle kristna - och till dom räknade han också in mitt eget folk!”

”Men vad har detta med din hustru att göra?”

”Är du dum! En kvinna är i ett sådant svårt politiskt läge mer värd än tiotusen soldater. Jag reste helt enkelt till Boleslav, kung över Czech och bad att få gifta mig med hans dotter Dobrava. Giftermål skapar allianser och allianser skapar makt. Därför är kvinnor viktigt i politiska rävspel. Dessutom var hon mycket vacker vilket för mig gav en angenäm allians. Det var året 966 som hon kom till mig som min brud. Ett krav från hennes far var dock att jag lät döpa mig och bli kristen. En enkel sak och när jag väl doppat mitt huvud i heligt vatten upptäckte jag fördelarna.”

Kvinnan vid bordet tittar inte så lite argt på sin bordsgranne och anfader.

Mieszko I:s dop i modern framställning.

”Att döpa sig är inget som man bara gör för skojs skull. Det är en allvarlig akt. Du blir en del av Kristus gemenskap och därmed ...”

Mieszko smäcker handflatan i bordet, inte hårt men tillräckligt markerat för att visa att han inte gillar att bli avbruten. Ingegärd fnyser föraktfullt.

”Självklart vet jag att religion är viktig för många. Men säg den furste som inte använt den kristna religionen också för egna syften. Tack vare att jag blev döpt kunde jag få Dobrava och därigenom en allians med kung Boleslav ... och därmed kunde jag år 968 upprätta ett eget biskopsstift i Poznan och påbörja byggandet av katedralen där med en polsk biskop som löd direkt under påven ... och därmed hade jag brutit tysken Ottos försök att genom religionen få makten över oss slaver. Med kristen religion kan man uppnå mycket, mitt kära barnbarns barn!”

Stämningen kring bordet hade nu blivit laddad. Ingegärd, som det helgon hon är, fann uppenbart sin farmors fars uppfattningen om meningen med kristendomen något avvikande från sin egen inställning. Jag beslöt mig därför att försöka få in samtalet på ett annat ämne.

”En viktig historisk källa i framtiden är vad den judiske handelsresanden Ibrahim Ibn Jaqub skrev ner efter att han besökt dig. Vill du veta vad han skrev?”

Utan att vänta på svaret börjar jag läsa upp delar av den gamla texten:

”De slaviska länderna sträcker sig från Syriska havet till Okeanos i norr ... Nu för tiden har vi fyra konungar: konungen av Bulgarien och Bûislâw som är konungen av Prag, Böhmen och Krakow, Mescheqgo kungen av Norden och kung Nâqûn av den yttersta västern. Nâqûns land gränsar i väster till Sachsen och delvis till mermånerna.

Vad Mescheqqos land angår, är detta det största landet i utsträckning, och det är rikt på spannmål, kött, honung och fisk. Han samlar in skatten i präglade mynt, och detta betalar underhåll för hans män; varje månad utbetalas till varje soldat en bestämd summa. Han har 3000 brynjeklädda män, och de är krigare, av vilka hundra man uppväger 10 000 andra motståndare. Han ger männen kläder, springare, vapen och allt vad de behöver.

Får någon av dem barn, befäller han omedelbart utbetalning av underhåll, oberoende om det är manligt eller kvinnligt. Och när barnet är könsmoget, skaffar han honom, om det är av manligt kön, en fru och inrättar för barnet en hemgift till flickans far. Är barnet en flicka, gifter han bort henne och ger hennes far en hemgift. Bröllopsgåvan är hos slaverna mycket stor, och de går till väga som berberna. Har en man två eller tre döttrar, utgör de grunden för hans rikedom, men föds honom söner så blir han utarmad.”

Mieszko, som under uppläsningen med intresse hört allt jag sagt, avbryter mig:

”Jag kommer ihåg Ibrahim – en märklig man. Han var utsänd av emiren från ett land långt i söder, Spanien tror jag det var. En riktig frågvis man som ville veta mycket. Han tillhörde en större delegation från Nordafrika som först besökt kejsar Otto den store i Merseburg. När han kom och besökte mitt hov år 973 var jag därför misstänksam men jag hör nu att han skrivit mycket klokt om sitt besök.”

”Men nog överdrev han för att behaga dig. 100 soldater kan inte besegra 10.000!”

Frågan tilltalade inte Polens forne store härskare. Kungens blick skiftar snabbt från vänlighet till ett fientligt, nästan grymt uttryck. Hans framtida avkomma lägger i detta nu handen på sin anfaders arm. Om det beror på att hon är ett helgon eller om det är något annat som påverkar så stillas i varje fall herremannavreden.

”En klok kung omger sig av trogna soldater, väl rustade och väl övade. Det hände ofta att jag skänkte dem hästar, sadlar och betsel med tömmar. Varje månad fick de dessutom sin sold från den skatt som innevånarna betalade. Om en kung tar hand om sina män med samma omsorg som en far bör göra är de beredda att göra allt utan en tanke på döden. Sådana män är oövervinnliga. Sådana var mina män.”

”Ibrahim berättar också om dina grannar. I öster hade du rusernas stora folk och i norr landet Brûs. Dessa två folk verkar ständigt ha varit i krig med varandra.”

”Brûserna bodde vid världshavet i norr, jag tror att ni i framtiden kallar det Östersjön. De hade ett eget språk; grannfolken förstod dem inte. De var mycket berömda för sin tapperhet. När en här kom mot dem väntade ingen på att hans kamrat skulle knuffa till honom utan alla ryckte fram utan att bekymra sig om någon annan och högg med sina svärd tills de själva stupade. Ruserna förlorade därför de flesta kamperna mot dessa fasansfulla motståndare.”

”Och väster om ditt rike härskade slaverkungen Nâqûn?”

”Mmm ... en märklig man. Hans land var välmående. Där fanns så många hästar att de kunde säljas långt utanför hans rike. Också Nâqûn hade, liksom jag, en stor här av tappra män med rustningar, hjälmar och svärd. Självt bodde han i borgen Gråd som betyder den stora borgen.”

Åter vill jag visa den gamle kungen att jag är påläst. Jag ber därför

*Staty av Mieszko I i Cieszyn.
Skulptur av Jan Raszka.*

att få läsa upp ytterligare en text från Ibrahim:

”*Borgen kallas Gråd, det vill säga den stora borgen, och söder om Gråd befinner sig en borg som är byggd i en sötvattensjö. Så bygger slaverna för det mesta sina borgar. De går till en ängsmark där det finns rikligt med vatten och snår, mäter upp en rund eller fyrkantig plats efter hur de avser att borgens form och omfattning ska vara. De gräver en vallgrav runt den, och skottar upp jorden de grävt upp och bygger en mur med hjälp av pålar och plankor tills den får önskvärd höjd. Ett torn till borgen mäts också upp på den sida som önskas och man kan gå in och ut med hjälp av en träbro. Från borgen Gråd till världshavet är det 11 mil.*”

Mieszko tittar förvånat på mig.

”Det finns ju ingen anledning att fråga ut mig om du redan vet så mycket! Det som du glömde var att det var svårt att föra in härar i Nâqûns rike eftersom hela hans land bestod av ängsmark, snårskog och vattenområden.”

”Du har väl glömt ett grannfolk till ditt rike som bodde i nordväst, ut mot det stora havet, en slavisk stam som hette Ūbâbafolket?”

Denna fråga orsakar åter ett raserianfall. Mieszko reser sig upp så våldsamt att stolen hans välter. Han tittar ilsket på mig och hade inte hela detta möte varit så osannolikt och överkligt hade jag haft all anledning att bli rädd. Nu försökte jag i stället att få honom pratförd igen.

”Vi kan väl lämna det här infekterade ämnet – åtminstone för en stund. Berätta i stället om sedvänjorna hos slaverna. Skiljde de sig mycket från andra folk på den tiden, t.ex. de som bodde i Danmark eller Sverige?”

”Du kommer från Skåne, det danska rike som kung Harald Blåtand ca 980 lade under sig, är det inte så?”

”Det är sant att jag kommer från Skåne och det är sant att det länge tillhörde Danmark men i framtiden tillhör det Sverige.”

”Det kvittar! Svenskar eller danskar – norrman också för den delen. De var barbarer allihopa. Efter det att jag kristnat mitt land Polen blev vi en del av den civiliserade världen under påven i Rom. Våra kontakter med andra länder ökade och vi kunde fritt resa i Europa. Men det är ju klart, vi övergav inte våra gamla seder och traditioner för den sakens skull.”

”Efter det att juden Qazwini besökt dig berättade han om några märkliga sätt ni hade när ni ville ta reda på vad som var sant och falskt, eller hur?”

Mieszko tittar undrande på mig.

”Jag menar den urgamla slaviska reningsseden med elden.”

”Ha! Varför sa du inte det genast. Ja, du har rätt. Denna sed att avgöra en tvist fanns bara hos slaverna. Eldprovet går till på följande sätt:

En som är misstänkt för något brott och som inte har vittne på att han är oskyldig kan rentvå sig genom att åkalla det gudomligas hjälp. Man sticker ner två träbitar i jorden. Sedan tar man med en tång en bit järn, håller det över elden så att det blir rödglödigt och lägger järnet över träbitarna. Den anklagade tvättar händerna och tar sedan det glödande järnet i handen och går tre steg innan han kastar bort det. Därefter förbinder man händerna och bevakar honom noga i tre dygn. Och om händerna då, efter tre dagar, har blemmor som det kommer vätska ur är han skyldig, om inte är han oskyldig.”

Jag tittar tvivlande på Mieszko. Mitt leende gör honom förvånad.

”Och du talar om att andra folk hade barbariska seder. Vad kallar du då inte sådant där?”

”Det förstår du inget av, min vän. Innan den dömde tar järnet ber han den store guden om hjälp. Allt som kommer av Gud är rätt!”

”Och hur var det då med vattenprovet. Var det också den gudomliga kraften som skipade rättvisa?”

”Självklart! Man band den misstänktes händer och fötter och han fästes vid en stor trästav. Sedan kastade man honom i vattnet. Flöt han var han skyldig och dödades men sjönk han var han oskyldig. Fast ...”, Mieszko tvekar, ”det hände ju att han då också drunknade men man fick i varje fall reda på sanningen.”

Mieszko har nu blivit riktigt pratsam och jag beslutar mig för att åter närma mig den känsliga frågan om Úbåbafolket som ju bodde i nordvästra delen av nuvarande Polen. Min nyfikenhet är nämligen stor. I gamla källor från 900-talet kan man ju läsa att Úbåbafolket bodde i de sumpiga delarna av Mieszkos land ut mot Östersjön. De hade en stor stad vid havet med tolv torn och en hamn där alla försvarsverk var uppförda av rader med grova stockar.

”Det kan inte ha varit lätt att ha svåra fiender uppe i nordväst – och därtill hedningar som inte ville anamma den kristna tron?”

Mieszko fnös men tack och lov blev han inte åter irriterad. Efter att tankspritt petat sig i örat behagade han svara mig.

”Det är sant att detta folk ställde till mycket elände för mig. Vi var ofta i krig mot varandra men området var svårt för min armé att röra sig i och de hade fördelen av att ligga vid kusten med den stora och rika kuststaden Jumne mitt i sitt land. De hade ingen kung och de skulle aldrig ha låtit sig regeras av en enda person. Hos dem var det de som var äldst som hade makten.”

”Är Jumne samma plats som vi i framtiden kallar för Wolin?”

”Ja, inte känner jag till den just den platsen. Det är inte så lätt att orientera sig i er märkliga, framtida värld. På min tid var Jumne

ett gytter med små trähus och trånga gator utmed stranden. Men vad jag förstår kan det mycket väl ha varit där Wolin nu finns. Den ligger ju invid vattnet på en större ö.”

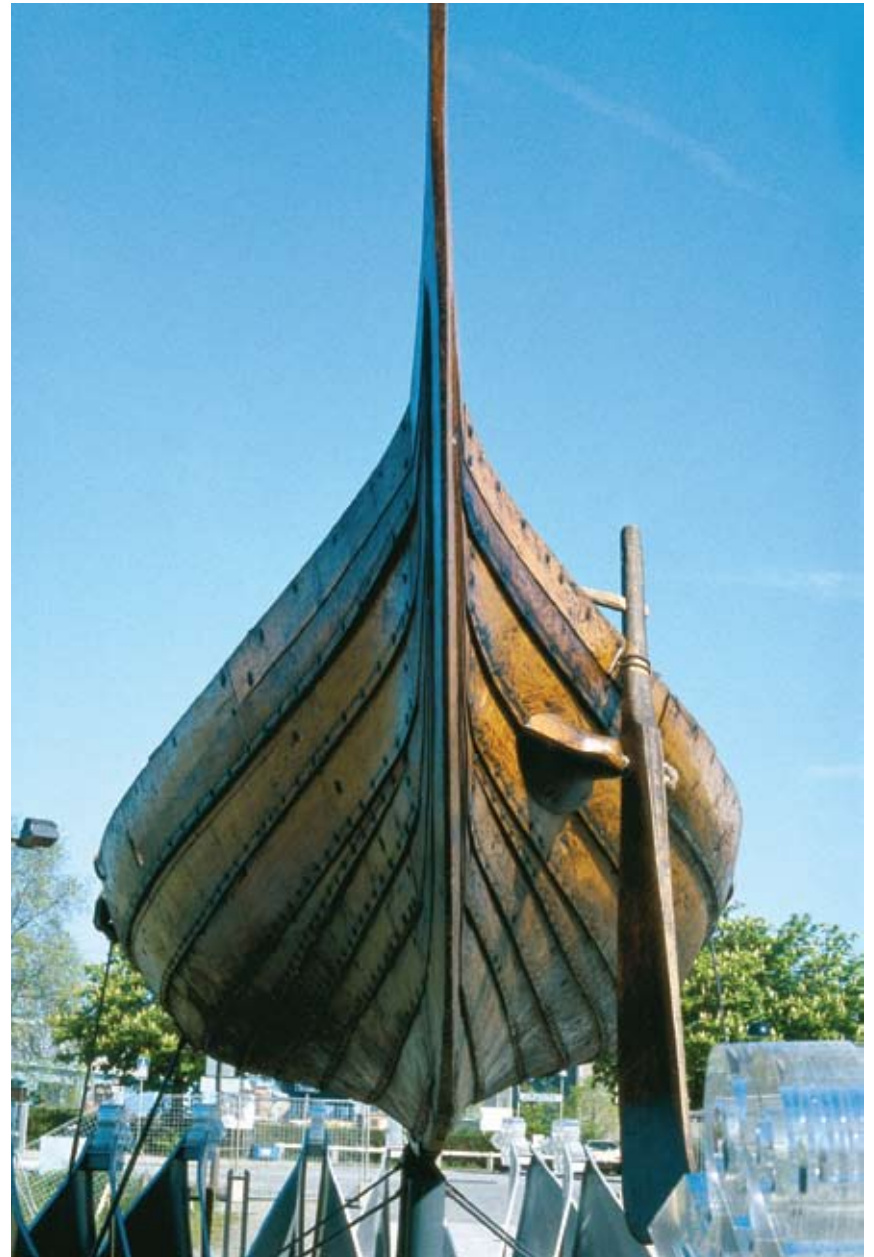
När handelsmannen Wulfstan seglade utmed södra Östersjöns kust på 870-talet beskrev han de olika länderna som han passerade på sin resa. Han hissade segel i Hedeby, en stor stad på gränsen mellan Jylland och Tyskland och avslutade sin resa i Truso långt österut. Hans resa från Hedeby till Truso varade under sju dagar och sju nätter och han hade seglet uppe hela tiden. Vendland hade han på höger sida och på vänster de danska öarna Langeland, Lolland och Falster och sedan Skåne. Givetvis har han inte kunnat se dessa eftersom havet är stort men han har vetat var de legat. Alla dessa områden hörde till Danmark. När han sedan passerar Bornholm berättade han att denna ö hade sin egen kung.

Wulfstans färd gick vidare österut. Långt i norr låg Blekinge och Öland och dessa tillhörde svearna. Och så nådde han äntligen fram till floden Wislas mynning och till handelsplatsen Truso.

När jag frågar Mieszko om varför staden Jumne, troligtvis våra dagars Wolin, inte omtalades av Wulfstan funderar han lite.

”Han måste ha seglat förbi Jumne under natten eftersom han inte berättar om denna stad ... eller kan det vara möjligt att denna stora stad inte funnits på hans tid?”

Truso var på Wulfstans tid en stad eller snarare handelsplats som låg i mynningen till floden Wisla. Floden bildar här tillsammans med floden Elbing en stor sjö, ”Estmere”, och tillsammans rinner de två floderna ut i Östersjön. Denna handelsplats låg i det område där i framtiden den medeltida staden Elbing växte upp. Visserligen har man inte gjort några större arkeologiska fynd på platsen men spåren efter handelsplatser är inte lätta att finna. Och läget invid Wislas mynning är utmärkt. Den stora floden rinner nämligen upp långt söderut. Från flodens källor är avståndet mycket kort till den stora floden Dnjestr som rinner ner till Svarta havet och till

“Roar Ege”, en kopia av ett av de många vikingaskeppen som hittats i Roskilde.

det mäktiga Konstantinopel, huvudstaden i det östromerska riket. Givetvis har tusentals handelsmän från både norr och söder rest utmed denna vattenväg.

Mieszko skakar på huvudet.

”Det är konstigt att ni i framtiden mest talar om hur era nordbor vikingarna tog sig via de ryska floderna ner till kejsaren i Konstantinopel, eller Miklagård som ni brukade kalla staden. Den närmsta vägen är faktiskt att följa floderna från Polen söderut och sedan ta packningarna på vagnar till nästa flod vidare söderut. Varför ska ni hela tiden krångla till det? Mängder med handelsmän tog ju denna vägen genom mitt rike.”

Den gamle mannen avbryts bryskt av sin dottersons dotter.

”Käre farmors far får inte glömma att nordborna hade stora vinstintressen i Ryssland utmed de ryska floderna. Man hade ju till och med en stad, Novgorod, som nästan var nordisk. Och i Kiev fanns det minsann många nordbor. Jag är ju själv en av dem!”

Kvinnan ser lite sur ut. Och varför skulle hon inte göra det. Hon var ju under sin livstid härskarinna i just Kiev.

”Jag menade inte att förringa dig och de dina borta i Ryssland.” Mieszko skrattar kort. ”Men nog pratas det i framtiden väldigt mycket om nordbor som drar sina skepp mellan ryska floder för att komma till Svarta havet. Sånt slit behövde inte alla de sydländska handelsmännen i norra Polen utsätta sig för. De som passerade på de lättseglade floderna i mitt land. Ta bara alla grekerna i Jumne.”

Jag blir tvingad att bryta ordduellen mellan de två släktingarna och jag gör det med en berättigad fråga:

”Menar du att det fanns greker i staden Jumne vid Östersjön?”

”I den staden fanns folk från hela världen”, svarade Mieszko surt.

”Också folk från nordöstra Medelhavet hade bosatt sig där. Men eftersom de kristna i staden, även kristna nordbor, fått sin lära från den östromerska kyrkan och inte från påven i Rom kallades de med ett gemensamt namn för grekiska kristna.”

Att Jumne var en av de största städerna runt Östersjön för tusen år sedan framgår inte minst av historieskrivaren Adam av Bremen som ca 1070 författade sina fyra böcker om länderna runt detta stora hav. Om Jumne skriver han följande:

”Vid Oders mynning, där floden flyter ut i de skytiska träskan, finns den berömda staden Jumne som är en mycket besökt ankarplats för de vilda folken och de grekiska kristna som bor i dess omnejd. Den är minsann den största av alla städer som finns i Europa och där bor slaver, tillsammans med andra folk, både greker och barbarer. Till och med ditresta sachsare har fått tillåtelse att bo där på lika villkor under förutsättning att de inte talar om att de är kristna. Detta därför att alla fortfarande är fångna i hedniska seder och vanföreställningar. Trots detta kan man inte finna något folk som är mera hederligt och vänliga när det gäller livsstil och gästfrihet. Staden är rik på handelsvaror från alla nordiska folk och inget som man önskar eller som är sällsynt saknas där.

I Jumne finns Vulcanus gryta, som inneånarna kallar den grekiska elden. Här kan man se Neptunus i trefaldig uppenbarelseform. Denna ö kringflyts nämligen av tre vatten, av vilka man påstår att ett har grönt utseende, ett annat nästan vitt och att det tredje sjuder i vilt uppror på grund av ständiga stormar.”

En viktig fråga till Polens förste kung bränner hos mig. Nu måste den bara fram.

”I framtiden talas väldigt mycket om en borg Jomsborg som de danska vikingarna under Harald Blåtands tid ska ha byggt vid Östersjön. Vet du någonting mer om denna märkliga borg?”

”Sant är att den danske kungen Harald Blåtand uppförde en mängd

runda borgar i sitt rike och sant är att han också allierade sig med obodriterna som regerade det område som i framtiden sträcker sig mellan Lübeck och nästan ända fram till Wolin. Men obodriterna var vänner med Ūbåbafolket i Jumne och kung Haralds män uppförde därför också en mäktig borg i deras land. Här hade de skepp och tappra krigare i oräkneliga antal. Varför tror du nu att jag inte kunde besegra detta hopplösa folk!”

”Den danske kungen Harald Blåtand förde krig mot kung Erik Segersäll i Sverige. Var det därför som du gifte bort din dotter till Erik – för att bilda en allians mot danskarna?”

Mieszko muttrar och tar sig en stor klunk av ölet som jag påpassligt hållt upp. Det är av svensk kvalitet, så kallat lättöl, och efter första slurken stirrar Mieszko förvånat på den gula drycken.

”Och vad är nu detta för något! Smakar som svinpiss och ser ut som sådant också!”

Föraktfullt sätter han ner glaset med en kraftig smäll.

”Du svarade inte på min fråga?”

I detta nu bryter kvinnan vid bordet åter in i samtalet. Hennes ansiktsuttryck vittnar verkligen om en kvinna med makt. Hon tittar lite ironiskt på sin anfader.

”Så klart att det var. Så har det i varje fall berättats för mig av min far kung Olof.”

Jag vänder mig till Ingegärd, den stolta kvinnan vid bordet. Hennes långa hår är uppsatt i en konstnärligt utformad knut och hennes blick är vass, hennes röst van att bestämma:

”I sveonernas rike, eller delar av det som numera är Sverige, härskade kung Erik, min farfar, som senare fick tillnamnet Segersäll eftersom han hade stora segrar mot just danerna.

Runstenen vid Sjörup's gamla kyrka.

Stridigheterna började på 980-talet när Eriks släkting Styrbjörn fördrevs från Sverige och sökte hjälp hos Harald Blåtand i Danmark. En stor dansk flotta seglade norrut men danskarna blev besegrade vid Fyrisvallarna invid Uppsala.

Senare, efter kung Haralds död vid mitten av 980-talet, erövrade kung Erik delar av Danmark och jagade bort den nye danske kungen, Harald Blåtands son Sven Tveskägg. Jag antar att du hjälpte din svärson med detta, Mieszko?”

Slaget vid Fyrisvallarna vid Uppsala norr om nuvarande

Stockholm bör ha stått strax efter 980 e.Kr. Texterna på fyra skånska runstenar som restes strax efter händelsen berättar om slaget. Vid Sjörup kyrka står en av dessa stenar. Den berättar att:

”Saxe satte denna sten efter Åsbjörn, sin vapenbroder, Tokes son. Han flydde inte vid Uppsala men slogs medan han vapen hade”.

Inmurat i kyrkan Torna Hällestad öster om Lund finns tre runstenar som berättar om personer som var med i slaget. Texterna lyder:

”Åskel satte sten denna efter Toke, Gorms son, sin hulde drotten. Han flydde inte vid Uppsala. Satte kämpar efter sin broder sten på bjäret (högen), strödd med runor. Gorms Toke gick de närmast.”

”Åsgaut reste sten denna efter Erra, broder sin. Men han var Tokes hirdman. Nu skall sten stånda på bjäret”

”Asbjörn, Tokes hirdman, satte sten denna efter Toke, sin broder.”

Övriga källor som omtalar slaget är betydligt senare. I den isländska munken Odd Snorressons ”Olav Tryggvesons saga”, skriven ca 1190, berättas att Erik segrade eftersom han besegrade Styrbjörns armé med trolldom. ”Knytlingasagan”, skriven på Island ca 1260, berättar kortfattat om slaget. I denna saga var Styrbjörn gift med Harald Blåtands dotter Tyra. Slutligen har ”Flatöboken”, Islands största medeltida handskrift från ca 1380, den utförligaste beskrivningen av kampen på Fyrisvallarna. Där berättas om hur guden Oden slog Styrbjörns armé med blindhet och vad som sedan följde: ”Styrbjörn bad sina män sticka ner käppar för att hålla sig i och inte fly. Där föll Styrbjörn och hela hans styrka. Där stod Erik (segrande) i Uppsalabacken ...”

Handskrifterna ger således en fantasirik bild av händelseförloppet. Runstenarnas texter är därför, trots sina korta inskrifter, mera säkra belegg. Vem var då dessa stormän som omtalas i runtexterna? Toke omtalas som ”drott” och dessutom som Gorms son. Kanske är det en av Harald Blåtands bröder som här omtalas. Ordet ”drott” antyder ju en kunglig person och Haralds far var kung Gorm.

På frågan om han hjälpt Erik Segersäll i hans kamp mot Harald i Danmark svarar Mieszko lite undvikande men utan att egentligen förneka något:

”Harald, som kom från Jylland i västra Danmark, hade vid den tiden erövrat hela det som i dag är Danmark och Skåne. Detta hade han kunnat göra efter att han gift sig med Tofva, dotter till obodriternas kung Mistivoj. Det var samme kung jag förde krig mot och vars land jag ville äga. Harald hade också intressen i den starka borgen Jomsborg i Jumne mitt ibland mina fiender.”

”Och som alltid använder ni män oss oskyldiga kvinnor för att kunna smida era lömska planer. Genom att gifta bort oss skapar ni makt.” Ingegärd har något triumferande i sin röst.

Hon har givetvis rätt. Inte bara i konstaterandet om kvinnor som viktiga länkar när det skulle bildas allianser via blodsband utan också i hur den politiska situationen i Norden utvecklades under slutet av 900-talet. Jag var därför tvungen att ställa frågan:

En av runstenarna i Torna Hällestad.

”Var inte förhållandet egentligen densamma för Harald Blåtand som för dig Mieszko i början av din härskarkarriär? För att göra er själv mäktiga gifte ni er med mäktiga härskares döttrar? Men det hade ju självklart sitt pris.”

”Vad menar du?” Mieszko tittade frågande på mig.

”Både du och Harald Blåtand blev tvungna att låta döpa er för att få den eftersökta kvinnan i er säng. På köpet fick ni en mäktig svärfar. Och ni gjorde det nästan samtidigt; vad jag förstår för din del bara några år tidigare än Harald som väl döpte sig under slutet av 960-talet?”

Mieszko svarar inte på detta. Men jag ger mig inte så lätt.

”Kung Haralds svärfar, obodriternas kung Mistivoj, var ju kristen och det var självklart otänkbart för honom att gifta bort sin dotter till en hedning. Därför fick kung Harald ta dopet. Det berättas att det var en tysk biskop Poppo

Den äldsta illustrationen av kung Harald Blåtands dop är denna förgyllda platta från 1100-talet från Tamdrups kyrka i Danmark.

som döpte honom. Först bevisade Poppo den kristna gudens makt genom att sätta sin hand i en järnhandske och hålla den i elden så den blev rödglödgd och när han sedan ...”

”... drog ut handen var den oskadad.” Mieszko skrattar kort och

irriterat. ”Vissa säger att han bara bar en glödande järnbit. Jo tack, jag känner till den skrönan. Sant är det att Poppo var prästen som döpte, sant är det att det skedde hos Mistivoj men resten är påhittat. Harald ville för folket visa att det var Kristus som väglett honom genom att på gudomligt sätt inte brännskada prästen men i själva verket var han tvingad till dopet om han skulle få Mistivojs dotter till sin hustru.”

”Men när du själv gifte bort din dotter Gunhilda till svearnas kung Erik Segersäll tvingade du inte honom att bli kristen. Han var ju hedning fram till sin död. Varför?”

”För mig var en politisk allians viktigare än religiöst grubbleri. Dessutom fick Gunhilda ha kvar sin kristna tro även som drottning i Sverige. Sverige ligger dessutom betydligt längre norrut än Danmark och där uppe höll hedendomen längre stånd än i andra nordiska länder.”

Ingegärd vill nu åter komma med i samtalet.

”Min farmor Gunhilda var en viljestark kvinna. Hennes man, kung Erik, var därför förståndig nog att låta henne bli vid sin tro. Och när hon sedan födde honom en arvtagare, min far Olof Skötkonung, var det en stor familjelycka.”

”Det har förvånat mig att hon senare gifte om sig med danernas kung Sven Tveskäg. Svear och daner var väl inte speciellt stora vänner på den tiden?”

Min fråga baseras på det faktum att när kung Erik Segersäll dog 995 var Gunhilda änka en tid men gifte sig sedan med kung Sven Tveskäg i Danmark. Två söner blev det av det äktenskapet, däribland den senare så mäktige Knut den store, härskare över Danmark, England och delar av Norge.

Ingegärd suckar tungt.

”Vad jag hört var det åter en allians mellan män där vi kvinnor var bytesvaran. När Harald Blåtand dog jagade svensken Erik Segersäll bort dennes son Sven Tveskäg från Danmarks tron. När så Erik själv dog byggde man emellertid genom giftermål upp en ny vänskap mellan de två fienderna. Men vad jag också hört var Gunhilda missnöjd med sin nye man. Hon födde honom två barn men tog sen barnen och flyttade hem till barndomslandet Polen.”

Adam av Bremen, som skrev sin historia ca 1070, berättar om Gunhilda som en polsk prinsessa. Han namnger henne dock aldrig. Adam, som hade fått sina uppgifter genom direkta samtal med den danske kungen Sven Estridsen, säger klart och tydligt att hon var dotter till Mieszko I av Polen och att ”Sven Tveskäg gifte sig med Eriks efterlämnade gemål, mor till Olof (Skötkonung).” Då detta är den äldsta, nästan samtida källan och då den kommer direkt från en nära släkting (Sven Estridsens morfar var den kung Sven Tveskäg som Gunhilda gifte om sig med) har den stort värde jämfört med senare, mera fantasirika källor. Även en annan, i tid närstående källa, är Thietmar som i sin krönika om de slaviska folken berättar om Gunhilda.

Det stora problemet när det gäller att klargöra Gunhildas historia är att senare källor anger Sigrïd Storråda, en dotter till en svensk man, som mor till Olof. Sigrïd Storrådas liv är emellertid troligtvis starkt uppåddiktat. Kanske har hon inte ens existerat.

”Men varför var det viktigt att svenskar och danskar skulle bli vänner? De hade väl inga gemensamma fiender?”

Ingegärd skrattar hånfullt på detta mitt påstående. Det är en märklig kvinna som sitter bredvid mig. Hennes ögon är i högsta grad levande men hela hennes väsen visar kyla och avståndstagande. Definitivt ingen person man skulle vilja vara nära vän med.

”Du glömmar norrmännen. Det norska riket var en mäktig bricka i den nordiska politiken för tusen år sedan. Och i Norge hade Olav Tryggvason tagit kungatiteln. Han hade mött Sven Tveskäg

under ett vikingatåg i England och kunde år 995 med Svens hjälp landstiga i Norge och bli landets kung.

Men så var det ju historien med Sven Tveskäggs syster som ställde till det. En riktigt elak kvinna, den där Tyra! Efter det att Sven Tveskäg förlikats med svenskarna fick han sin fars gamla danska rike tillbaka. För att stärka sin makt gifte han bort sin syster Tyra med din son Bolesław I, eller hur Mieszko? Tyra var emellertid inte någon kvinna som man kunde styra över. Direkt efter bröllopet rymde hon till Norge och gifte sig där med Olav Tryggvasson.”

”Det hade jag ingen aning om!” utropar Mieszko häftigt. ”Hur reagerade min son på denna skymf?”

”Han ville förlikas med den norske kungen och Olav kom därför med en stor norsk flotta till Polen. Det blev stor vänskap mellan honom och polske kungen Bolesław. Detta hände år 1000.”

”Då var ju jag död sedan ett antal år”, muttrade Mieszko. ”Inte undra på att jag inte vet något om det här.”

När norrmännen skulle segla hem från Polen stod det berömda sjöslaget vid Svolder. Platsen var troligtvis ön Ven i Öresund. Här mötte Olav Tryggvason ombord på det stora krigsskeppet ”Ormen långe” en samlad dansk - svensk flotta. När Olav insåg att striden höll på att förloras hoppade han överbord och försvann för alltid i vågorna.

”Låt oss tala om något annat än krig. Jag vill passa på att under det här unika tillfället få reda på lite mer om hur du Ingegärd som dotter till en svensk kung såg på din egen uppväxt.”

Trots min förhoppning att få veta lite mer om hennes barndom för Ingegärd i stället snabbt in samtalet på sin far.

”Min far Olof Skötkonung kom till makten efter hans fars död år 995. Under ett krigståg till slavernas område tillfångatogs en

slavisk kvinna Edla som min far fann stor förnöjelse i.” Ingegärd frynte föraktfullt på näsan. ”Så stor var hans sängglädje att han fick två barn med henne, mina halvsyskon Astrid och Emund. Strax därefter gifte han sig med min mor Estrid, en prinsessa från obodriternas land. Och så kom min bror Anund Jakob och senare jag, år 1001, till världen.”

”Och jag antar att det inte var en tillfällighet att han valde en prinsessa från obodriterna. Din far Olof var ju i allians med danernas Sven Tveskägg. De gillade inte Polens kung som var vän med Norges kung. Samtidigt låg obodriterna och Polens kung i fejd med varandra. Genom att gifta sig med en obodritisk prinsessa bildades en stark allians mot Polen och Norge. Vilken soppa och vilka intriger!”

”Min mor var i alla fall kristen. Och vi barn blev därför döpta som nyfödda. Också min far beslöt sig för att bli döpt men uppe i Svealand var de flesta hedningar så dopet fick ske i Västergötland.”

”Och det dopet skedde vid kungsgården Husaby i Västergötland.” Jag var bara tvungen att bryta in och visa mina kunskaper i ämnet. ”Prästen som döpte var den engelske missionären Sigfrid. Källan finns fortfarande kvar. Men varför blev det just i Västergötland?”

”Det landskapet ligger nära både Danmark och Norge, två länder som ju blev kristnade långt före de ogudaktiga svearna uppe i Uppland vid den stora sjön Mälaren. Även om det fanns ett stort hednatempel både i Västergötland och ett i Uppland var de kristna församlingarna många fler där västerut i min fars rike.”

”Hur var dina relationer till dina syskon?”

”Min far höll av alla sina barn. Min mor var däremot inte snäll mot mina halvsyskon Astrid och Emund. Ständigt råkade de ut för hennes raserianfall. Men min far skiljde oss inte åt. Jag hade en mycket bra relation till min far.”

I den här källan invid Husabys kyrka i Västergötland i Sverige döptes enligt legenden kung Olof Skötkonung.

Jag avbröt Ingegärd med ett inte dolt leende. Uppenbart upplevde hon detta minspel som hånfullt för hon tittade argt på mig.

”Ja, du får ursäkta, Ingegärd. Men glömmer du inte din stora förälskelse och hur far din förstörde dina drömmar. Det var väl inte snällt gjort.”

Ingegärd rodnar av förtrytelse. Efter att ha tittat på mig en lång stund öppnade hon åter munnen.

”Jag antar att du tänker på min trolovning med den norske kungen Olof den helige. När man så här i efterhand kan se tillbaka på mitt liv måste jag erkänna att min far hade rätt när han i stället gifte bort mig med Jaroslav.”

Efter det stora sjöslaget vid Svolder år 1000 delade segrarna, kungarna av Danmark och Sverige, upp Norge mellan sig. Snart dök emellertid Olof upp, en släkting till en av Norges tidigare kungar. Han lade under sig hela Norge och kom därigenom i konflikt med den svenske kungen Olof Skötkonung som menade att han hade rätt till delar av Norge. Så här beskrivs enligt dåtida källor relationen mellan de två kungarna:

”Den svenske kungen Olof hade en så stark fiendskap till Olof i Norge att ingen vågade kalla honom vid sitt rätta namn så att kungen hörde det. De kallade honom därför istället för den tjocke mannen.”

Med hjälp av en storman, jarlen Ragnvald i Västergötland, försökte man medla mellan kungarna. Tanken var att Olof i Norge skulle gifta sig med Ingegärd. Olof Skötkonung blev dock rasande när hans dotter ville godkänna detta äktenskapsbud.

”Ja, det ska du veta att jag aldrig sett min far så röd i ansiktet”, sa Ingegärd när jag nu väckte saken på tal. ”Jag kommer så väl ihåg orden han skrek till mig i sitt vansinnesutbrott: Du vill att jag ska släppa makten i Norge och gifta bort dig med Olof den tjocke,

Ingegärd. Det blir inget av med det. I stället ska jag med sveahären dra till Norge och ödelägga landet och bränna allt.”

”Men du trotsade ändå din far och lovade sändebudet att gifta dig med den tjocke?”

”Olof var inte tjock – bara lite vackert fet som karlar ska vara.”

Kanske åsyftar Ingegärd på min egen person, lång och smal – tydligen inget vikingaideal vad det gäller kroppsformen. Något besvärad för jag diskussionen vidare:

”Din envishet, Ingegärd, höll på att kosta din far livet?”

”Jo! Så var det. Lagmannen Torgny tog upp saken på tinget i Uppsala. Han hotade faktiskt kungen med att bönderna skulle slå ihjäl honom om han inte slöt fred med Norge. Men istället för att gifta bort mig fick norske kungen min halvsysster Astrid. Samtidigt ordnade min far ett giftermål mellan mig och Jaroslav av Kiev.”

”När hände det här?”

”Våren 1019! Efter det att isarna gått upp for jag i väg med mitt sällskap till Kievriket, eller Ryssland som ni säger i framtiden. Själv kallade vi nordbor landet för Gardarike. Jag var arton år och det var min första längre resa. Som brudgåva hade jag krävt att få staden Ladoga och där satte jag in min trofaste man, jarlen Ragnvald, som härskare.”

Jag tittar förbryllat på kvinnan framför mig. Det är en kvinna som vet vad hon vill, som är van att styra och ställa. Och ändå denna undfallenhet när det kommer till frågan om giftermål och att själv få välja sin partner. Hur är det möjligt?

”Så var det bara på den tiden. När det kom till frågan om släktens fortbestånd var det männen som bestämde. Och när det gällde oss kungabarn var det väldigt viktigt att få rätt sängkamrat från andra

furstehus. Det blir ju ofta resultat efter sådana sängalägen och blod är tjockare än vatten.”

”För din del blev det många blodsband!”

”Gud behagade skänka mig och Jaroslav sju söner och tre döttrar. Tyvärr blev det bråk och stridigheter mellan våra barn efter det vi dött.

Året 862 hade en delegation från ruserna bett nordbon Rurik och hans bröder att de skulle bli härskare över staden Novgorod. Sedan utvidgades det nordiska inflytandet i Ryssland utmed floderna söderut till Svarta havet. Två decennier senare blev Kiev huvudstad i detta område. Floderna var viktiga transportleder för de många nordbor som handlade med det östromerska riket vars centrum var Istanbul, eller Miklagård som staden kallades av nordborna. De nordiska krigarna kallades väringar eller varjager, en form av legosoldater som utgjorde den östromerske kejsarens livvakt. Även Jaroslav hade stora förband av dessa fruktade krigare. Och han behövde dem ofta i de blodiga strider som han förde mot sina bröder: Brodern Svjatopolk med smeknamnet ”den usle” hade dessutom tidigt mördat tre av sina andra bröder. Med hjälp av sina väringar lyckades emellertid Jaroslav slå ihjäl denne usle broder.

”Något du inte visste under din livstid var att du och din man skulle bli helgonförklarade. Vad tycker du om detta?”

Ingegärd rynkar på näsan.

”Min man kallades med all rätt för ”den vise”. Han byggde många kyrkor och kloster och såg till att den kristna religionen fick ordentligt fäste i Gardariket. Det är lite märkligt, det här med att vara ett helgon som folk tillber. Visserligen har man ändrat mitt namn till S:ta Anna men det ju ändå mig man menar. Varje år den 10 februari och den 4 oktober ber man till mig i alla ryska kyrkor. Det var faktiskt tsaren Ivan den förskräcklige som år 1556 beslutade att ”så länge världen består” ska det hållas gudstjänster

och själamässor över mig och min man!”

”En sista fråga till dig Ingegärd. Det har spekulerats mycket i om du blev begravd i Sofiakyrkan i Novgorod eller i Sofiakyrkan i Kiev. Numera finns en gammal stensarkofag i Kievkyrkan från 1000-talet som innehåller ben från en 65-70 år gammal man och en 50-55 år gammal kvinna. Är det dina och din mans ben?”

Ingegärd ler med hela munnen och hon ser mycket hemlighetsfull ut.

”Jo, det är kanske en intressant fråga.”

Närmare sanningen kommer jag inte. Intervjun och det osannolika mötet med två personer ur historien är slut.

Åsa från Tullstorp och Sven Estridsen

Inför mitt andra möte med två personer ur vår tusenåriga historia var det svårt att bestämma plats för intervjun. Jag ville ju gärna ha ett ställe med anknytning till någon av de två som jag stämt möte med. Den vackra runstenen i Tullstorp nära Skånes sydkust hade varit en utmärkt mötesplats för det var ju här hon en gång levde, stormannadottern Åsa som varit med om att resa runstenen. Men utomhus ... och dessutom på en kyrkogård! Jag tror inte att min andre gäst, Danmarks kung, hade gillat det arrangemanget. Och tänk om det regnat!

Efter mycket funderande har jag därför samlat de två i Dalby gamla kyrka, belägen strax öster om Lund. Inte inne i själva långhuset – där hade vi bara blivit störda av historieintresserade besökare. Nej, jag har satt fram tre stolar i förhallen under västtornet. Här inne i halvmörkret, bland stentunga pelare och valv, känner sig mina gäster säkert bäst hemma. Låt vara att hallen är från tidigt 1100-tal – alltså lite senare än deras egna livsöden – men platsen känns ändå "äkta". Och en vänlig kyrkovaktmästare har lovat att hålla dörren stängd för att hindra nyfikna från att störa under detta historiska möte.

"Vilken konstig plats. Har aldrig sett en sådan här stenbyggnad under hela min livstid!"

Det är kvinnan som öppnar samtalet. Hennes ålder är svårbestämbar, kanske upp mot de femtio. Hon är klädd i lång, fotsid klänning, eller snarare en långkjol, som hålls uppe med axelhängslen. Två vackra smycken, så kallade spännbucklor, är fästade i var sitt axelband och mellan dem löper en silverkedja med vackra pärlor. Tygets mörkblå färg antyder en rik kvinna men färgen matchar också hennes blonda hår på ett alldeles utmärkt sätt.

Det hörs på kvinnans röst att hon är besvärad. Intervjun kunde ha börjat bättre.

Förhallen till Dalby kyrka är ett av Skånes äldsta bevarade rum.

”Eftersom du levde här i Skåne i slutet av 900-talet förstår jag att du inte känner till hus byggda av sten. Det började man ju med här i Skandinavien först lite in på 1000-talet ...”.

”Känner till! Det är klart att jag vet att man kan bygga stenhus. Alla våra män som varit ute i viking västerut eller nere i det bysantinska riket hos den östromerske kejsaren har berättat om stora palats och kyrkor av sten. Men sådana upplevelser var förbehållna männen som reste ut i världen och lämnade oss kvinnor ensamma kvar här hemma. Men vi var inte dumma bara för det!”

”Hur såg era egna hus ut. Du kommer väl från byn Tullstorp nära den skånska sydkusten. Var det många hus i den byn?”

Jag försöker föra in samtalet på ett annat ämne och på det sättet blidka den till synes sura kvinnan. Det verkar som om jag lyckas. Kan jag inte märka ett mjukare ansiktsuttryck hos henne?

”Vi byggde våra gårdar i små klungor. Till varje gård hörde ett präktigt långhus som bostad samt ett eller flera förrådshus. Eftersom min far var storman under kungen hade vi dessutom en speciell, stor hall för gillan och möten. Det var stabila trähus – överallt fanns stora skogar med prima virke. Varför har ni i framtiden huggit ner alla träd här i Sydsåne? Det är ju bara åkrar vart man ser. Och var är alla djuren som vi brukade jaga i skogarna? Äter ni bara ko- och griskött? Och var är alla småsjöar och sankmarker med alla fåglar? Ni har ju gjort min hembygd till en torr åker!”

Jag väljer att inte besvara alla dessa syrligt ställda frågor. Jag kunde visserligen ha berättat att det var under 1800-talet som bönderna dikade ut landskapet och tog bort nästan alla våtmarker. Jag kunde också ha berättat att redan tvåhundra år efter kvinnans död, på 1200-talet, var mycket av skogen skövlad här i Sydsåne. I stället vänder jag diskussionen till att handla om en mycket stor och flat sten.

”På kyrkogården i Tullstorp i Skåne står i dag en av de vackraste run- och bildstenarna från den danska vikingatiden. Du var med att resa den. Berätta om den. Den korta texten säger oss inte mycket.”

”Det var Kleppe som ville det. Vår bror Ulf dog i fjärran land, nere i Grekland. Han och Kleppe var i tjänst hos kejsaren i Miklagård, i det så kallade väringagardet. Det var många stormäns söner som tillsammans drog iväg här från Skånes sydkust. Mäktigast var Gunne Hand som bodde en halv dagsritt öster om Tullstorp. Det var en vacker vårdag som de for ut – Gunne och Kleppe kom tillbaka men inte Ulf.

De tog vägen söderut, över Baltiska havet, eller Östersjön som ni kallar det, och vidare landvägen genom det land ni i framtiden kallar Polen och sedan ner till den östromerske kejsarens stora land. Där hade de turen att få visa vilka orädda krigare de var. Kejsaren hade ett speciellt garde, väringagardet. Det bestod bara av män från Norden. Gunne Hand, som den storman han var, fick en speciell tjänst i kejsarens livvakt. Denna vaktstyrka bestod bara av väringar. De var de enda som kejsaren litade på.”

”Mötte de kanske den unge Harald Blåtand där nere hos de där väringarna?”

”Harald, kung Gorms son? Det vet jag inte. Kanske ... men i så fall måste han ha varit en aktad person i livvakten. Han var ju son till en dansk kung. Varför frågar du?”

”Det finns en gammal obekräftad uppgift att Harald Blåtand i sin ungdom var i ”österled”, som det hette när man reste till Ryssland och ner till Istanbul. Och när han så kom tillbaka och blev kung här hemma i Danmark verkar det som om han tagit det stora lejonet som sin symbol. Kejsaren hade väl också ett lejon som det främsta tecknet på sin makt? Kan det inte vara därifrån Harald fått idén?”

Åsa dröjer lite med svaret. Man ser att hon får tänka till i minnenas arkiv.

På Tullstorp kyrkogård i Skåne står denna magnifika bild- och runsten från sent 900-tal.

”Ah! Du menar kejsarens tron i palatset i Miklagård!”, utbrister hon till slut. ”Ja, det var en härskarsymbol som hette duga. Bredvid den tronen stod väringagardets ledare som vakt när sändebuden skulle tas emot av kejsaren själv. Och bredvid tronen stod stora

metallejon som kunde röra på svansarna och tungorna och som vrålade samtidigt som de sprutade ånga ur munnarna. Kleppe hade själv sett dem och kunde berätta.”

Miklagård var nordbornas namn på nuvarande Istanbul. Här fanns den mäktige östromerske kejsarens palats. När kejsaren mottog utländska sändebud skedde detta efter ett visst ceremoniell. Diplomaten fick ödmjukt närma sig kejsaren som satt på sin tronstol. På ett visst avstånd föll han på knä och böjde sin panna mot golvet. Först på ett givet tecken fick han åter resa på huvudet. Då hade tronen, buren av pelare, förflyttats högt upp i luften. Ett sändebud skrev i slutet av 900-talet så här om prakten vid tronstolen:

”Framför kejsarens tron stod ett träd av brons, överdraget av guld. Olika slags fåglar, också de av förgylld brons, uppfyllde dess grenar och kvittrade som verkliga fåglar, envar efter sin näbb. Den kejserliga tronen var konstruerad så att den turvis gjorde intryck av att vara hög, turvis låg. Tronen hade väldiga dimensioner och den var byggd antingen av brons eller trä. Den bevakades av guldsmidda lejon. De piskade golvet med sina svansar och utstötte rytanden med gapet öppet och spelande tungor.”

Kejsarens speciella symboler var således dessa mekaniska vidunder i form av förgyllda lejon. Under hela presentationen spelade djuren en avgörande roll genom att vid givna tillfällen avge sina hiskeliga rytanden samtidigt som de svängde på sina svansar. Bredvid lejonerna har väringaledarna stått. Självklart måste detta skådespel, den yppersta demonstrationen av makt, ha satt sina spår. Är det kanske i dessa tronvaktande djur som vi ska se förlagan till lejonbilden, eller som den också numera kallas ”det stora djuret”, som Harald Blåtand och den innersta kretsen av hans stormän använde sig av?

”Och visst kan det väl vara möjligt att den unge kung Harald själv stått som livvakt åt kejsaren invid dessa lejon ... och kanske är det därför att han gillade lejonbilder som symboler för en mäktig härskares makt?”

”Det är sant som du säger att kung Harald högg in en bild av lejonet på den ståtligaste runstenen i hela hans rike, den vid kungsgården i Jelling i Jylland, därborta västerut i hans rike. Vid Jelling hade han en stor kungsgård och där hade han begravt sin far och mor. Och många av hans stormän ville också ha det kungliga djuret på sina minnesmärken. Det var ju ett tecken på att de var sin kung trogna. Därför satte också Kleppe och jag lejonet på Tullstorpstenen.”

”I framtiden talas det en hel del om just kung Harald. Jag tror att mycket av det som bevarats är skrönor. Har du själv mött honom?”

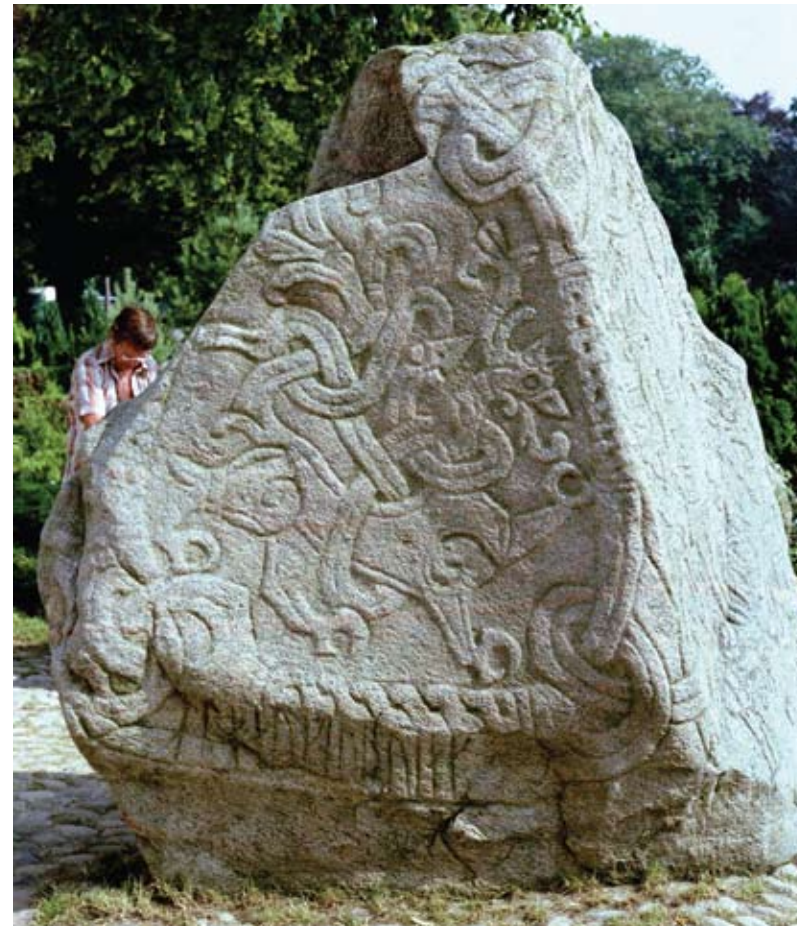
”Ja, faktiskt. Och i en alldeles speciell situation också. Det var på Halör marknad i början av 980-talet. Han var på marknaden med sina män och besökte jarlen som styrde området. Kungen blev under vistelsen mäkta vred och då blev alla köpmännen som samlats på marknadsplatsen mycket bekymrade. Kungen vägrade nämligen låta dem fara därifrån. Men en man, Trond från Färöarna, lyckades blidka kungen och få honom på bättre tankar. Snart därefter gav Harald sitt tillstånd att bryta årets marknad och jag kan lova att det var många handelskepp med långväga ägare som snabbt lämnade marknadsplatsen. Halörs årliga sommarmarknad var ju en av de största i Norden.”

Halör marknad hölls troligtvis på markerna invid Foteviken och Höllviken i sydvästra Skåne. Till skillnad mot den senare, medeltida fiskmarknaden i Skanör och Falsterbo som skedde under hösten när sillen kunde fångas, hölls Halör vikingamarknad alltid i början av sommaren. Den hade alltså inget med sillfisket att göra. I stället var det nog handelsmän från öster som mötte handelsmän från väster och här gjorde affärer sinsemellan. Om Halör marknad berättas i tre äldre skrifter. I Färingasagan från 1100-talet berättas t.ex. följande om handelsmannen Trond från Färöarna:

“På sommaren for Trond söderut från Norge till Danmark och kom till Halör. Där hade en stor skara samlats, och det sägs att medan marknaden pågår där är det ingenstans i hela Skandinavien som

så mycket folk kommer samman. På den tiden härskade Harald Gormsson, som kallades Blåtand, över Danmark. Kung Harald och en stor skara av hans män var i Halör denna sommar.”

Två av kungens närmaste män blev bestulna på några värdefulla saker och kungen bestämde då att inga köpmän fick lämna marknaden innan tjuven var funnen. Det hela drog ut på tiden och Trond uppsökte då Harald och föreslog att varje köpman skulle

På kung Harald Blåtands stora runsten i Jelling från 960-talet ses ett stort lejon invirat i bladornamentik.

På Fotevikens Museum invid Höllviken har man byggt upp en hel vikingastad. I detta område fanns förr Halör stora vikingamarknad.

betala lite silver till kungen för att få lov att lämna marknaden. Kungen fick in så mycket silver att det räckte att täcka värdet för stöldgodset men också till att ge kungen en vinst. Trond fick dessutom en fjärdedel av silvret vilket gjorde honom till Färöarnas rikaste man. Detta om något visade att det var många handelsmän som besökte Halör.

Att det fanns en jarl som styrde på Halör marknad när kungen inte var närvarande berättas i en episod från 990-talet i kung Olaf Tryggvesons saga. Norrmannen Halfred begav sig vid denna tid till Danmark och Halör och träffade där Sigvald Jarl som var en stor hövding. Då var emellertid Harald Blåtand död sedan länge.

Åsa har nu blivit betydligt mera pratsam än i början av vår intervju. Tacksamt låter jag henne därför berätta vidare utan att avbryta.

”Kung Harald kom från Jylland och han gifte sig med en prinsessa från slavernas land, jag tror han kallade henne för Tofve. Med sin svärfars hjälp kunde han sedan erövra stora delar av det som i framtiden blev Danmark. Hit till Skåne kom han runt året 980, jag

minns inte exakt när det hände. Eftersom han var kristen lät han förstöra hednatemplet i Uppåkra och byggde sedan en stor ringborg nära samma plats men på andra sidan ån som rinner där. Borgen låg mitt i det som nu är staden Lund. Utanför ringborgen byggde han en träkyrka till helgonet Sankt Clemens ära.”

Den äldre mannen på stolen bredvid mig, som hittills suttit tyst, passar nu på att kommentera det kvinnan sagt. Uppenbart har denna tidsresa tusen år framåt tagit på hans krafter eftersom han inleder med en stor gäspning.

”Kung Harald, min släkting, byggde också en ringborg i den stad som ni numera kallar för Trelleborg.”

Sven Estridsen talar inte fort, har en nästan släpande röst.

”Ja, också en borg lite längre norrut utmed Öresundskusten, vid Borgeby intill den stora handelsplatsen. Och så ska vi inte glömma ringborgen vid Helsingborg. Utanför alla dessa borgar byggde han träkyrkor till Sankt Clemens ära. Man skulle kunna tro att han varit helt besatt i det helgonet.”

”Varför tror du han valde just Clemens som skyddshelgon?”

”Jag vet inte. Det kanske har att göra med att han var i österled som du sa tidigare. I slutet av 900-talet blev ju härskaren i Kiev kristen och till Sankt Clemens ära lät man där i staden uppföra en kyrka och dit förde man hela huvudet av helgonet. Har Harald varit där när det hände kanske det är därifrån han fått idén. Kanske var det så, det är väl ingen som vet säkert.”

Påven Clemens ska ha dött martyrdöden på Krim år 101 e.Kr. Snart kom han att betraktas som den ryska och den slaviska kyrkans skyddshelgon. I Ryssland finns därför flera Clemenskyrkor. I Straja Ladoga, eller Aldeigjuborg som nordborna kallade staden, låg t.ex. en S:t Clemenskyrka omedelbart nedanför den senare, medeltida borgen. Thietmar av Merseburg berättar i sin dåtida

handskrift att år 1015 blev storfursten Vladimir den helige begravd i en sarkofag i mittpartiet av S:t Clemens kyrka i den då av nordbor välbesökta staden Kiev. Denna kyrka är troligtvis identisk med den senare omtalade "Tiondekyrkan" som man vet att storfursten själv lät uppföra åren 991-996. I Kiev förvarades också S:t Clemens huvud som en dyrbar, helig relik. Alla S:t Clemenskyrkor i Norden är bland de första kyrkorna som byggdes och det är inte otroligt att de har att göra med just Harald Blåtands kristnande av Danmark och södra Norge i slutet av 900-talet.

"Det har förundrat mig hur vikingakungen Harald Blåtand kunde bli kung över hela Danmark runt 980. Visserligen byggde han garnisonsborgar på strategiska platser men hans ättlingar fortsatte ju sedan att vara kungar över hela landet. Den danska drottningen i modern tid är ju fortfarande släkt med Harald. Hur fick han en sådan makt över folket?"

Den forne danske kungen Sven Estridsen bredvid mig ser verkligen mycket förvånad ut.

"Menar du att vår släkt fortfarande sitter på Danmarks tron efter nära tusen år! Du måste skämta?"

Rösten hans är löjligt gäll och svag, knappast något som jag förväntat mig av en dåtida dansk vikingaregent. Men nog verkar han överraskad.

"Nej, det är faktiskt sant, vare sig du vill tro mig eller inte. Den danska kungaätten är i dag en av världens äldsta regentätter. Den nuvarande på tronen heter Margrete."

Mannen brister ut i ett stort skratt.

"Du är inte klok. En kvinna kan väl inte sitta på tronen." Mannen sträcker ut sin hand och griper hårt tag i min skjorta. "Jag tror dig inte och du ska akta dig för att ljuga i mitt sällskap!"

"Släpp honom och sluta upp med allt det där!"

Åsa drar bryskt bort mannens arm och tittar ilsket på Sven Estridsen.

"Att kvinnor varit härskare har jag visserligen aldrig hört talas om men i framtiden händer tydligen många märkliga saker. Vad vet du, gamle man, om sådant som skett efter din tid. Se dig bara runt här i hallen. Ser du ett enda levande ljus här – och ändå är rummet upplyst? Hur är det möjligt. Trolldom och magi är vad det är!"

Jag skulle ha kunnat berätta för stormannadottern om elektricitet, om lågenergilampor, om höga elräkningar och mycket annat som hör vår tid till. Men jag avstår. Det gäller att ta vara på det unika intervjutillfället.

"Hur var det nu med Harald Blåtands makt? Vad gjorde han som var så revolutionerande att det ändrade om hela samhället för tusen år sedan?"

"Organisation och åter organisation!" Åsa tittar illmarigt på mig. "Kung Harald byggde upp sina ringborgar främst som stödjepunkter för den enorma flotta han skapade. Utan en stark flotta kan man inte regera Danmark. Landet består ju av en mängd öar och sund. Här i Skåne gjorde han Foteviken till en stor

I staden Trelleborg på Skånes sydkust har man funnit rester efter en av Harald Blåtands ringborgar. En del av borgen har rekonstruerats.

och säker vinterhamn för en del av hans krigsskepp. Bönderna tvingades att köra tusentals vagnslass med stenar till den stora stenspärr som skyddade mynningen av Foteviken.

Men han behövde soldater också. Dessa och mycket silver fick han av sin svärfar i slavernas land. I sin armé skapade han en mängd elitsoldater som stod nära honom och var honom trogna. Det var dessa som han satte som herremän runt omkring i de bygder han lagt under sig. Mina bröder var själva kungens män. Och så får du inte glömma kyrkan ...”

Kvinnan hostar till. Rösten sviker henne och hon flämtar efter luft. Bakom mig, i det stensatta golvet, finns ett lågt litet brunnskar, kyrkans gamla dopkälla. Jag öser upp vatten i en metallskopa och ger till henne. Om det enbart är vattnet eller om det också är någon gammal helig kraft från denna kyrkobrunn låter jag vara osagt men hon återfår snart talförmågan.

Skeletten från den vikingatida kyrkogården i Tygelsjö söder om Malmö visar att många dåtida människor hade svåra förslitningsskador.

”Det är lungorna. Jag dog av lungsot som så många under min tid. Våra kalla och dragiga hus gjorde många sjuka och klena långt innan de hann bli gamla.”

Arkeologiska utgrävningar har visat att hälsotillståndet hos dåtidens befolkning knappast var hög. I Lund fanns många kyrkor och kyrkogårdar. De flesta kyrkorna revs redan på 1500-talet och kyrkogårdarna övergavs. Arkeologerna har därför kunnat gräva ut flera av dessa. Undersökningar av de påträffade skeletten ger en god bild över de dödas ålder, kön och eventuella skador. Det har visat sig att medelåldern i 1000- och 1100-talets Lund varit så låg som strax över 30 år.

På landsbygden har medelåldern troligtvis varit högre. Här fanns ju inte det starkt nedsmutsade dricksvattnet, vilket säkert bidragit till att människor i städerna drabbats av dysenteri och tarmsjukdomar. Vid utgrävningar av den äldsta kyrkogården i bondbyn Tygelsjö söder om Malmö har de äldsta kristna innevånarna från åren runt 1000 påträffats. Många av dessa skelett har mycket svåra förslitningsskador vilka vittnar om ett hårt kroppsarbete men också om en befolkning med många kroppsliga krämpor och svåra lidanden.

Åsa fortsätter sin så abrupt avbrutna berättelse:

”Harald lät tvångskristna befolkningen i sitt erövrade rike. Varje storman under honom byggde en träkyrka på den plats han blivit satt att styra. Det hela var mycket smart gjort. Tidigare hade befolkningen bett till naturen och de gudar som fanns där. Nu fick man plötsligt bara be till en gud. Och den gudens präster styrdes av kungen som själv blivit gudens egen regent på jorden.”

Kvinnan rynkar på näsan.

”Så skapar man makt. Den som härskar över religionen härskar över världen.”

Det som Åsa sagt väcker plötsligt en massa frågor i mitt huvud. Var fanns Haralds förebild till allt det som han genomförde – den inre organisationen, de noggrant uppförda ringborgarna med sina symmetriskt lagda långhus, flottans betydelse, religionen ?”

”Kan han ha hämtat inspiration från den östromerske kejsaren? Kejsaren hade ju en organisation baserat på sina personligt utvalda män som han litade på. Och nästan alla dessa var nordbor.”

”Det vet jag inget om. Men att kejsarens vringgarde var omutbara elitsoldater som skulle kunna gå i döden för sin herre är det ingen tvekan om. Mina bröders kamrat Gunne Hand från Hunnestad här i Skåne tillhörde kejsargardets högsta ledning. De gick alltid i spetsen för de ståtliga processionerna i Miklagård. Det var ett storslaget följe ska du tro. Varje livvakt bar en silverbeslagen yxa på höger axel och de var klädda i långa azurblå dräkter av sidenbrokad. Gunne Hand har själv avbildat sig som sådan livvakt på sin vackra runsten i Hunnestad. Det är ett vackert minnesmonument som han och hans söner uppförde. Många vackert målade runstenar och bildstenar. När Gunne Hand dog hade man ännu inte byggt en kyrka på platsen så han ligger begravd i en hög mitt bland stenarna.”

Jag har inte hjärta att upplysa kvinnan om att detta monument inte längre finns kvar. Och stenen med bilden av Gunne Hand är svårt skadad där den nu står på Kulturhistoriska museet i Lund.

Ett av Skånes absolut största monument från vikingatiden var det som stod i Hunnestad vid Skånes sydkust väster om Ystad. Fornforskaren Worm besökte platsen på 1600-talet och han har avtecknat stenarna. Av de åtta stenarna hade två runinskrifter, tre hade bilder medan övriga stenar var utan inhuggningar. Någon gång efter året 1716 har monumentet skövlats. Historieprofessorn Sjöborg återfann år 1814 tre av stenarna i en stengårdsgård. En av stenarna, den med Gunne Hands bild, var då tyvärr sönderslagen i tre delar. År 1913 flyttades de bevarade Hunnestadsstenarna till museet i Lund.

Worms kopparstick från 1600-talet av gravmonumentet i Hunnestad väster om Ystad.

Jag vill nu återknyta samtalet till den vackra runstenen i Tullstorp som Åsa var med att resa i slutet av 900-talet.

”Det är ju ett vackert och stort vikingaskepp som ni låtit hugga in i stenen. Var det dina bröders skepp? Byggde de det här i Skåne?”

Kvinnan brister ut i stort skratt.

”Din tok! Det är ingen bild av ett av våra skepp inte! Sådana skepp hade inte vi.”

”Vad menar du? Det finns ju flera runstenar med liknande skeppsbilder. Skulle de inte vara vikingaskepp?”

Min förvåning är berättigad. Så har man ju alltid tolkat dessa skeppsmotiv.

”Det är ju en bild av kejsarens krigsskepp. Ser du inte att skeppet har en ramm framtill och en baktill. Med väldig kraft roddes skeppet rakt in i motståndarens sida och sänkte honom. Sådana ramar kunde inte våra egna skepp ha. Det fordras stora och väldigt tunga skepp för att kunna ramma ett annat skepp. Våra vikingaskepp var långsmala och lätta.

Kejsaren hade flera olika typer av dessa skepp tunga skepp. Eftersom vi nordbor var skickliga sjömän blev många av våra män skeppare i kejsarens stora flotta. Ulf och Kleppe hade befälet över ett sådant skepp. Det är därför som bilden av skeppet finns med på vår sten i Tullstorp.”

Minsann om inte Åsa kan ha rätt. Det är lätt att se väringarna som enbart livvakter åt kejsaren men den östromerske kejsaren grundade framför allt sitt imperium på en stark flotta. Det borde därför ha varit logiskt om nordbor, med sin erfarenhet av sjömanskap, också fått tjänstgöra inom kejsarens flotta.

Det var på 700-talet som de östromerska härskarna successivt började återta sin makt över Medelhavet. Inom flottan vidareutvecklades de forna krigsskeppen. I första hand försågs skeppen med flera roddarvåningar. Dessa skepp, ”dromoner”, blev kännetecknande för det östromerska rikets alltmera ökande makt.

En dromon var en galär med på varje sida två våningar av roddare, inte mindre än tjugofem åror per våning och sida, alltså minst hundra roddare på varje skepp. Det fanns tre olika typer av dromoner. Den minsta kallades ”Ousiakoi” och var ett hundramannaskepp där det nedersta roddarlaget endast rodde medan det övre förutom rodd även användes i närstrid. ”Pamphyloien” hade däremot en besättning på 120-160 man och den tredje typen, den äkta dromonen, hade 200 man fördelade på femtio på de nedersta bänkarna, hundra på de övre bänkarna samt femtio sjökrigare.

En dromon hade ett gångbord utmed varje relings sida samt ett i

Vikingarnas krigsskepp var - till skillnad mot den östromerske kejsarens otympliga farkoster - lätta, långsmala, snabba och grundgående.

skeppets mittaxel. Relingarna var täckta av runda sköldar. Årorna stacks ut genom hål i skeppssidorna. Dromonerna var försedda med kraftiga rammar och dessutom hade de i fören katapulter samt utskjutningsanordningar för den fruktade ”grekiska elden”, dvs. en form av eldkastare. För- och akterstävorna var dekorerade med dubbla, uppåtböjda djurprydnader.

Vi känner dromonerna från texter i gamla bevarade manuskript. På flera runstenar i Danmark och Sverige har också bevarats unika avbildningar av troligtvis dessa skepp.

”Så, du är släkt med Harald Blåtand?”

Åsa har plötsligt vänt sig mot den äldre mannen på stolen bredvid henne. Det verkar faktiskt som han nickat till, som om hon väckte honom ur en ofrivillig slummer. Något yrvaken och frånvarande grymtar Sven Estridsen till och sätter sig upp ur sin halvliggande ställning.

”Det stämmer. Det var min morfars far. En man att verkligen vilja se upp till. Min mor hade alltid honom som ett föredöme.”

Åsa skakar på huvudet och lägger varsamt sin hand på den gamles arm.

”Ja, men så märkvärdig var nu inte kung Harald Blåtand. En stor egoist, eller snarare liten och tämligen fet, för så såg han ut på sin ålders dagar.”

Sven Estridsen slår bort hennes hand och reser sig så hastigt att den lätta stolen faller bakåt. Skoningslöst fortsätter emellertid kvinnan med sina beska kommentarer om Svens anfader.

”Det slutade ju också illa för honom. Han kom i krig med sin son Sven Tveskägg. En av Svens män, bågskytten Palnetoke, överraskade kungen när han satt ute i skogen och lättade på sitt tarminnehåll. Harald fick en pil i ändan och den tog hans liv.

Nesligt att behöva dö under ett dassbesök!”

Sven blir fruktansvärt upprörd över Åsas påhopp på hans anfader. Förbittrad rusar han fram till dörren och rycker i den för att komma ut från hallen. Den nitiske vaktmästaren har dock i all välmening låst den från andra sidan för att ingen ska störa vårt samtal. Hur kungen än sliter i dörren förblir den därför ett oöverkomligt hinder. Tämligen ilsken vänder han sig mot Åsa och hytter med fingret.

”Det ska jag säga, min goda kvinna, att jag är inte van av att bli bemött på detta sätt. Kalla på nyckelbäraren så jag kan komma ut.”

Jag har själv rest mig och står nu mellan de två stridstupparna.

”Det går tyvärr inte. Vaktmästaren har gått på lunch och det dröjer innan han kommer tillbaka. Låt oss göra det bästa av situationen och låt mig få ställa några frågor till dig.”

Sven fnyser föraktfullt men efter en stunds lugnande samtal med Danmarks förne kung sansar denne sig så mycket att vi åter kan sätta oss. Kungen har emellertid satt sin stol nära hallens ena hörn, invid dopkällan, i ett försök att komma så långt bort från Tullstorpskvinnan som möjligt.

”Sven, kan du inte berätta lite om din uppväxttid. Din mor var ju av kunglig börd, du måste ha haft en spännande barndom.”

”Spännande! Ja, det kan du tro. Min morbror var inte riktigt klok. En riktig drummel! Och det var min morfar också. Och de skulle föreställa sig vara kungar av Danmark.”

”Men din morfar, kung Sven Tveskägg, dog ju redan år 1014 och då var du väl inte född?”

”Nej men min mor Estrid har berättat om sin far. Fyra barn var de; Harald, Knut den store och så dottern Santslaue och min mor. När min morfar mördat sin egen far Harald Blåtand, jag tror det

var år 986, försökte han ta makten och själv bli kung i Danmark. Men den svenska kungen Erik Segersäll kom med en stor flotta och jagade bort honom. Han var sedan ute flera år i västerled som viking och härjade vilt i England. Dit hade samlats en mängd stora vikingahövdingar och främst av dem alla var min morfar och Olof, som senare blev kung av Norge och som dessutom blev helgonförklarad efter sin död år 1030. Engelsmännen var bra dumma. För att undgå plundring betalade de ut en stor mängd silver till vikingarna. Efter bara några år kom nordborna självklart tillbaka och krävde än mer silver. Och så fortsatte det. Min morfar var en girig typ.”

Det var en enorm summa silver som den engelske kungen fick betala ut till vikingahärarna. En av de viktigaste källorna till dåtidens politiska förhållande i England är den ”Anglosaxiska krönikan”. I denna står följande antecknat för året 991: ”Det året beslöts för första gången att man skulle betala skatt till danskarna

Här ses några fåtal av de vikingatida silvermynt som ingår i den stora skatten från Igelösa norr om Lund. Historiska museet i Lund.

på grund av deras svåra härjningar runt kusten.” Den summa silver som då utbetalades har uppskattats till inte mindre än 4 ton. Men det skulle bli mer. Året 994 betalades ut 6 ton silver, år 1002 hade summan ökat till 9 ton och 1007 till hela 30 ton.

Silvret delades ut bland de soldater som deltog i vikingatågen. Flera skatter som är funna i jorden i Danmark kommer från denna ”Danagäld” som beskattningen av England kallades. Så påträffades t.ex. år 1924 i Igelösa nära Lund en av Sveriges största vikingatida silverskatter, 2057 silvermynt, präglade under åren 865 - ca 1005. Troligtvis har skatten grävts ner strax efter tiden för det yngsta myntet. Den och flera andra skattfynd finns i dag till beskådande på Historiska museet i Lund.

Jag kan inte låta bli att fascineras inför denna märkliga stund; att här i Dalby gamla kyrka få sitta bredvid en av Danmarks store vikingakungar. Det är så många frågor jag vill ställa men Sven förekommer mig:

”Min morfar, Sven Tveskägg, samlade år 1013 en väldig flotta här hemma i Danmark och for över till England. Nu ville han inte ha silver, nu ville han ha riket. Efter ett antal strider stod min morfar som härskare över hela landet. Men inte fick han glädjas länge av en sådan makt! Mitt under bröllopfesten när hans vän skulle gifta sig år 1014 dog han av hjärtslag.

Sedan hände sig det att mina morbröder Harald och Knut den store delade på makten. Harald blev kung i Danmark och Knut i England. Men morbror Harald dog redan efter fyra år och Knut den store blev då också kung över Danmark.”

”Ja, allt det där känner vi från historieböckerna”, avbröt jag kungen. ”Och snart kom Knut i kamp med kung Olof i Norge och med kungen av Sverige. Han var tvungen att komma hem från England med en stor flotta. Slaget stod här i Skåne, vid Helgeå. Det var då som kung Knut anklagade din far för feighet, eller hur?”

Jag hade trott att Sven Estridsen skulle brusa upp när jag talade så illa om hans far Ulf Jarl men där bedrog jag mig. Han tittar bara sorgset på mig.

”Du ska veta att jag var bara ett litet barn år 1025 när det stora slaget stod. Svenskar och norrmän tvingades fly och jag vet inte mycket om vad som egentligen hände. Min mor ville aldrig berätta. Men olycka skulle följa oss länge efter den händelsen.”

”Du tänker på vad som hände efter slaget när kungen och din far träffades i Roskilde på Själland?”

”Ja, naturligtvis. Min mor väckte mig mitt i natten och satte mig på en häst och så red vi iväg tillsammans med några ryttare. Vi kom sedan ombord på ett skepp och flydde upp till den svenske kungen Jakob Anund.

Jag fick senare veta att min morbror, kung Knut, och min far blivit ovänner när vi befann oss i Roskilde. Knut hade då låtit några av sina män slå ihjäl min far. Några sa att det skedde mitt under ett gästbud. För att hedra min fars minne lät min mor Estrid senare skänka silver till att ersätta en träkyrka i den staden, Clemenskyrkan, med en stenkyrka.”

”Hur länge var ni i landsflykt uppe hos sveakungen?”

”Tolv år. Tillräckligt länge för att jag skulle hinna bli en vuxen man och sedan med egna skepp dra västerut till England och frankernas land.”

Efter Knut den stores död året 1035 splittrades hans rike på två söner, Hardeknut blev kung i Danmark och Harald Harefot i England. Harald dog emellertid snart och så gjorde även Hardeknut. Nu passade den norske kungen Magnus den gode på att lägga även Danmark under sig. Sven Estridsen hade då blivit tillräckligt gammal för att på allvar kunna göra anspråk på den danska tronen efter sin morfar. Han blev emellertid besegrad

av Magnus och tvingades bli dennes man. Detta vänskapliga förhållande höll givetvis inte länge och snart var åter bittra tronstrider igång i Danmark. Först år 1047 valdes Sven Estridsen enhälligt till Danmarks kung. Men striderna mot norrmännen kom att fortsätta många år framåt.

”Sjöslaget utanför Hallands kust i Laholmsbukten beskrivs som ett stort nederlag för dig. Vill du kommentera det?”

”Jag hade samlat en stor flotta och låg med den vid Harald Blåtands gamla krigshamn vid Laholm norr om Öresund. Kung Harald av Norge var på väg söderut med sin flotta. När vi fick veta att norrmännen var att vänta gick vi ut i bukten och band samman alla våra skepp så vi hade en flytande bro att kämpa på. Jag tvingades till detta eftersom fienden var långt fler än vi.”

Kungen avbryter en kort stund sin berättelse och man ser att han försöker minnas detaljer från sjöslaget.

”Mina män kämpade väl men situationen var egentligen hopplös. Trots kvällsmörkret avbröts inte striden. Under natten lossade många av mina hövidsmän sina skepp och flydde. Efter det var fortsatt kamp meningslös och vi seglade bort.

Men du ska veta att om vi varit fler hade vi lätt vunnit den striden. Mina kämpar var det inget fel på. Ta bara Aslak, en av mina rorsmän. Mitt under striden blev han fullständigt vansinnig. Han klädde av sig alla sin kläder, tog en träpåk och hoppade över till ett fiendeskepp. Ensam rensade han det på alla som fanns ombord. Folk berättade länge efteråt att de aldrig någonsin sett en sådan kämpe.”

”Ditt livsöde är märkligt. Uppvuxen på flykt i ett främmande land, sedan vikingahövding som framgångsrikt plundrade i Europa och sedan, som kung i Danmark, ständigt tvingad att utkämpa blodiga kamper för att behålla ditt rike. Och då verkar du ha förlorat vartenda slag! Vad berodde det på?”

”Nu tar du i min vän”. Kungen tittar under lugg på mig.
”Visserligen hade jag lite otur men så många nederlag var det väl inte.”

Rädd för att åter göra Sven Estridsen arg fortsätter jag inte att fråga om denna tydligt känsliga sak. Men nog var nederlagen mot normmännen många, kungen tvingades till och med ca 1045 för en kort tid att åter fly till den svenske kungen. Först året 1064 slöt Sven fred med Norges kung.

”Vi sitter ju här i Dalby kyrka strax utanför den gamla vikingastaden Lund. Även om de äldsta delarna av den kyrka som står här i dag började byggas strax efter din död känner du säkert till platsen?”

”Självklart! Här byggde redan Harald Blåtand en kungsgård och en liten träkyrka i slutet av 900-talet. Själv började jag bygga en stenkyrka på platsen. Det var samtidigt som jag utnämnde Eginotill biskop här i Dalby, året var 1060.”

Den äldsta stenkyrkan i Dalby började byggas under Sven Estridsens tid efter det att Eginot blivit biskop år 1060. Tidigare trodde man att långhuset i den nuvarande kyrkan var en rest efter denna äldsta stenkyrka. Utgrävningar i kyrkogolvet har dock visat att det troligtvis stått en äldre stenkyrka på platsen. Den nuvarande började därför kanske byggas samtidigt med domkyrkan i staden Lund, det vill säga troligtvis runt år 1080. Till denna andra stenkyrka fogade man ca 1100 det stora västtornet med den välvda förhallen. Från kungsgården, som låg direkt intill västtornet, kunde kungen via en träbro komma rakt in i tornets övre våning och härifrån har han kunnat följa mässan nere i kyrkan. Senare fick augustiner munkar ta över kyrkan och här inrättades ett av Skånes äldsta kloster. Fortfarande finns en rest efter en klosterlänga bevarad norr om kyrkan.

”Något som förbryllat forskare i framtiden är varför du inrättade två biskopsstift, ett i Lund och detta i Dalby, bara en dryg mil från varandra?”

Dalby kyrka öster om Lund är en av Skandinaviens äldsta bevarade stenkyrkor.

”Förbryllar? Vad är problemet? År 1060 inrättade jag tio biskopsstift i Danmark. I Lund satte jag den engelske Henrik som biskop och här i Dalby den tyske biskopen Eginot. Han fick Dalby som säkerhet, en trygghetsförsäkring som ni i framtiden skulle kalla det, eftersom han var en missionsbiskop. Eginot förde korståg mot Blekinge och kristnade hela detta landskap och lade det under mitt danska rike. Tidigare tillhörde ju Blekinge svearna. Och han var också uppe i Västergötland och rev ner det berömda avgudatemplet som stod där. Ja, min vän, du ska veta att han till och med begav sig till staden Sigtuna och hade planer på att bränna det berömda hednatemplet i Uppsala.”

”Genom att inrätta tio biskopsstift i Danmark lade du grunden för hela den kyrkliga organisationen i Danmark. Var du en djupt religiös kung?”

Den skrattattack som nu följde har säkert aldrig haft sin like i den

gamla stenhallen i Dalby kyrka. Sven Estridsen skrattar så han blir tårögd.

”Religiös! Tror du på sagor? Det enda som det handlade om var makt, makt och åter makt. Jag hade ju en vän i ärkebiskop Adalbert av Bremen. Och det var en riktigt maktgalen människa ska du veta. Under långa tider ansågs han till och med ha mer politisk makt än den tyske kejsaren. Han hade en hemlig dröm. Vet du vad det var?”

Min tystnad tolkar den gamle kungen som att jag gärna vill veta hemligheten.

”Han ville bli lika mäktig som påven! Men påve kunde han inte bli ... men väl patriark, påvens ställföreträdare i norra Europa. Men för att bli detta fordrades att han hade minst tolv biskopsdömen under sig varav ett skulle tillhöra en missionsbiskop som predikade i ett hedniskt land. Självt hade han bara två biskopsdömen i Tyskland. Förstår du nu varför jag inrättade tio och varför Egino blev hednabiskop!”

”Vad skulle du själv tjäna på det?”

”Mitt krav var att jag skulle få ett eget ärkestift över hela Norden, styrt från Lund. Tidigare hade ju ärkebiskop Adalbert i Bremen varit kyrklig herre över både Norge, Danmark och Sverige. Men jag hade ett problem: en ärkestiftstad måste ha många kyrkor. Därför gav jag order om att bygga en mängd med träkyrkor i Lund. Och snabbt gick det. Plötsligt fanns det en kyrka i vart eller vartannat kvarter.”

Just i Lund är bevaringsförhållandena sådana att mycket trämaterial från vikingatiden bevarats i jorden. Ett flertal träkyrkor har kunnat grävas ut av arkeologer. De nedre delarna till dessa kyrkor har visat sig vara förvånansvärt välbevarade. Genom så kallade årsringsdateringar har man mycket exakt kunna bestämma när timret till kyrkorna fälldes. Det är frågan om minst åtta träkyrkor som på detta sätt åldersbestämts. Dessa kyrkor verkar

Staden Lund i Skåne grundades under slutet av 900-talet. Vid utgrävningar har man bl.a. funnit rester efter flera träkyrkor. Här ses ytterväggarna och de inre träpelarna till en av dessa kyrkor.

märkligt nog alla ha byggts vid ungefär samma tidpunkt, ca 1050.

De påträffade träkyrkorna i Lund har varit byggda i så kallad stavteknik. Kraftiga, jordgrävda stolpar har burit upp taket.

Väggarna har bestått av klivna stockar vilka ställts intill varandra med nedre änden fastsatt i jorden, den övre fastsatt i en horisontell bjälke som vilat på stolparna.

”Sven, jag börjar ana varför du satte en engelsman, Henrik, som biskop i Lund. Norrmännen hade ju bara kontakter med den engelska kyrkan. Men med en engelsman som tilltänkt ärkebiskop i Lund under patriarken i Bremen skulle det bli lättare att få med norrmännen?”

Sven Estridsen behagar inte svara på denna fråga. Han ser lite illmarigt på mig innan han börjar tala:

”Det blev lite fel med den där Henrik. Folket ansåg inte att han passade; han hade för många olater. Han var ständigt full och han älskade att frossa i mat. Men det löste sig. Gud styr sina tjänare. En dag åt han så mycket att han dog av sina egna spyor. Därefter blev Eginio ny biskop i Lund.

Vid den tiden, på 1060-talet, sände Adalbert över en präst till mig, Adam från Bremen. Han kom hit för att samla information till en bok om hednafolken och om Adalberts liv. Denna bok skulle sedan sändas till påven som bevis på att det fanns alla skäl till att inrätta ett patriarkat i Bremen.”

Jag häpnar. Var någonstans är Jesus liv och gärning i denna kallhamrade historia? Var det sådant här allting handlade om förr? Att med religionen skapa sig maktpositioner?

”Men ... Adalbert kritiserade ju dig själv för alla dina kvinnor och dina många ”oäkta” barn.”

”Det hade han inte mycket för. Sant är att han förfasades över alla mina älskarinnor och alla barn jag hade med dem. Men jag var ingen kyrkans man och jag behövde därför inte leva i celibat och behövde inte heller överge sådana glädjeämnen i livet som en kvinnas famn.”

”Det kan kanske vara av intresse för dig att veta att alla dina frillosöner blev kungar i Danmark, alla efter varandra.”

Mannen tittar förvånat på mig.

”Alla! Slog de ihjäl varandra?”

”Harald, som också kallades Hein, dog av sjukdom här i Dalby ca 1080. Han ligger förresten begravd här i kyrkan. Knut blev ihjälslagen av ilska bönder i en kyrka på Fyn år 1086 och blev därför helgonförklarad. Olof följde därefter som dansk härskare men under hans tid var det missväxt och han fick därför smeknamnet Olof Hunger. När han dog tog näste son Erik Ejegod över tronen men han dog år 1103 på pilgrimsresa till det heliga landet. Därefter var det din yngste son Niels som fick äran att styra landet.”

Sven Estridsen såg imponerad ut. Det var få kungar förunnat att få så många söner som efterföljare på en och samma tron. Jag har en sista fråga som jag bara måste ställa. Den handlar om något så trivialt som sex stenar.

”När du året 1064 äntligen fick fred med Norge ville du kanske också ha fred med svearna. Är du den ”Sven danerkung” som satte sex gränsstenar mellan Sverige och Danmark?”

”Självklart! Om jag nu planerade att med Adalberts hjälp få ett nordiskt ärkestift i Lund kunde vi ju knappast ligga i fejd länderna emellan. Vi, det vill säga sveakungen Emund slemme och jag, valde ut sex män från Danmark och sex från Sverige som fick placera ut gränsstenar invid de huvudvägar som på den tiden gick i de stora skogarna mellan Danmark och Sverige. Det blev sex stenar. Varför tvivlar du på att det var jag som satte ut stenarna?”

”I framtiden tror några att det var din morfar Sven Tveskägg som lade ut gränsen. Därför min fråga.”

Inristad bild av ett vikingaskepp. Historiska museet i Lund.

Innan Sven Estridsen hinner svara knackar det hårt på dörren in till den gamla stenhallen i Dalby kyrka. Vaktmästaren låser upp dörren. En buss med turister vill komma in och se ett av Skånes äldsta bevarade rum. Min intervjutid med dessa personer ur historien är ohjälpligt slut. När jag vänder mig om finns bara tre tomma stolar kvar.

Sigurd Kåpa och Emund

Att finna en lämplig plats för den sista historiska intervjun var tämligen lätt. Kravet var att mötet skulle ske på Bornholm, den sagoomspunna ön i Östersjön mellan Skåne och Polen. Här hade jag funnit tre bra platser med tillräcklig lång historia; Hammershus borg, Lilleborg och Österlars kyrka. Det blev den sistnämnde. Orsaken var att de två övriga var ruiner och saknade tak. Det är mycket skönare att sitta inomhus i uppvärmt rum.

Liksom fallet med Dalby kyrka har vi i Österlars mött en förstående vaktmästare. Vi har därför fått sitta för oss själva uppe på kyrkans märkliga loft. Det var inte helt lätt att ta sig upp hit. En mycket smal trappa inne i stenvuren är den enda vägen.

”Välkomna till den här kyrkan. För dig Emund, är den knappast någon okänd plats eftersom du var med och byggde den i slutet av 1100-talet. Men för dig Sigurd Kåpa är det säkert annorlunda. Jag märkte din förvåning när du tog dig upp genom det trånga trapphålet.”

Jag har vänt mig mot mannen som står och kikar ut genom en av de många gluggarna i yttermuren som finns här uppe. Han vänder sig mot oss två andra.

”Nej, märkligare byggnad än denna får man nog söka länge efter. Och detta ska vara en kyrka? Den är ju helt rund. På vägen hit såg vi flera sådana här runda kyrkor ... och alla är av sten. Det är mycket märkligt! Annat var det på min tid. När jag levde här på Borgundarhólmr fanns det nästan inga kyrkor alls och de få som fanns var bara några mycket små träkyrkor.”

”Det var ett annorlunda namn du använde dig av för den ön. Jag har i gamla skrifter noterat att man kallat den antingen Holm eller Bornholm men Borgundarhólmr är inte så vanligt?”

”Du frågar om något som jag inte riktigt vet svaret på. Sant är att man förr använde flera namn och att Holm och Bornholm verkar vara förkortning av det längre och krångligare Borgundarhólmr. Någon menade att namnet hade att göra med en kvinna, att namnet Burgund var ett kvinnonamn. Andra trodde sig veta att det helt enkelt var frågan om en borg. Sanningen får du aldrig reda på hur gärna du kanske än vill det.”

”Berätta om dig själv. Var i historien kommer du in? Och vilken knytning har du till just Bornholm? Att du levde i slutet av 900-talet vet jag redan.”

Mannen sätter sig med stor svårighet. Han är gammal och troligtvis ordentligt giktbruten. Man ser att han har ont i ryggen när han försöker finna en lämplig sittställning. Detta lyckas dåligt trots att stolen är designad av den kände danske möbelarkitekten Arne Jacobsen.

”För att du ska förstå måste jag börja med min far och mors historia. Min far hette Vesete och han var jarl under en kung från den nordligaste delen av Norge, det område som heter Hålogaland. Kungen hade en dotter och min far bad om hennes hand vilket kungen inte godkände. Då rymde mor med min far och de slog sig ner här på Bornholm. De kunde aldrig mera återvända till Norge eftersom min morfar förklarat dem båda som fredlösa. Ja, det berättas att han till och med hindrade dem från att komma tillbaka genom att använda sig av trolldom. Mina föräldrar fick två söner, Bue och så jag Sigurd.”

Den äldsta uppgiften om Bornholm finns i den berättelse som Wulfstan på 870-talet berättade för kung Alfred i England. Bornholm, eller ”Burgenda land” som det då kallades, tillhörde redan vid denna tid danerna men hade sin egen kung. Sigurd Kåpas berättelse överensstämmer helt med hur hans släkt beskrivs i en gammal isländsk handskrift, ”Thorstein Vikingsons saga”.

”Din bror Bue och du själv blev riktiga vikingar ... och med

Österlars är den största av Bornholms fyra medeltida rundkyrkor.

vikingar menar jag hårdföra krigare ombord på stora krigsskepp.”

”Hur vet du det”, svarar mannen förvånad? ”Ser jag ut som en manstark krigare? Jag kan ju knappt röra mig. Du såg ju hur svårt jag hade att komma upp för murtrappan i den här konstiga kyrkan.”

”Det står berättat om dig i de gamla skrifterna. Du fick möjlighet att leva ett långt liv. Du är inte den ende som blivit hårt åtgången av sjukdom på ålderns höst. Vad jag vill höra är om din ungdoms bravader. Hur fick du t.ex. Strut-Haralds dotter Tove i din säng?”

”Ja, inte var det enkelt! Min far kom i bråk med den danske jarlen Strut-Harald. En natt kom hans söner över till Bornholm och plundrade några av fars rika gårdar här på ön. Min bror Bue och jag beslutade oss då för att hämnas. Vi lämnade Bornholm med tre skepp och långt mer än tvåhundra man. Sedan plundrade vi och brände de tre största av Strut-Haralds gårdar. Där fick vi två skrin fulla av guld men också Strut-Haralds käraste ägodel, hans hatt formad som en strut och tillverkad av guld. Sedan for vi hem igen.”

”Det låter inte som det bästa sättet att få en jarls dotter till hustru. Plundra hennes far?”

”Om inte min far hade använt sitt huvud hade det inte blivit något giftermål, det är då helt säkert. Men min far Vesete begav sig till kung Sven Tveskägg och hotade med inbördeskrig i Danmark om inte kungen medlade. Och så bestämdes att vi fick lämna tillbaka guldhatten men de två guldskistorna fick vi behålla ... och dessutom bestämde Sven Tveskägg att jag skulle ha Tove till hustru.”

”Och så blev det familjelycka här på Bornholm. Trots det stannade du inte länge hemma som en god familjefar. Snart bar det väl iväg igen?”

”Ha! Det var tider det! Jag och Bue drog med flera skepp och många soldater till den mäktiga borgen Jomsborg i det som ni nu kallar Polen. Vi blev accepterade bland de krigare som fanns där.

På det viset blev jag och min bror Bue jomsvikingar.”

”Jomsborg har jag tidigare talat med några andra om. Denna borg med sina fantastiska elitkrigare, fruktade av alla. Men det hela slutade väl med att ni blev lurade?”

”Sant är det du säger!” Mannen på den dansktillverkade stolen blir nu exalterad och upphetsad och snabbt svarar han på min fråga. ”Kung Sven ville föra krig mot den norske kungen men han ville också, utan vår vetskap, göra sig av med oss jomsvikingar. Han bjöd oss därför på ett kungligt gille. Nu bar det sig inte bättre än att kungen under den festen söp oss ledare för jomsvikarna fulla och i fyllan lovade vi att vi skulle segla till Norge och dräpa deras jarl. Själv lovade jag att följa med på krigståget och inte sluta kämpa så länge som min bror Bue fortfarande var i livet.”

”Det skulle väl visa sig vara ett ödesdigert löfte?”

”Hm! Vi samlade en stor flotta, jag tror det var året 986, och vid Hjørungavåg i Norge mötte vi fienden. Håkon Jarl hade samlat alla krigsskepp som fanns i hela Norge och den striden blev hård och svår. Efter en lång kamp trodde vi att Håkon drog sig ur striden men han kom tillbaka och hade då fått magiska krafter. Han hade nämligen offrat och slagit ihjäl sin sjuårige son Erling som gåva till trollet Torgerd Hordetroll. Och mot en sådan makt kunde vi inte stå emot. Min bror Bue dog där.”

I den gamla handskriften ”Jomsvikingarnas saga” berättas vad som hände Sigurd Kåpa och hans bror under sjöslaget:

”Och i samma ögonblick som Sigvald har gjort sitt skepp fri från flotten springer Torkel Midlang över från sitt skepp till Bues och hugger strax mot Bue och detta sker helt plötsligt. Han hugger läppen och hela hakan av honom så att det hela faller ner på däck och tänderna rök ut ur munnen på honom genom det hugg han fick.

Då Bue fick det såret sa han:
"Nu vill den danska flickan
vara mindre glad att kyssa mig
hemma på Bornholm." Bue högg
tillbaka mot Torkel men det var
glatt på det blodiga däckets så
när Torkel ville undgå hugget
föll han och blev träffad mitt
på och Bue högg honom i två
delar vid skeppsidan. Strax
därefter tog Bue sina guldkistor,
en i varje hand, och hoppade
överbord med bägge kistorna
och inget har kommit upp igen
så att någon har sett dem, varken
kistorna eller honom."

I Hjørungavåg i Norge har man till minne av det stora sjöslaget ca 986 rest detta imponerande minnesmärke.

"Vill du höra vad författaren till
"Jomsvikingarnas saga" skriver
om dig i slutet av sagan?"

Sigurd Kåpa ser intresserad
på mig men säger inget. Jag läser därför utan hans samtycke upp
några rader ur sagan:

"Det står så här om dig: Sigurd Kåpa, Bues bror, reste hem till
Danmark och övertog sina fäders arv efter Vesete på Bornholm.
Där levde han i många år och blev ansedd för att vara en
framgångsrik man. Många människor härstammar från honom och
Tove och deras äktenskap var sedan helt gott."

"Sant är att Tove, trots att hon var dotter till den själv gode Strut
Harald, var en god kvinna. Om hon bara inte med åren blivit så
betagen i den Vite Kristns lära och allt det svammel som de kristna
präster ville få oss att tro på. Det satte sina spår i vårt samliv."

Det är som om den gamle mannen lagt orden i min egen mun. På

mitt anteckningsblock har jag nämligen skrivit upp ett antal saker
jag vill passa på att fråga om. "Hedendom och kristendom" står det
svart på vitt på pappret. Raskt ändrar jag därför diskussionsämnet,
från krig och våld till religion.

"Harald Blåtand införde ju på allvar kristendomen i Danmark på
970-talet. Kom han hit till Bornholm också?"

"Självklart! Bornholm var ju en strategiskt viktig ö. Den ligger
ju mitt ute i havet halvvägs mellan slavernas land och Skåne.
Det har alltid varit en betydelsefull plats att härska över. Den där
erövrningen Harald från Jylland kom därför med skepp och
soldater och lät några av sina betrodda män slå sig ner på norra
delen av ön. Där byggde han en kyrka till den helige Clemens ära.
Men strax efter blev han ju mördad av sin son Sven Tveskägg
och då kom liksom dyrkandet av den där Jesus av sig här bland
befolkningen. Det tog därför minsann tid innan de kristna prästerna
hade skövlat alla våra gamla heliga platser här på ön."

"Arkeologer har i framtiden grävt fram något som de tror har varit
en sådan helig plats, "Sorte Muld". Känner du till den?"

Nu blir det problem. Sigurd Kåpa har aldrig hört talas om det
ortnamnet vilket man lätt kan förstå. Namnet borde ju vara sentida
och platsen har fått sitt namn efter den svarta jord som uppstått just
på grund av de kulturlager eller avfallslager som bildats här under
förhistoriska tid. När jag brer ut en karta för att visa Sigurd platsen
blir det inte lättare. Mannen har aldrig sett en karta förr och därför
tar det tid att förklara vilken plats jag menar. Till slut fattar den
gamle vikingen och sätter ett smutsigt finger på kartan.

"Ja, det verkar rätt. Här stod ett av Bornholms finaste tempel innan
de vita prästerna kom hit. Själva templet var inte stort men mitt i
byggnaden fanns ett högt torn. Och inne i templet stod trästatyer av
de mäktigaste gudarna. Jag tror det var Oden och Frej ... men jag
är inte helt säker. När ni grävde där måste ni väl ha hittat mycket
av offerguld?"

”Menar du små, tunna guldbleck med instansade figurer?”

”Ja, just det! Det har berättats för mig att de såldes i mängder och sedan kunde man klistra upp dem på templets väggar som gåva till gudarna. Men det var seden långt före min egen tid i slutet av 900-talet. Själv har jag aldrig sett något offerguld, bara hört talas om det.”

När fynden från Sorte Muld hittades på 1970-talet blev det en stor sensation. Det var med hjälp av metalldetektorer man upptäckte att det i den svarta jorden låg mängder med dessa tunna guldbleck. Trots att de var små, endast 1- 2 cm stora, fanns det många olika motiv vilka föreställde en eller två människor, i bland något djur. De förvånade arkeologerna kunde gräva fram mer än tvåtusen sådana guldbleck. Man daterar dem i allmänhet till 700-talet.

Det nutida namnet på dessa guldbleck är ”guldgubbar”. Detta namn förekommer dock redan på 1700-talet. En svensk resenärer berättade då att bönderna vid Ravlunda i östra Skåne brukade hitta tunna guldbleck i sanden, vilka de kallade för ”guldgubbar”. Helt säkert på hur dessa guldbleck använts är man inte. De påträffas dock i sådana situationer att de måste ha någonting med den dåtida kulturen att göra. De är också alltför tunna och för små för att ha kunnat användas till något mera praktiskt, som t.ex. betalningsmetall. Det är således troligt att de är offergåvor som kanske klistrats upp på templets väggar.

På min nästa fråga om det funnits flera sådana här tempel i det dåtida Danmark blir svaret nog så uttömmande:

”Självklart. Vår religion före kristendomen var ju en tillbedjan av naturen och de gudar som styrde dess krafter. Varje gård hade sitt eget lilla gudahov där man offrade för lycka och välgång. Sedan fanns det heliga lundar och träddungar. Vissa träd kunde ha gudomlig kraft. Och så hade vi våra tempel. Ett märkligt tempel fanns borta på Själland vid Lejre. Där offrade man vart nionde år 99 människor till gudarna och dessutom lika många hästar, hundar

Guldgubbar från Sorte Muld på Bornholm. Foto: Martin Stoltze.

Rekonstruktion av författaren av templet vid Uppåkra i Skåne.
Rekonstruktionen är baserad på arkeologiska resultat.

och tuffar. Men så var ju Lejre det gamla kungasätet. Där fanns mäktigt stora kungahallar.

I Skåne kan jag nämna två berömda tempel, ett i Uppåkra nära Öresund och ett vid Ravlunda på Skånes östkust. Och så får jag inte glömma slavernas stora tempel på Arkona på Rügen med den stora trästatyn av Svantevit, guden med fyra ansikten.”

”Hur gick det till när ni firade era gudar?”

”Man höll blot ett antal gånger om året. Då samlades bönderna vid templet eller ”viet” som vi kallade den heliga platsen. Alla hade med sig öl och djur. Djuren slaktades och offrades. Blodet stänktes med små kvastar på templets väggar och på annat heligt som fanns där. Köttet kokades sedan och användes vid det stora blotgillet.”

Mannen tystnar för en kort stund. Angenäma minnen tränger tydligen på.

”Då var det mycket dricka ska du veta. Och många skålar utropades. Det var de så kallade ”minnena”. Man skålade först

till Oden för god lycka i krig, sedan till Frej för god skörd. Sedan drack man för våra förfäders minnen.”

Adam av Bremen beskrev ca 1070 ett annat berömt hednatempel, beläget på slaviskt område strax norr om våra dagars Berlin. Här härskade i slutet av vikingatiden folkslaget redarierna:

”Deras mycket kända samhälle är Rethra, som är ett säte för avgudadyrkan”, berättar Adam. ”Där har uppförts ett stort tempel åt avgudarna, av vilka Radegast är den förnämste. Hans bildstod är gjord av guld och hans läger är prytt med ett purpurtäcke. Själva samhället har nio portar och det är på alla håll avgränsat med en djup sjö. En träbro leder över denna och där får endast de som offerar och söker orakelsvar passera.” Trots att denna helgedom först år 1128 förstördes genom den sachsiske hertigen Lothar av Supplingens erövring känner vi tyvärr ingen annan beskrivning än den som Adam har nedtecknat.

Templet på Arkona på Rügens nordspets beskrevs av den danske författaren Saxo i slutet av 1100-talet. Denna heliga plats förstördes av biskop Absalon från Roskilde på ett korståg år 1169. Saxo, som på uppdrag av just Absalon författade sin danska historia skriver:

Stora delar av tempelområdet i Arkona på Rügen har störtat ner i havet. Här ses bl.a. den stora vall som avgränsat området.

”Mitt i staden fanns en öppen plats där det stod ett mycket präktigt tempel av trä som hölls högt i ära, inte blott för att det var så praktfullt, utan också på grund av den avgudabild som var uppställd där. Utvändigt ståtade templet med olika bilder i omsorgsfullt utskurna, upphöjda arbeten som emellertid var grovt och fuskaktigt bemålade. Där fanns bara en dörr men själva templet var delat i två rum, av vilka det yttersta löpte längs med väggarna och hade ett rött tak, medan det innersta vilade på fyra pelare och i stället för väggar hade ”tjeldinger” och för övrigt inget annat gemensamt med det yttersta annat än taket och några få bjälkar.”

Den hedniska kulten kunde också firas på speciella platser i den öppna naturen. Ett sådant heligt ställe var det höga berget Chelmska strax utanför Koszalin. Berget, som med sina 137 meter är det högsta i Pommern, tjänade troligtvis som ett betydande religiöst centra för hela området. Efter Pommerns kristnande byggdes en kyrka på berget till jungfru Marias ära.

Under hela tiden som jag samtalat med Sigurd Kåpa har mannen bredvid mig suttit tyst. Tystnaden har varit lite irriterande. Finner han sällskapet alltför besvärande? Har han synpunkter på valet av plats? Han kanske inte gillar att jag ville sitta uppe på kyrkans vind ... vilket är förståeligt eftersom han för mycket länge sedan varit med om att bygga kyrkan. Här uppe är allt så ”medeltida” med råa stenmurar, träluckor och små murgluggar. Nere i kyrkan är allt vackert, städat och färgglatt med märkliga kalkmålningar på väggarna. Jag försöker nu få med honom i samtalet:

”Om du skulle beskriva ditt livsöde i några stora händelser, vilka skulle de vara?”

Mannen harklar sig. Av hans svar framgår dock inte mycket om hans person:

”Eftersom min far var en förmögen storman med mycket jord här på Bornholm kan man väl lugnt säga att jag hade en uppväxt

som var mycket annorlunda än de flesta på ön. Vanligt folk slet ju hårt på åkrarna – både vanliga bönder och trälrar. Där var trälrar som tagits och sålts som krigsbyte men det fanns också många trälrar som frivilligt blivit det. De var tvingade till trälskap för att kunna överleva. Hos en husbonde fick de en säng, mat, kläder och beskydd. Du får inte glömma att vi levde i en osäker tid. Lag och lagmän fanns visserligen men nog var det svärdet vid din sida och männen bakom din rygg som var ditt största skydd.

Den danske kungen hade stora intressen på den här relativt lilla ön. På min tid fanns här inte mindre än tolv kungsgårdar och en kunglig borg, Lilleborg. Men kyrkan var också mäktig. På Hammerhus på norra spetsen av ön satt fogden till ingen mindre än ärkebiskopen i Lund. Av Bornholms fyra härader ägde ju kyrkan de tre. Så nog var det stridigheter mellan de höga herrarna på ön, det ska du veta.”

”Det du nu säger stämmer faktiskt med de uppgifter som finns i en gammal handskrift som kallas Knytlingasagan. Du kanske kunde ha tillagt att det tidigt fanns fjorton kyrkor, för så står det i sagan. Det är mycket för en sådan här ö!”

”Du får inte glömma att det är en rik ö. Många handelsskepp dras upp på stränderna till denna ö och jorden ger bra gröda.”

”Det står några runstenar kvar på kyrkogården här på Österlars. På en av dem berättas om två män, Emund och Broder. Du heter ju själv Emund. Jag förstår att den Emund som omtalas inte åsyftar dig eftersom runorna ristats flera generationer innan du levde men är detta några släktingar till dig?”

Runstenen står inne i kyrkans vapenhus. Den påträffades år 1921 inne i muren till kyrkans klockstapel. Texten lyder: ”Broder och Emund lät resa denna sten efter deras fader Sigmund. Krist och sankt Michael och sankta Maria hjälpe hans själ”.

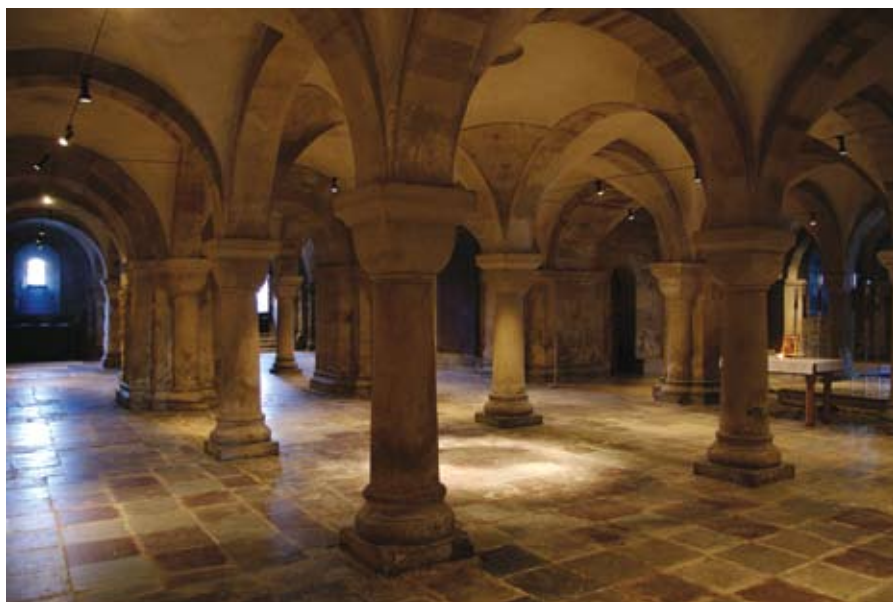
”Runstenarna restes ju bara över stormän och ägare till stora

jordegendomar ... så visst, det är en avlägsen släkting till mig. Det sägs att Sigmund ska ha varit den förste som reste en träkyrka på den här platsen. Men helt säkra kan vi inte vara.”

”Inför den här intervjun bad jag att få tala med en av de män som stått bakom byggandet av Österlars kyrkan. Det var så jag fick kontakt med dig. Men ditt namn är faktiskt inte känt i framtiden. Och ändå har du bekostat denna enorma stenbyggnad. Men det här fallet är inte unikt, det gäller nästan alla kyrkor i Norden. Vi vet helt enkelt inte namnen på vem som byggde dem. Varför är det så?”

Mannen tittar först upprört på mig men så skakar han på huvudet.

”Det är så typiskt! När det gäller namn känner säkert många i framtiden till medeltida kungar och rika och mäktiga präster. Men vi, som gjorde det möjligt för dessa potentater att få tak över

Kryptan i Lunds domkyrka började uppföras på 1080-talet.

huvudet och mat på borden, är tydligen bortglömda. Men du förstår – och nu ska jag avslöja en hemlighet för dig ... det har ingen som helst betydelse! Gud vet vad vi gjorde och vår belöning är i himlen.”

Den största mängden synliga lämningar från medeltiden i Skandinavien är kyrkobyggnader. Tusentals av dessa stenbyggnader kan fortfarande berätta spännande historier om tiden mellan 1100-talet och 1500-talet. Men det är inte frågan om några skrivna dokument som beskriver historien. I stället är det stenbyggnaderna själva och dess innehåll. Än i dag kan man genom märken i stenarna se hur stenhuggarna en gång använt sin huggmejsel, fortfarande kan man genom till exempel igenfyllda hål i murarna efter byggnadsställningarna lura ut hur det gick till att bygga en kyrka. För att inte tala om alla de bevarade konstföremålen som finns. Dopfuntarna av sten är bland den största mängd konstverk från 1100-talet som vi i dag har kvar. Ofta är de otroligt vackert skulpterade med avbildningar av både människor, djur och fantasimotiv.

Stenkyrkor började uppföras i Skandinavien redan under 1000-talet. En av de äldsta kyrkorna som vi känner är S:t Clemenskyrkan i Roskilde. Redan runt år 1030 restes den första stenkyrkan på denna plats men tyvärr återstår i dag endast en portalomfattning. I Lund byggdes redan vid mitten av 1000-talet föregångaren till Lunds domkyrka. Denna stenkyrka började successivt rivas ner när arbetena med den nuvarande domkyrkan startade runt året 1080. Samma byggnadsutveckling har skett i biskopssätet Dalby strax invid Lund.

I Varnhem i svenska Västergötland har man direkt bredvid det medeltida cistercienserklostret påträffat välbevarade rester efter en stenkyrka från troligtvis ca 1030-talet. Kyrkan är märklig såtillvida att den haft källare under hela långhuset. Västergötland var ett landskap som tidigt kristnades. Detta visar sig också i antalet äldre stenkyrkor. Med hjälp av s.k. dendrodateringar, det vill säga årsringsdateringar av bevarat taktimmer, har två andra av

Västergötlands stenkyrkor också kunnat dateras till 1000-talet. År 1077 höll man på med att lägga taket till den fortfarande stående Gökhem kyrka och några år senare, året 1093, var man i färd med att slutföra bygget av Göteve kyrka, inte långt från Gökhem.

Trots att antalet medeltida stenkyrkor är stort saknas nästan uppgifter för alla vem som uppfört och bekostat byggnaderna. Tidigare trodde forskarna att det var de fria bönderna som stått för detta. Troligtvis har det i många fall i stället varit den lokale stormannen som tagit initiativ till uppförandet.

”Det var alltså du som kom med förslaget att bygga den här kyrkan?”

”Nej, men jag gjorde min röst hörd. Vi var några stycken som hade makt att säga till.”

”Vad vet du själv om din släkt och anknytningen till Bornholm? Hade din släkt bott här länge?”

Mannen ler och slickar sig om munnen. Kanske är han torr i strupen efter att ha varit tyst i nästan åttahundra år. Jag räcker honom därför ett glas med ”danskvand”. Mineralvattnet gör honom gott.

”Om vår äldsta kända släkting talade vi aldrig utanför familjen. Det var nämligen en liten pinsam historia. Men nu så här länge efter kan ingen ta illa upp. Det handlade ju om ”Blod-Egil”.

Egil Ragnarson var hans egentliga namn och han var en väldig kämpe, son till en storman på den danska ön Fyn. Så bar det sig inte bättre än att kungens man här på Bornholm dog och då fick Egil ta över styret av nio av öns kungsgårdar, tre behöll kungen själv. Egil ska ha varit mycket omtyckt och givmild med att skänka pengar men han var också en hård krigare som med en stor mängd soldater värjde ön från fiender. Varje sommar drog han dessutom ut på vikingatåg.

Många var de nordbor som under vikingatiden drog ut till fjärran land i viking. Östersjön var ett farligt hav och fredliga köpmän färdades osäkert.

En sommar, när man härjade utmed slavernas kust, mötte Egil en massa fiendeskepp och striden blev hård. Till slut högg min släkting själv ihjäl fiendens ledare och det gav honom segern. Uttröttad satte sig Egil ner och bad att få något att dricka. Men alla vattentunnorna hade slagits sönder och dricksvattnet låg nu och skvalpade på botten av skeppet, uppblandat med allt det blod som flutit. Egil tog då av sig hjälmen, doppade den och drack i stora klunkar. Att det var blandat med människoblod brydde han sig inte om. Därefter kallades han alltid för Blod-Egil.”

Denna historia kände jag inte till före intervjun men efteråt har jag sökt efter uppgifter som kan styrka berättelsen. Och minsann finns inte dessa uppgifter i den gamla Knytlingasagan. Då detta skedde under kung Knut den heliges tid måste det ha hänt någon gång mellan åren 1080 till 1086. I sagan berättas också att kung Knut tog mycket illa upp att Egil farit ut på krigståg utan att kungen godkänt det. Detta var början till det öde som skulle drabba Egil.

”Ja, min anfader kom i onåd hos kungen. Att dricka människoblod var inte ett kristligt liv. Men Egil lovade att bikta sig hos en präst och han lovade också att minska antalet soldater som han hade i sin tjänst. Men allt det struntade han i. Kungen kom snart på besök till Bornholm och han bjöds på ett ståtligt gille i tre dagar i Egils stora gilleshall vars väggar var täckta av vackra sköldar. Först var kungen glad men när han märkte att Egil förde ett liv som en furste och hade än fler soldater än han haft tidigare blev han vred och seglade därifrån.

Sedan hände det att ett norskt skepp med rik last landade vid Bornholm. Egil anföll besättningen och plundrade skeppet. Därefter lät han binda besättningen och bränna dem inne i skeppet. När kungen fick höra detta drog han åter hit till Bornholm, omringade Egils gård och tillfångatog honom. Efter en hastig rättegång hängdes Blod-Egil i en galge som rests på hans egen gård.

Förstår du nu varför denna berättelse endast hölls inom familjen?

Det var inte något att skryta över, eller hur?”

Vad ska man säga! Att gå emot sin kung ... och att gå emot kyrkan ... och att dricka människoblod. I sanning en märklig man, den där Egil Ragnarson.

”Du nämnde att kungen ägde många kungsgårdar här på ön. Men när tog kyrkan över större delen av Bornholm?”

Emund tar ytterligare en djup klunk av ”danskvandet”. Med ett ljudligt rap gör han sig kvitt kolsyran i vattnet.

”Det hände i mitten av 1100-talet ... år 1149 tror jag det var. Kungen kom i bråk med ärkebiskop Eskil i Lund. En dag bröt sig kungens soldater in på Lundagård, ärkebiskopens egen befästa borg som låg invid domkyrkan i Lund. De tillfångatog Eskil. Sedan vet jag inte vad som är sant men några sa att de satte honom i en stor korg och hissade upp honom under valven i domkyrkan. Där fick ärkebiskopen sitta en lång stund. Andra sa att de låste in honom flera dagar i ett rum överst i domkyrkans torn.

Snart ångrade emellertid kungen vad han gjort och ville åter bli vän med sin ärkebiskop. I vängåva fick då Eskil staden Åhus i östra Skåne och tre av Bornholms fyra häradar. Den prästmannen var en mycket produktiv människa. Genast han fått Bornholm började han bygga en stark borg längst upp på klipporna i norr, Hammershus. Borgen var helt av sten för man hade ännu inte stor kunskap om tegel på den tiden. Innanför en hög ringmur låg stenhuset upp mot själva muren. För att komma in var man tvungen att passera genom ett stort stentorn. Därinne i borgen hade ärkebiskopen också ett eget privat kapell.

Ja, den där kyrkliga herren i Lund var minsann en mäktig man!”

Hammershus är i dag en av norra Europas största medeltidsborgar. Den äldsta kärnan består av enbart stenbyggnaderna innanför en ringmur medan resten av borgen är uppförd av tegel, troligtvis

Hammershus inre borg började uppföras redan på 1100-talet.

under första hälften av 1200-talet. Kungen anlade också en borg på Bornholm, Lilleborg. Om denna vet man mycket lite. Borgen har troligtvis byggts i slutet av 1100-talet och den var betydligt mindre än Hammershus. I dag återstår, liksom fallet är för Hammershus, endast ruiner av borgen. Lilleborg attackerades, intogs och förstördes redan år 1259.

Ärkebiskop Eskil uppförde också samtidigt med det äldsta Hammershus en stenborg i staden Åhus i Skåne. Borgen bestod här, liksom på Hammershus, enbart av sten. Än i dag kan man på platsen se nederdelen till en stor palatsbyggnad och rester efter ärkebiskopens eget, mindre bostadstorn. Bredvid denna byggnad låg ett stort försvarstorn, också det av sten.

Jag vill nu ha reda på lite mer om själva den kyrkobyggnad, Österlars kyrka, som vi sitter i. Bornholm har flera rundkyrkor men denna är den största.

”Hur gick det till när ärkebiskopen invigde den här imponerande rundkyrkan?”

”Ärkebiskopen med ett stort antal kyrkliga tjänare, men också den utvalde prästen, mötte bygdens folk utanför kyrkan. Här höll ärkebiskopen ett tal till alla om viktiga saker att tänka på i framtiden, t.ex. vilken dag kyrkan invigdes och vilka helgonreliker som fanns i kyrkans altare. Sedan gick han i en högtidlig procession tre varv runt kyrkan och med det heliga vigvattnet bestänkte han kyrkans yttermurar. De medföljande prästerna svängde rökelsekaren. Röken symboliserade bönerna som steg upp mot himlen.

Sedan var det dags att gå in. Med tre hårda slag av ärkebiskopens stav, eller kräkla som det heter, bankade han på den stängda dörren innan han öppnade den och gick in. Hör! Kan ni inte fortfarande höra bankandet där nere i kyrkan under oss?”

Den gamle mannen fantiserar. Inte hörs det något bankande! Kanske är det de tunga och tjocka stenmurarna som isolerar alla ljud från bottenvåningen hit upp till vindsloftet. Nej, Emund drömmer nog och hans tankar spelar honom ett spratt, han är ju med sina åttahundra år ingen ungdom längre.

Av den kungliga borgen Lilleborg återstår i dag endast låga ruiner.

Denna bild av S:t Laurentius halster är inhuggen i Hammershus.

”Vi hade förberett hela ceremonin mycket noga. Inne i kyrkan på en liten del av kyrkgolvet hade vi lagt ut en blandning av sand och aska, format som ett kors. I askan tecknade sedan ärkebiskopen med hjälp av kräklan både det grekiska och latinska alfabetets bokstäver. Vi hade också ritat upp tolv kors på kyrkans innerväggar. I mitten eller strax under varje kors var insatta väggfasta järnljusstakar med levande ljus. Ärkebiskopen gick nu runt och slog med kräklan på varje kors samtidigt som han bad. Sedan gick han fram till högaltaret. I stenplattan fanns fem inristade kors, symboler för Jesus fem sår som han fick när han hängde på korset; såren på händerna och fötterna och i hjärtat. Dessa kors smordes nu in med två olika sorter av helig oljan: ”Chrisman” och ”Katekumenoljan”.

Sedan var det dags för relikerna. Vi som stått bakom bygget fick personligen överlämnade det heliga föremålet och detta lades ner i en uthuggen fördjupning i altarbordet som sedan murades

igen. Nu hade altaret ”laddats” med helig kraft och blivit en form av martyrgrav för det helgon vars relik låg här. Sedan gick ärkebiskopen till jungfru Maria altaret och lade också här ner relikerna.”

Österlars kyrka är invigd till den helige Laurentius ära. Laurentius var den martyr som år 258 vägrade att utlämna kyrkans egendom till den romerske kejsaren. Som straff blev han grillad på ett järnhalster. Detta helgon var hela Lundastiftets skyddshelgon. Domkyrkan i Lund hade Laurentius som andlig beskyddare så det är inte förvånande att en av de största kyrkorna på Bornholm, en ö som ju till stor del ägdes av ärkebiskopen, också bär detta helgons namn. På ärkebiskopens Hammershus finns fortfarande kvar en sten med ett inristat halster, symbolen för S:t Laurentius.

I Lunds domkyrka förvarades en medeltida relik av S:t Laurentius, inlagd i en stor silverfigur som föreställde helgonet. Förutom denna relik kunde domkyrkan stoltsera med ytterligare 416 heliga föremål. En gammal förteckning berättar om några av dessa:

*”Alla dessa beläten innehöll relikerna som följer:
Ett huvud av silver, även ett annat silverhuvud med krona, och däruti S:t Laurentii huvud.
Kung Knut den heliges arm uti en arm av silver, som håller riksäpplet och därpå ett krucifix.
S:t Clemens fingrar uti en hand av silver.
S:ta Birgittas fingrar uti en silverhand, som håller en penna.
En förgylld silverkrona och däruti stycken af Kristi törnekrona.”*

”Vilken är kyrkobyggnadens mest heliga del?”

”Det är helt klart huvudaltaret men också dopfunten. Den stod alltid nära dörren. Du måste ju förstå att det odöpta barnet var en hedning innan det blev döpt. Och en hedning fick ju inte komma in i kyrkan. Därför gällde det att få barnet doppat i det heliga vattnet och ge det ett kristet namn så nära ytterdörren som möjligt.”

”Alla dopfuntar från 1100-talet är stora behållare. Tömde ni ut vattnet efter varje dop?”

Emund tittar på mig med en blick som jag inte vill återge.

”Är du inte klok! Hela barnet skulle ju doppas i vattnet så det gällde att dopfunten var helt fylld. Inte kunde man kasta bort detta heliga vatten. Det fick allt stanna kvar till nästa dop. För att skydda det så att ingen stal något vatten hade vi ett stort trälock över själva stenskålen.”

”Men på vintern? Ni hade ju ingen värme i kyrkorna. Doppade ni barnen i det iskalla vattnet? Barnen skulle ju döpas nästan direkt efter det att de fötts.”

Åkirkeby's medeltida dopfunt på Bornholm har scener ur Jesus liv. Här visas hans intåg i Jerusalem och hur han piskas.

1100-tals dopfunten i Löberöd öster om Ystad visar hur den norske kungen Olof den helige led martyrdöden år 1030 i slaget vid Stiklestad.

”Självklart! Ibland kunde man väl spä på med lite varmt vatten men kallt vatten har ingen tagit skada av.”

Ordet ”funt” kommer från latinets ”fons” som betyder källa. Från början döptes de kristna i rinnande vatten, påminnande om Johannes Döparens dop av Jesus i Jordanfloden. I så kallade ”baptisterier”, det vill säga bassänger inomhus, kunde också dop genomföras. Speciellt berömt var baptisteriet i Jerusalem. Snart började de kristna förvara dopvattnet i mindre behållare och på kyrkomötet i Lerida år 524 e.Kr. bestämdes att dopfuntar skulle vara av helst sten, men även metall kunde accepteras.

Dopceremonin omhuldades och genomfördes som en exorcistisk handling där det gällde att ta avstånd från djävulen och ondskan. Barnet kristnades genom att det fick salt i munnen och genom påstrykning av helig olja. Själva dopet skedde genom att man helt

doppade ned barnet i funten, vilken alltså var stor och djup.

I dag har vi nästan enbart dopfuntar av sten bevarade från medeltiden men det har också funnits sådana av trä. Ett exempel på en trädopfunt från 1200-talet är funten från Näs i Jämtland i norra Sverige. Ofta användes utsidan av funtarnas skålar till att i bilder återge episoder ur kristendomens historia.

”Emund, jag måste fråga dig: varför gjorde ni kyrkan rund? I framtiden är det många som undrat och det finns olika teorier. Några menar att kyrkor med rund form var försvarskyrkor, andra menar att de hade att göra med korstågen och pilgrimsresorna till Det heliga landet.”

Emund skakar på huvudet, reser sig och går fram till en av de små murgluggarna som finns här uppe på vinden. Han öppnar träluckan och ber mig komma fram och se ut.

”Varför skulle en rund form på väggen vara en fördel för en försvarskyrka? Hur mycket ser du av yttermuren när du står här uppe? Hade du haft ett fyrkantigt torn hade du kunnat se utmed en hel vägg. Mycket bättre om du skulle försvara den.”

”Så rundkyrkorna var alltså inte försvarskyrkor?”

”Nu ska du inte dra förhastade slutsatser. Självklart kunde stenkyrkorna också användas för försvar. Annars hade man som byggherre varit bra dum. Men den runda formen anspelar på Kristus kyrka i Jerusalem som ju var en rundkyrka. Genom att bygga en rund kyrka eller också lägga till ett runt torn i väster till en redan befintlig kyrka kunde herremannen visa att han varit nere i Det heliga landet. Eftersom han och hans familj begravdes i kyrkan blev det ett personligt minnesmärke långt fram i tiden.”

Tanken svindlar. Kanske byggherrarna till Bornholms rundkyrkor Österlars kyrka, Sankt Ols kyrka, Nylars kyrka och Ny kyrka alla har varit nere i Det heliga landet som pilgrimer i slutet av 1100-

Denna 1300-tals skulptur i brons i Lunds domkyrka visar ärkestiftets skyddshelgon S:t Laurentius med sitt halster på vilket han blev grillad.

talet. Kanske har de till och med varit korstågsriddare! Kanske de mött England kung Rickard Lejonhjärta? När jag upphetsad vänder mig från murgluggen för att fråga finner jag emellertid bara tomma stolar. Mina intervjuoffer är borta.

Jag har haft förmånen att i tre avsnitt ovan få göra tre osannolika intervjuer med sammanlagt sex personer som haft betydelse för Skånes, Bornholms och Polens historia för tusen år sedan. För en kort stund har de stigit fram ur de dimmor som tiden lagt över historien och över vad som verkligen hände en gång. Inför intervjuerna hade jag samlat allt tillgängligt material som kunde berätta dessa personers historia, ett material som hämtats både från gamla skrivna källor och arkeologiska fynd såväl som från bevarade fornminnen. Som alltid när man studerar dessa fragment vilka av en slump blivit bevarade efter så lång tid, kan man dock aldrig vara helt säker på att de verkligen berättar en helt sann historia. Jag tror det, men man kan aldrig veta. Kanske ställde jag fel frågor till de sex personerna. Kanske har arkeologerna ännu inte den riktiga bilden klart för sig eftersom man ännu saknar viktigt material som fortfarande gömmer sig i jorden. Men trots dessa frågetecken har det varit otroligt att få möta dessa personer i dessa otänkbara situationer; ett verkligt minne för livet!

Vikingatid och tidig medeltid i Skåne och på Bornholm

Om begreppet viking

Ordet ”viking” är ingen modern skapelse utan det förekom redan för tusen år sedan. Ordet användes endast om personer som var ute på plundringståg eller krigståg, alltså inte om dåtida handelsmän som reste långväga. Ett exempel på denna åtskillnad finns t.ex. i Egil Skallagrimssons saga med sina händelser från mitten av 900-talet: ”Björn var en stor resman, som ibland var ute i viking, ibland på fredliga köpfärder.” På en runsten i Västra Strömonumentet i Skåne, daterad till slutet av 900-talet berättas: ”Fader lät dessa runor hugga efter sin broder Asser, som fann döden nordpå i viking” samt ”Fader lät hugga denna sten efter Björn, som ägde skepp samman med honom”. Då denna text åsyftar en krigshändelse i Sverige eller Norge står ”viking” här troligtvis för begreppet ”krigsman” snarare än ”plundrare”.

Ordet ”viking” åsyftar således speciella situationer som dåtidens människor kunde hamna i. Björn i det första citatet ansågs som en stor resman, det vill säga han var ofta ute på resor som fredlig handelsman, men han kunde också fara ”i viking”, det vill säga delta i plundring och krig. Asser hade däremot troligtvis varit med i något större krigståg med anknytning till kampen mellan nordiska kungar eller stormän.

Den äldsta uppgiften om ”viking” finns i den anglosaxiska dikten Widsith, där ordet skrivs ”Wicingas”. Händelserna i dikten inträffade troligtvis på 600-talet men tiden för nedtecknandet är osäkert. Ordet nämns dessutom endast en gång i dikten. Nästa gång ordet förekommer i bevarade skrifter är i Beowulfdramat som tilldrar sig på 500-600-talet. Dikten anses dock vara nedtecknad tidigast på 700-talet. I dikten står orden ”wig” för strid eller kamp och ”wiegend” för krigare/kämpe.

Från denna gamla benämning av nordiska krigare har en hel tidsperiod i skandinavisk historia fått sitt namn; ”vikingatiden”. Denna benämning är dock inte gammal utan skapades troligtvis av den danske arkeologen Worsaae så sent som år 1873. Fyra år senare använde sig den framstående svenske arkeologen Montelius av samma tidsbegreppet vilket därmed var fast etablerat.

Vikingatiden blev på detta sätt namnet på den skandinaviska forntidens sista del innan medeltiden. Kännetecknande för vikingatiden är bland annat att skrivet källmaterial börjar uppträda, vilket berättar om de inre förhållandena i Skandinavien. Dessa skrifter, om än i ytterst begränsad omfattning, kompletterar på ett viktigt sätt det material och den kunskap som arkeologerna kan gräva fram.

När började och när slutade då vikingatiden? Svaret på denna fråga har varierat under åren. Tidigare satte man början till året 793 då vikingar anföll klostret Lindisfarne på Englands östkust. En samtida källa berättar följande: ”Den 8 juni förstörde hedningarna bedrövligen Guds kyrka på Lindisfarne med plundring och dråp.” När vi första gången möter vikingarna ute i Europa måste denna expansionskultur emellertid ha stått på sin höjdpunkt. En så expansiv epok måste därför ha startat betydligt tidigare. Ytterst få skrivna källor är emellertid bevarade från denna tid varför vi nästan helt måste använda oss av vad arkeologerna funnit fram till. Under 1980-talet avslöjades t.ex. på Bornholm mycket rika gravar med begravda stormän och deras familjer från 700-talet. Samtidigt kunde man i södra Jylland i Danmark genom s.k. årsringsdatering konstatera att det s.k. ”Danevirke”, ett imponerande försvarssystem av vallar och gravar tvärs över Jylland, började byggas redan under tidigt 700-tal. Detta byggnadsverk tyder i hög grad på ett väl organiserat samhälle redan före den tid som tidigare räknats till vikingatiden.

Vikingatiden bör alltså vara ett resultat av en i tid lång utvecklingsprocess som startat ca 700 e.Kr. Vid vilken tidpunkt slutade då vikingatiden? Slaget vid Hastings i England år 1066 har

av tradition bildat en slutpunkt. Denna händelse hade emellertid ingen som helst betydelse för förhållandena i Skandinavien. Snarare kan man här se året 1103 e.Kr. som en viktig milstolpe. Detta år lyckades nämligen den danske kungen tillsammans med höga danska kyrkoherrar avskilja Skandinavien från den tyska kyrkan. Nytt ärkesäte för hela Skandinavien blev staden Lund i Skåne. Skandinaverna hade därmed tagit steget fullt ut i den västeuropeiska gemenskapen.

Vikingarnas färder

Det som gjort vikingarna mest kända är den våldsamma expansion över stora områden som de stod bakom. Förutsättningen för denna märkliga explosion av erövrarlust var det nordiska skeppet. Nordborna använde sig troligtvis fram till ca 500/600-talen e.Kr inte av segel på sina skepp, i varje fall finns inga fynd eller skrivna källor som berättar om detta. I stället var det åror som drev skeppen framåt. Det säger sig självt att med en sådan arbetsam teknik var

*Ruinerna efter klostret på Lindisfarne vilket skövlades av vikingarna.
Foto: Russ Hamer; Wiki Commons.*

Bildsten från Gotland. Foto: Berig, Wiki Commons.

det inte att tänka på långa färder över öppna hav. Att man dock behärskade tekniken att bygga verkligt sjödugliga skepp vittnar ett flertal fynd om. Ett av de mera berömda är det s.k. Nydamskeppet från södra Jylland från ca 300 e.Kr.

Seglet möter oss i bild första gången på de s.k. bildstenarna på Gotland från ca 600-700 e.Kr. Genom att fläta samman relativt

smala och långa tyger erhöll man en mycket stark segelduk. Varje skepp förde endast ett segel. När seglen började uppträda på Östersjön var också grunden lagd för den stora expansionstiden som vi kallar för vikingatiden.

I slutet av 700-talet beskrev munkar i olika kloster hur vikingar började härja Västeuropas kuster. Någon gång mellan åren 786-793 attackerades Dorchester vid Englands sydkust av tre vikingaskepp. Denna attack omtalas i bl.a. Anglo-Saxon Chronicle:

”Detta året (787) tog kung Bertric Edburga, dotter till Offa, till sin hustru. Och i hans dagar kom de första tre skeppen med nordmän från rövarnas land. Sheriffen red då dit för att ta dem till kungens stad eftersom han inte visste vad de var för människor och han blev där ihjälslagen. Dessa var de första skepp med danska män som sökte sig till England.”

Några år därefter brändes klostret i Lindisfarne på England östra kust och efter detta kommer uppgifterna om vikingaattacker allt oftare. Irland attackerades också och snart bosatte sig nordbor på denna ö. Även det europeiska fastlandet drabbades, Hamburg brändes 845 och Paris intogs. Vid samma tid attackerade en stor vikingaflotta södra Spanien. Vikingarna seglade också runt Spanien och attackerade södra Frankrike och norra Italien. Under resten av århundradet drabbades Frankrike av ständiga plundringar. År 885 belägrades Paris under ett helt år av en väldig vikingaarmé.

En fråga man måste ställa sig var emellertid vilken ekonomisk situation som stod bakom dessa våldsamma vikingaräder. Varför började nordborna plundra, röva och ta slavar i stor mängd just i perioden runt 800 e.Kr.? En trolig förklaring kan vara att Karl den Store, den mäktige härskaren över merparten av Västeuropa, just vid denna tid förbjöd västeuropéer att handla med slavar. Detta ansågs nämligen inte vara förenligt med kristen tro. I Spanien härskade emellertid morerna och de behövde slavar i stor mängd. Plötsligt sinade på grund av Karl den stores bestämmelse den attraktiva handelsvaran. Nordborna har säkert inte varit dummare än

att de sett en tänkbar och mycket lönande marknad öppna sig. Det är i detta sammanhang inte förvånande att vikingarna mycket tidigt omtalas i gränsområdet mellan Spanien och Frankrike, faktiskt lika tidigt som de första attackerna i England. Man slog sig här ner vid den flod som leder upp till Tortosa, den största slavmarknaden i Europa. Härigenom behärskade man inloppet från Atlanten till denna rika handelsplats. Flera skandinaviska ortnamn finns fortfarande utmed denna flod.

Det är alltså dessa och liknande vikingahärjningar som man förknippar vikingatiden med. Men nordborna från Skandinavien för inte enbart fram med vapen i hand. Mängder var de som färdades som fredliga handelsmän. Man utvandrade också från Norge, Sverige och Danmark med sina familjer och bosatte sig i främmande länder. På 800-talet flyttade närmare fyratusen familjer från Norge till Island, på 980-talet upptäckte vikingen Erik Röde Grönland och slog sig ner där. Hans son Leif Eriksson för över till Canada och Amerika och skapade där bosättningar. Troligtvis har man sökt sig söderut utmed Amerikas östkust men inga källor

År 1000 e.Kr. nådde nordborna Canada från Grönland. Här ses husrester från en bosättning vid L'Anse aux Meadows.

finns som beskriver detta. Danskarna slog sig ner i England och i Normandie och svenskarna för österut och skapade kolonier i Ryssland utmed floderna ner till Svarta havet. Arabiska källor från 840-talet berättar till och med om nordiska handelsmän som seglade utmed norra Afrikas kust och som landsvägen över Damaskus och Bagdad tog sig ända bort till Kina.

Om södra Östersjön för tusen år sedan

Danmark var på 800-talet uppdelat i en mängd små kungariken. Så omtalas t.ex. att Bornholm ca 870 hade en egen kung. Först under andra hälften av 900-talet började olika regenter på allvar lägga grunden till de tre nordiska rikena Danmark, Norge och Sverige. Ett försök att ena Norge under en kung hade visserligen skett redan under Harald Hårfagres långa regeringstid från slutet av 800-talet fram till ca 934. Det var dock först under hans efterföljare som detta förhållande skulle bli mera permanent. I Danmark erövrade Harald Blåtand under 970-talet merparten av de landområden som sedan skulle ingå i kungariket Danmark. I Sverige kommer riksenandet lite senare, kanske runt 1100. Händelseförloppet i Sverige är lite osäkert då det saknas tillförlitliga skrivna källor från tiden.

När man talar om vikingatiden går blickarna inte sällan till områden utanför Skandinavien. Även ett närområde som Östersjön med dess angränsande länder och olika folkslag har givetvis varit av stort intresse för dåtida skandinaviska kungar, stormän och handelsmän. På två av de största Östersjööarna, Gotland och Bornholm, utvecklades en rik kultur vilken, inte oväntat, vittnar om många kontakter över havet. Bornholm har dessutom sedan urminnes tider haft ett strategiskt läge som angörningsplats för färder mellan Skåne och den södra Östersjökusten.

Redan under bronsåldern för mer än tretusen år sedan kan man på Bornholm skönja denna betydelse som mellanstation i form av rika hällristningsförekomster där skeppsbilden är ett av de dominerande motiven. Rika gravar från tidig vikingatid, ca 700 e.Kr. visar också på en stormannaklass och en rik befolkning på ön.

År 1987 grävde man t.ex. på Bornholm ut ett av Sydsandinavien rikaste gravfält från denna tid. Inte mindre än femtio gravar från mellan 600 – 800 e.Kr. blottades då inför arkeologernas blickar. De döda har begravts i träkistor, alla iförda sina säkert dyraste kläder. Kvinnornas smycken utgjordes av vackra, rikt ornerade bronsföremål, ibland förgyllda och försedda med infattade granater. Armband, kedjor och vackra glaspärlor fanns i riklig mängd. I mansgravarna var vapen en vanlig gravgåva, både svärd, spjut och sköldar. Invid några gravar påträffades också människans dödade hästar med utrustning. Hästarna hade begravts i gropar intill sina döda herrar.

Många av de skepp som angjorde Bornholm var antingen på väg till eller kom från de områden som vi i dag kallar för Polen och Tyskland. Här bodde slaverna, en benämning som innesluter en stor mängd av rika och betydelsefulla stammar. För dessa folkslag utmed södra Östersjökusten fanns i Skandinavien samlingsbegreppet ”vender”. Längst i väster bodde nordvästslaverna, eller polabianerna. De var uppdelade i flera olika stammar. Från Kiel fram till Warnovfloden, som mynnar vid Rostock, låg obodriternas land. Området sträckte sig söderut ner utmed Elbe. Viktiga centralplatser var Alt-Lübeck, Oldenburg, Plön, Scharstorf och Ratzeburg. Från floden Warnow åt sydost till floden Mildenitz härskade stammen Warnavi som stod i nära relation till obodriterna, så också folket Linones utmed gränsfloden Elbe samt stammen Drewani i området vid Hannover. Öster om obodriterna fanns Liutizierna som med sina fyra stammar härskade över området från Warnow österut till floden Oder. På ön Rügen var Ranernas hemland.

Öster om Oder låg det som senare skulle bli Polen. Med Mieszko I, ca 960-992, framträder det polska riket på allvar. Mieszko insåg snabbt att kristendomen gav stor makt åt den världslige härskaren. Han anslöt därför sitt väldiga rike till påven och blev själv döpt år 966. Över huvud taget sker en påtaglig kristningsprocess i slavernas område under just 960-talet. I väster hade den danske kungen Harald Blåtands svärfar Mistivoj år 967 säkrat den

Krigsskepp av vikingatida typ. Medeltida kalkmålning från Skamstrup kyrka på Själland i Danmark.

obodritiska överhögheten över stammen Wagierna i öster. Året efter grundades det kristna biskopstiftet i Oldenburg. Mistivoj anslöt sig själv till den kristna tron vilken han verkar ha hållit fast vid under resten av sitt liv. Han slutade t.ex. sina dagar i klostret Bardowiek och han hade nära kontakter med biskoparna i Oldenburg.

Vikingatidens skepp

Gods och människor forslades med skepp över öppna vatten. Ständigt hör man i nutid talas om vikingatidens krigsskepp, de så kallade långskeppen eller drakskeppen. Dessa var långa, smala och relativt lätta skepp och varje skepp kunde ta mellan 60 och 100 man. Merparten av dåtidens skepp som angjort eller seglat förbi Bornholm har emellertid varit handelskepp och transportskepp. Från de skriftliga källorna känner vi samlingsnamnen på dessa farkoster.

”Karven” var en sådan ”fredlig” skeppstyp. Att äga en karve innebar, trots att det var ett mindre skepp, en hög status för sin ägare. I Egil Skallagrimssons saga framgår det att karvarna varit målade på utsidan: ”De hade en karve, som roddes av tolv eller tretton man vid varje reling och de hade nära trettio man med sig. Detta skepp hade de vunnit under sommarens vikingafärd. Det var målat ovan vattnet och mycket vackert. När de kom till Tore, blev de väl mottagna och stannade där en tid. Karven låg tältad vid stranden framför gården.” Både skeppstypens begränsade storlek och dess höga status framgår när sagan senare berättar om Ragnvald kungasons skepp. Han hade ”en sexårad karve, målad helt och hållet ovan vattnet. I denna hade han med sig tio eller tolv man, som alltid följde honom.”

Direkta handelskepp fanns i tre olika former: ”lastbåtar”, ”skutor” och ”knarrar”. En i sagorna omtalad skuta var bemannad med upp till trettio man och var dessutom mycket snabbrodd. Knarren var vikingatidens största lastskepp. Skeppet var djupgående med höga skrovsidor och var därför väl lämpat för seglatser på Nordsjöns och på Atlanten. Tack vare knarrarna kunde nordborna befolka

Atlantöarna, inte minst då man på skeppen kunde föra över levande boskap. När Egil Skallagrimsson och hans kamrat Kvällsulv en gång skulle segla iväg ”utrustades två stora knarrar för färden. På vardera hade de trettio vapenföra män och därtill kvinnor och barn.”

Alla dessa färder med både lastskepp och handelskepp har givetvis haft olika bestämda destinationsorter. En del av dessa har varit någon av de tidiga städer eller handelsplatser som för tusen år sedan fanns i södra Östersjöområdet. Längst i väster låg Hedeby invid nuvarande Slesvig. Denna stad var under vikingatiden Danmarks mest betydande handelsstad. Den äldsta bebyggelse som arkeologer grävt fram i denna stad går ner till andra hälften av 700-talet. Vid mitten av 900-talet byggs runt staden en jättelik, halvcirkelformad vall. Missionären Ansgar besökte på 820-talet både Hedeby och den längre norrut belägna handelsorten Ribe.

I Skåne fanns det under den äldre vikingatiden speciella internationella handelsplatser, så kallade ”köpingar”. Inte mindre än sex sådana köpingar låg utmed de skånska kusterna. I två av dessa har arkeologiska undersökningar gett en datering på bebyggelsen. Dessa platser har fungerat från 800-talet e.Kr. fram till ca 1000 e.Kr. Bosättningarna på köpingeorterna verkar dock ha varit av säsongsmässig karaktär. Platserna har använts vid årligen återkommande marknader.

I Uppåkra i västra Skåne strax söder om Lund har omfattande fynd från en större bebyggelse gjorts vilken sträcker sig från 100-talet e.Kr till 900-talet e.Kr. Det en gång bebyggda området är väldigt stort. Platsen har utan tvekan varit en centralort i det dåtida Skåne. Ett liknande område har under senare tid lokaliserats vid kusten i östra Skåne, norr om Ravlunda. Att dessa bebyggelsekoncentrationer varit av stor betydelse i det dåtida samhället är det ingen tvekan om. Då det helt saknas skrivna källor om platserna går det dock inte att säkert avgöra om dessa varit permanenta handelsplatser, stora kultplatser eller stadsliknande företeelser.

Utgrävningar vid Uppåkra söder om Lund i Skåne har gett otroligt rika fynd från järnåldern. Här ses bland annat stolphålen efter ett större långhus.

Utmed södra Östersjökusten har det givetvis också funnits stora handelsplatser men också tidiga städer. Hedeby är nämnd ovan. Den avgjort största staden var emellertid Jumne, troligtvis våra dagars Wolin. Staden var rik på människor från hela Europa och Adam av Bremen omtalar den på 1060-talet som en av de största i norra Europa.

Om hednisk tro

Före kristendomens intåg i Skandinavien var religionen här uppe i norra Europa baserat på en mängd föreställningar om olika skapelser såsom gudar, jättar, vättar, troll etc. Vättarna var t.ex. övernaturliga väsen som det var viktigt att hålla sig god med. En del krigsskepp var utrustade med drakhuvuden i fören. Närmade man sig en strand var man emellertid tvungen att ta bort drakhuvudena eftersom vättarna i land annars kunde bli skrämda.

Ett viktigt inslag i den hedniska ritualen var att offra något till gudarna. År 922 observerade en arab vid namn ibn Fadlän en offerceremoni vid en ankringsplats på floden Volga. Den nordiske köpmannen gick i land för att offra. Han tog med sig mat och dryck och begav sig till en hög, upprest trästolpe med ett inskuret människoliknande ansikte. Runt stolpen stod små träfigurer och utanför dessa höga trästolpar. Köpmannen kastade sig ner på jorden framför den stora figuren och lade offergåvorna framför denne samtidigt som han bad om god handel. Gick handeln då bra kom han tillbaka och lät slakta ett antal djur. En del av köttet skänktes bort, det andra lades runt den höga trästolpen.

Den hedniska ritualen kring offer verkar ofta ha haft två moment; först frambar man offret till gudarna och därefter tog man själv del av offergåvan genom att under en fest förtära den offerade maten och drycken. Det finns flera dåtida berättelser om stora offerfester med mat och dryck. De flesta skildringarna kommer från de då alltjämt hedniska områdena söder om Östersjön. Biskopen Gregorius av Tours, död 594 e.Kr., beskrev t.ex. med kristen avsmak hur det gick till i det då hedniska Köln där barbarerna vid offerfesterna frossade i både mat och dryck. Missionären Columban, död 615 e.Kr., ska en gång i nuvarande Tyskland ha träffat på hedningar som samlats till en rit. I mitten fanns en enorm behållare av öl och festen hölls till gudens Wodins ära. Givetvis, med tanke på att nedtecknaren var kristen, lyckades Columban spräcka offerkaret. Hur otroligt det än låter skedde detta genom att han andades på det!

Från nordiskt område finns en ögonvittnesskildring, författad av araben aṭ-Ṭarṭūš som på 900-talet besökte den stora vikingastaden Hedeby i södra Jylland. Han beskrev en fest där stadens hedniska innevånare kom samman för att hylla sina gudar och för att äta och dricka. Aṭ-Ṭarṭūš skriver: ”Den som slaktar ett offerdjur hänger detta på en träställning utanför dörren till sitt hus, oavsett om det är en ox, en vaddur, en getabock eller ett svin. På det sättet visste alla att han gjort det som ett offer till ära för sin gud.”

Människor har också offerats vid vissa hedniska blot. Adam av

Bremen beskrev på 1060-talet ett sådant offer vid templet i Uppsala norr om Stockholm:

”Vart nionde år brukar man i Uppsala fira en gemensam fest med deltagande av folk från alla sveonernas landskap. Ingen har lov att utebli från denna fest. Kungar och folkstammar, alla och enskilda, sänder sina gåvor till Uppsala, och de som redan har antagit kristendomen måste köpa sig fria från deltagande i dessa ceremonier, något som är grymmare än varje annat straff. Offerriten tillgår på följande sätt: av varje levande varelse av manligt kön offras nio stycken, med vilkas blod man brukar blidka gudarna. Kropparna hängs upp i en lund nära templet. Denna lund hålls så helig av hedningarna, att varje träd anses ha en gudomlig kraft som följd av de offrade kropparnas död och förruttelse. Där hänger också hundar och hästar jämte människor, och en av de kristna har berättat för mig att han har sett sjuttiofyra kroppar hänga där om varandra.”

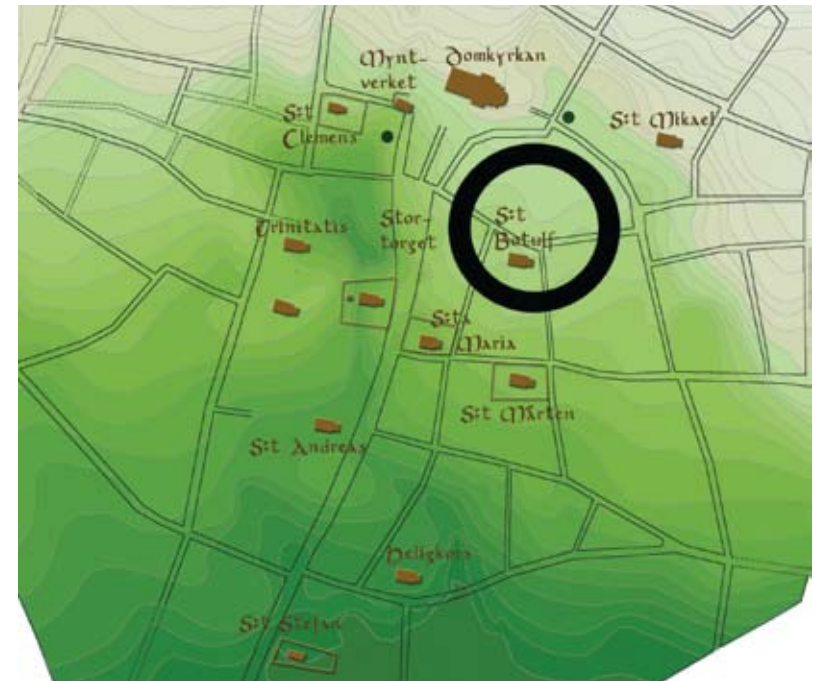
Även från Danmark finns beskrivningar om människooffer. Biskopen och historikern Thietmar av Merseburg (975-1018) berättade om de stora kultfesterna i Lejre nära Roskilde på Själland. Thietmar berättade att vart nionde år i januari månad samlades här mängder med människor för blot. Då offrades inte mindre än 99 människor till avgudarna, tillsammans med lika många hästar, hundar och tuppar.

Den främste av de nordiska gudarna var Oden, vishetens men också krigets gud. Han red på en snabb häst med åtta ben. För att få sin klokhet offrade han en gång sitt ena öga i Mimers brunn, vishetens brunn. Tor var den starke guden som med sin vagn dragen av getabockar färdades på himmeln i ständig kamp mot jättarna. Hans vapen var den stora hammaren Mjölner som, efter att ha varit kastad mot en fiende, alltid återvände till sin herre. Tor åstadkom alltså på detta sätt åska och blixn under sina strider. Kärlekens gudar var Frej och Freja. Den sistnämnda kunde ses under ljusa kvällar när hon färdades på himmeln i sin vagn, dragen av hennes älsklingsdjur, kattor.

Förutom dessa viktiga gudar fanns en mängd andra gudomliga varelser. Alla gav på sitt sätt förklaring till olika naturfenomen. Regnbågen, ”Bifrost”, var t.ex. den bro som ledde till gudarnas värld. Problemet med vår kunskap om den forna hednatron i Skandinavien är emellertid att den återgivits av kristna författare. Dessa kan medvetet i skriven form ha förvanskat och förlöjligat denna religion för att deras egen, kristna religion skulle framstå i bättre dager.

Från hednisk till kristen tid

I Jylland vid byn Jelling står en stor runsten med texten: ”Harald konung lät göra dessa kummel efter Gorm, fader sin, och efter Tyra, moder sin. Den Harald som vann Danmark alla och Norge och gjorde danerna kristna.” Det är kung Harald Blåtand som på

Karta som visar kyrkorna i det tidigmedeltida Lund. På kartan är också markerat det troliga läget för en av kung Harald Blåtands ringborgar.

960-talet låtit resa stenen, den Harald som regerade fram till mitten av 980-talet. Från sitt huvudområde i Jylland kunde han med troligtvis militärhjälp från sin svärfar, obodritregenten Mistivoj, lägga en stor del av södra Skandinavien under sig. Som skydd för sina garnisoner i de erövrade landområdena byggde han ringborgar, så kallade trelleborgar. Direkt utanför varje sådan ringborg uppförde han också en kyrka, symbolen för hans kristnande av de erövrade områdena. Dessa tidiga kyrkor var troligtvis helgade åt S:t Clemens.

I Skåne fanns ringborgar i Trelleborg och vid Borgeby två mil nordväst om Lund men det fanns också troligtvis en borg inne i Lund och en borg i Helsingborg. Rimligtvis borde Harald också ha erövrat Bornholm och anlagt en ringborg även här. På öns norra del finns en Clemenskyrka, Klemensker, vilken kanske kan indikera att denna plats en gång har varit en stödjepunkt för Harald Blåtand. Tyvärr finns inga skrivna källor bevarade som kan bekräfta detta. Endast framtida arkeologiska resultat kan eventuellt ge mer faktamaterial.

Den kristna religionen var således till stora delar en påtvingad ny religion som hade stöd av kungamakten. Fördelarna för härskaren var många. Den tidigare hednareligionen hade varit en ”fri” religion, till stor del baserat på människans relation till naturen. Den kristna religionen innebar i stället fokus på en gud vars ställföreträdare på jorden var kungen. Att bli kristen och samtidigt göra sitt folk kristna innebar alltså för regenten att han fick en avsevärd större makt än tidigare. På sikt innebar också kristendomen att de kungliga kanslierna med skrivkunniga kristna kunde skapas med kontroll av folket i form av skrivna handlingar.

Med våld har de gamla hedniska offerplatserna fått ge vika för kristendomen. Templen på dessa platser revs ner, heliga offerlundar har med stor sannolikhet skövlats. I stället började en stor mängd träkyrkor att resas runt omkring i landskapen. I Uppåkra strax söder om Lund försvann det gamla hednatemplet och Harald Blåtand flyttade troligtvis hela samhället med sin marknadsplats

En av runstenarna invid ruinen efter Östermarie medeltidskyrka på Bornholm.

några kilometer längre norrut. I skydd av hans uppkastade ringborg uppkom här på 980-talet staden Lund.

Det är också vid denna tid, i slutet av 900-talet, som nästan alla skånska runstenar restes. På Bornholm verkar dock runstenarna vara några decennier yngre. Dessa minnesmärken i sten är alltså skapade av de första kristna, inte av hedningar. Varför reste man då en runsten? Teorierna har varit många. En förklaring kan vara att man som kristen fått ett namn i dopet. Gud känner sina anhängare genom just dopnamnet vilket alltså närmast är att räkna som heligt. Alla runstenar har många ingraverade namn. Genom att resa en sådan textsten ville man kanske i första hand genom namnet hjälpa den döde på hans väg till paradiset. Senare, under 1100-talet, började man i stället i kyrkorna föra så kallade nekrologier, namnlistor över döda kristna till vilka man i kyrkorna bad böner. Runstenarna kan alltså kanske vara ett förstadie till dessa nekrologier, bönelistor.

Blentarp kyrka i Skåne har ett under slutet av 1100-talet tillfogat rundtorn vid den västra gaveln.

År 1103 hade den danska kungamakten och kyrkan växt sig så starka att man av påven fick inrättat ett eget ärkestift över hela Skandinavien. Centrum för detta blev Lund i Skåne. 1100-talet innebar en kraftsamling av det danska riket. Vid denna tid härjades de danska kusterna svårt av sjörövare och pirater från de då fortfarande hedniska områdena utmed vissa delar av den södra Östersjökusten. Under ledning av den mäktige Absalon, biskopen i Roskilde, företog därför danskarna korståg mot dessa länder. År 1169 erövrade man det stora hednatemplet i Arkona på Rügen. Absalon var själv med när den stora träskulpturen av Svantevit, guden med de fyra huvudena, höggs sönder och templet förstördes.

Medeltid

Under slutet av 1100-talet och början av 1200-talet utvecklades Danmark till att bli en av norra Europas mäktigaste stater. Framgångsrikt förde man krig mot tyskarna och erövrade bl.a. Lübeck. Detta var under de stora korstågens tid till det heliga landet. Den mäktige ärkebiskopen Andreas Sunesen i Lund fick emellertid påvens tillstånd att föra sitt eget korståg mot hedningarna i Estland. Påven garanterade att de män som i Danmark ”tog korset” och drog mot esterna hade samma förmåner som de som kämpade i Palestina. Stupade de skulle deras själar ha nått paradiset innan deras döda kroppar träffade marken.

Kanske finns det fortfarande kvar en märklig typ av dåtida monument som minner om denna korstågstid. På Bornholm står ett stort antal rundkyrkor. I Skåne har det också funnits fler sådana kyrkor. Här finns också kyrkor med runda västtorn. En gammal teori om varför man valt en rund form på en kyrka är att dessa varit mera lämpade som försvarsanläggningar. Inget kan vara mera fel. En rund planform är inte bättre i försvarshänseende än en fyrkantig form, snarare sämre eftersom en rund väggyta skapar många dolda vinklar. Flera rundkyrkor i Danmark och Sverige ligger dessutom i inlandsområden långt från kusterna där det knappast har behövts ett starkare försvar.

En annan, troligtvis bättre teori, är därför att rundkyrkorna är upp-

förda av herremän som varit på korstågsfärd eller på pilgrimsfärd till Jerusalem. Den stora kyrkan över platsen för Golgata i Jerusalem var nämligen uppförd som en rundkyrka. När herremannen kom hem lät han därför uppföra ett värdigt monument hämtat från den främsta kristna arkitekturen. Detta blev en sockenkyrka men också en gravplats över honom själv och hans familj. Hammarlunda kyrka i Skåne har ett runt västtorn som fogats till kyrkan. I tornet har arkeologer kunnat gräva fram herremannens familjegravar. Att de runda kyrkorna och de runda västtornen är uppförda under senare delen av 1100-talet stämmer också väl med denna Jerusalemsteori. Just vid denna tid företogs många nordiska färder till det heliga landet.

1100-talet blev den kristna kyrkans stora etableringsepok i Skandinavien. Den enighet som tidigare existerat mellan kung och kyrka i Danmark skulle emellertid snart komma att brytas. Ärkebiskoparna ville inte längre se andra herrar än påven i Rom, man ansåg sig stå över all världslig makt som utövades av kungar och stormän. Detta blev början på en mycket långvarig inrikespolitisk konflikt i Danmark. Kungen lät t.ex. ca 1150 fängsla ärkebiskop Eskil och spärra in honom i Lunds domkyrka. Efter en tid försonades visserligen de två och ärkebiskopen fick som gåva tre av de fyra häraderna på Bornholm. Eskil gick strax igång med att bygga en stark borg, Hammershus, på den norra delen av ön. Denna borg skulle under början av 1200-talet komma att byggas ut till en av norra Europas starkaste klippborgar.

För att kungen också skulle kunna markera sin närvaro på öngentemot ärkebiskopen lät han uppföra en mindre borg, den s.k. Lilleborg. Denna försvarsanläggning existerade dock endast under en kort period. Redan vid mitten av 1200-talet intogs den i de strider som då åter blossade upp mellan kyrka och kungamakt.

Under 1200-talet grundas en mängd kuststäder. Detta har sin förklaring i att det tyska Hansaförbundet, som etablerades mellan ett antal tyska städer efter mitten av 1100-talet, nu på allvar började med handeln över Östersjön. I Skåne grundades städerna Skanör,

Falsterbo, Malmö, Ystad och Simrishamn. Inga av dessa 1200-tals städer hade emellertid en naturlig hamn. Handelskeppen var därför tvungna att ankra en bit ut från stranden, ofta vid stora, uppkastade stenrösen. Varorna fick sedan pråmas in till stranden. Trots detta primitiva transportsätt blomstrade dessa danska städer. I början av 1300-talet fick också Rönne på Bornholm stadsprivilegier. De dåtida städerna var befolkningsmässigt inte stora. Malmö, som vid början av 1500-talet var en av de större städerna i Skandinavien, hade bara runt 5000 innevånare. Som jämförelse kan nämnas att Hamburg vid samma tid kanske hade ca 40.000 innevånare.

Hur såg då befolkningsmönstret ut? Var bodde flest innevånare? Genom att titta på hur tätt de medeltida kyrkorna ligger kan man bilda sig en relativt god uppfattning om detta. Eftersom varje kyrka var knuten till ett mindre bebyggelseområde, en socken, bör kyrkornas antal direkt avspegla den dåtida befolkningmängden. Ju fler kyrkor i ett område, ju mer människor bör alltså ha bott i området. Kyrkorna är dessutom ett mycket säkert statistiskt material. I dag känner vi kanske upp till åtminstone 80-85% av det faktiska antalet.

På kartan på nästa sida visas kyrkotätheten, det vill säga befolkningstätheten, i det senvikingatida och tidigmedeltida Danmark och Sverige. Ett antal klart urskiljbara centralbygder framträder tydligt. I Danmark är dessa befolkningscentra flera till antalet. I nordöstra Jylland kring den vikingatida staden Aarhus finns ett extremt tätbefolkat område. Ett närliggande område på norra Jylland är bygden kring Limfjorden. På den nordöstra delen av ön Fyn finns två mindre centralbygder. Den stora ön Själland har haft två områden med stor befolkningsmängd nämligen den sydöstra delen av ön samt området kring den vikingatida staden Roskilde. I Skåne har den sydvästra och den sydöstra delen en extremt stor befolkningstäthet. Faktiskt är det så att på inga andra platser i hela Skandinavien ligger de medeltida kyrkorna så tätt som i just den sydvästra delen av Skåne.

Karta över den medeltida kyrkotätheten i Danmark och Sverige. Ju tätare med kyrkor desto mörkare områden. På kartan är också med prickar markerat både kända och troliga ringborgar från Harald Blåtands tid under 970- och 980-talen.

Pommerns tidiga historia

Pommern - regionen som i dag delas mellan det moderna Polen och Tyskland, har en krånglig historia märkt av många krig och inbördes stridigheter. Låt mig guida dig, min läsare, genom tiderna från 400-talet till 1200-talet. Det är inte säkert om namnet "Pommern" myntades av dess invånare eller om det är ett importerat namn. Med tiden blev detta ord allmänt, oavsett vilket grannland som den lokale härskaren var lojal till.

Perioden mellan ca. 400 e.Kr. och den första slaviska bosättningen under 600/700-talet innebar en stor befolkningsförändring. Det föregicks av en invandring av goter och gepider från norr. Dessa två stammar förflyttade sig utmed floden Vistula söderut för att slutligen nå Svarta havet och de skapade sedan ett blodigt kapitel i historien i samband med det romerska rikets fall. Det skulle emellertid vara svårt att ge en samlad bild över alla dessa invånare som då lämnade landet. Några av dessa blev kvar i Pommern och bildade här ett samhälle, som arkeologer ofta kallar "Dębczynogruppen". Namnet kommer av byn Dębczyno nära Białogard, där den största begravningsplatsen från detta folkslag upptäckts. Vi vet inte vilka de var och inte heller vilket namn de själva kallade sig för. Faktum är att vi inte heller vet vad som hände med dem senare. Vad de lämnat efter sig är en handfull av artefakter som upptäckts av arkeologer. De refererar till en tidigare civilisation från den tid då det romerska riket spelade en dominerande roll i Europa.

Det femte och sjätte århundradet efter Kristus markerar den period som de nomadiska hunnerna från öster satte tryck på Europa. Vid denna tid fanns i Pommern flera grupper av invandrare från Skandinavien, vilket indikeras av några få förekomster av skelettetbegravningar och skattfynd. En sådan begravningsplats hittades i Stramnica nära Kołobrzeg. Det kanske mest spektakulära fyndet från den perioden är det gyllene halsbandet från Piotrowice,

gjutet i ca 500 gram guld, som nu förvaras i museet i Greifswald, Tyskland. Guldföremål har också upptäckts i ett träskfynd i Karlino; två ringar av guld varav en med en runinskrift.

Under 600-talet inleddes den slaviska expansionen till Pommern. Slaverna – detta mystiska folkslag! De var nästan okända när de först dyker upp i det landområde som nu är det moderna Polen. Deras ursprung är okänt, de första säkra omnämningarna av detta folkslag härstammar från de bysantinska krönikörerna i det sjätte århundradet. En sak som är säker är att de var ett indoeuropeiskt folk som tidigt koloniserat nästan samtliga länder i Central- och Östeuropa. Det är förvånande att ett folk med en sådan, för oss tämligen enkel materiell civilisation - lyckades erövra nästan hälften av kontinenten. Spåren efter detta folkslag påträffas på så skiljda platser som områdena intill floden Elbe i nordväst och Peloponnesos långt i söder. En fantastisk prestation för ett folk som inte använder drejskivan, som bodde i enkla hus, som inte hade ett alfabet och som aldrig byggde några stenhus.

Det var först i början av 600-talet som de första grupperna av slaviska invandrare började slå sig ner i Pommern. Under denna tid bosatte de sig i de mest bördiga områden som alltså var de lättaste att odla upp - i Pырzyce i västra regionen och längs de största floderna, dvs. Oder, Rega och Parseta. Fynden från denna tid är så få att det är svårt att beskriva kulturen mer i detalj. Vad man vet om dem är att de var jordbrukare som också livnärde sig på vad de kunde jaga eller samla in.

Det tog ungefär ett sekel för slaverna att spridas över hela regionen. Snart började de första stadsliknande samhällena framträda i regionen. Vem bodde i dessa? Vilken var deras funktion? De kan ha varit residens för lokala hövdingar, rivaler som ständigt strävade efter att behärska de närliggande områdena. Men vid denna tiden bestod inte ekonomisk status, och därmed också den politiska, i att samla rikedomar utan att ge bort dem. Detta innebar prestige och det faktum att personen åtnjöt särskilt gudomligt beskydd. Därför samlades folket gärna kring en sådan magnat. Ett antal

Ett stort och välberat gravfält från den pommerska järnåldern är gravfältet i Grzybica söder om Koszalin. Gravarna är markerade genom olika runda stenformationer.

väl begränsade bosättningar börjar uppträda. Kanske hade de karaktären av stamsamhällen. Ett sådant låg i Regas mittområde och nedre lopp, mellan Białogard och Kołobrzeg. De andra grupperade sig kring Pырzyce och Wolin.

Under 700-talet uppträder nykomlingar från Skandinavien i Pommern; de kallas vanligtvis för vikingar. Rester efter deras bosättningar har grävts ut av arkeologer, t.ex. en fornborg i Bardo nära Kołobrzeg och gravhögar i Świłubie. För vikingatiden karakteristiska kvinno Smycken finns bland fynden i form av speciella bronsbroscher. Skandinaverna hade dock störst inflytande i Wolin och Szczecin, handelcentra som uppstod vid mynningen av floden Oder. Det är från detta område som ett stort antal fynd kommer av föremål som importerats norrifrån: smycken, båtar från Norge eller föremål med runskrift.

När det gäller de ovan nämnda, första städerna i Pommern möter vi stora problem i vår forskning. Dessa städer existerar nämligen fortfarande och de har som levande urbana organismer under århundraden utvecklats för att sedan drabbats av förstörelse som följts av återuppbyggnad. Deras tidigaste historia är begravda djupt under markytan, ofta under nyare bebyggelse. Därför är det närmast omöjligt att få fram en helhetsbild och kunskapen om denna kultur blir därför fragmentarisk. Vi vet dock från skrivna samtidskällor att dessa platser pulserade av liv som lockade köpmän från hela norra Europa och innehöll många hantverkarens verkstäder.

900-talet och 1000-talet omtalas i historieskrivningen som Pommerns ”silverålder”. Regionen befann sig i gynnsam utveckling vilket bevisas av många påträffade skattfynd. I allmänhet består de av silvermynt och smycken, antingen hela eller skurna i små bitar. Några var sannolikt nedgrävda i syfte att skyddas från stöld. Andra verkar dock vara medvetet gömda i form av heliga kulthandlingar, placerade på speciella platser, t.ex. under stora flyttblock. Den viktigaste produkten som såldes på marknadsplatserna var nog säd. Bortsett från spannmål var slavhandeln intensiv, oftast med syftet att sända dessa slavar till de arabiska länderna. Skrivna källor omtalar slaviska slavar så långt bort som i fjärran Syrien. En annan viktig handelsprodukt var saltet från saltanläggningar vid mynningen av Parseta, i område vid det nutida Kołobrzeg.

Uppkomsten av en ny politisk enhet i ”Stor-Polen”, dynastin Piast, utgjorde en ny, allvarlig fara för Pommern. Rent symboliskt är det datum då hertig Mieszko I döptes år 966 e.Kr. allmänt accepterad som datum för dess grundande. Nästan från början intresserade sig Piasthertigarna från Gniezno för denna region. De var sannolikt också intresserade av att tidigt ta kontroll över det stora handelscentrat vid mynningen av Oder.

Det är anmärkningsvärt att en av de första expansionsriktningarna för Polen var mot Oderns mynning. Det faktum att Polabiansla-

Ett populärt utflyktsmål än i dag är det heliga berget Chelmska strax utanför Koszalin.

verna var engagerade i krig mot tyska furstar gjorde att Väst-Pomeranierna ensamma fick möta denna fara. År 967 e.Kr. lyckades Mieszko I besegra folket från Wolin. Denna politik att utöka riket västerut fortsatte under Bolesław I, son till Mieszko I, med förevändning att inleda en kristen kampanj i området blev dock ett misslyckande. Starten av det utdragna kriget mot Tyskland (1003 - 1018) satte effektivt stopp för hans planer och underlättade återgången till självständighet för det pomeranska folket. Diplomatiska insatser från hovet i Gniezno för att få till stånd en allians med stammarna från Pommern och Polabian riktad mot tyskarna misslyckades.

Det intresse som de första av Piastdynastin hade i Pommern var också baserat på politiska planer i syfte att bygga en allians med skandinavisk kungar. Mieszko I:s dotter Świętosława gifte sig den svenske kungen Erik ca 985, och senare, ca 995, med Danmarks kung Sven Tveskägg. Överhögheten över Pommern gjorde det möjligt för Piastdynastin att upprätthålla det ekonomiska och kulturella utbytet med Skandinavien. På order av Bolesław I, utförde också Bruno av Querfurt ett kristet missionsuppdrag i Sverige ca. 1006 till 1007.

På 1030-talet befann sig Polen i en djup kris - ett inbördeskrig, en destruktiv räd av tjeckerna och en tillfällig förlust av regionen Masovia skapade denna situation. Den nye Piasthärskaren, Casimir I, var tvungen att koncentrera sina ansträngningar på att bygga om infrastrukturen för både stat och kyrka. Relationerna mellan Pommern och Polen var sannolikt begränsade till återkommande räder över gränsen för att röva och ta slavar. Vi känner dock inte till några större aktioner. År 1046 möttes Casimir I, Bretislaus av Böhmen och Zemuzil av Pommern vid det tyska kejsarliga hovet i Merseburg. Kejsaren Henry III försökte här lösa konflikterna mellan de tre hertigarna. Medan den polsk-tjeckiska konflikten troligen rörde området Silesia är det osäkert om vad som orsakat den polsk-pommerska aggressionen. Vi vet inte heller vad kejsaren beslöt på detta möte. Vad som klart framgår är emellertid att de tre hertigarna framträdde inför kejsaren som tre suveräna jämlikar,

vilket visar att Pommern vid denna tid var en betydelsefull maktfaktor. På grund av senare interna stridigheter, försvagning av hertigarnas makt och fokus på utrikes händelser beslöt Piast härskarna Boleslav II, Wladyslaw I Herman och Zbigniew av Polen sig för att lämna den pommerska frågan i bakgrunden. Tack vare detta kunde Pommern njuta sin självständighet under en längre tid.

År 1000 var ett viktigt årtal för Piastdynastin i Polen och även för Pommern. I Gniezno, träffade Bolesław I av Polen kejsare Otto III. Samtalen ägde rum i en vänlig atmosfär och avslutades i enighet om att bygga upp den kristna kyrkans infrastruktur inom Piastdynastins välde. Förutom biskopsstolen i Poznań (grundad 968) bildades tre nya, i Krakow, Wroclaw och Kolobrzeg. På detta sätt fick Polen sin egen kyrkoförvaltning, oberoende av något annat land. En nykomling från Tyskland, Reinbern, valdes till biskop i Kolobrzeg. Det enda säkra vi vet om honom är att han härstammade från en aristokratisk familj. Redan från första början tog biskopen energiskt tag i kristnandet och förstörde närliggande centra för hedniska avgudadyrkan. Hans vistelse i Pommern blev emellertid mycket kortvarig. Vi vet inte under vilka omständigheter han tvingades avgå från sin post och heller inte exakt när detta hände. Han återvände till Boleslaws hov och dog som en fånge hos ruserna i samband med att han av den polske monarken sänts ut på ett diplomatiskt uppdrag.

Det skulle dröja över hundra år till dess en annan präst dök upp i Pommern med en dröm att omvända de hedniska slaverna. Han hette Bernard och var en munk från Spanien men också en fanatisk kristen som totalt misslyckades med sitt uppdrag i Wolin. Hans slitna utseende och kläder blev till åtlöje hos stadsborna. Som hedningar förväntade de sig att en representant för en enda Gud skulle uppvisa åtminstone en del av en gudomlig kraft. En annan missionär som anlände till Pommern drog lärdom av sin företrädarens misslyckanden. Otto av Bamberg, en mäktig och inflytelserik präst, hade försäkrat sig stöd från hertig Bolesław Wrymouth från Gniezno. Åtföljd av en grupp av polska krigare reste han 1124 till pommerska städer. Även den lokala härskare,

Den lilla medeltida kyrkan i Bonin med sin halvrunda absid åt öster.

den första prinsen av huset Gripen vilken vi känner under namnet Wartislaw I, stödde Otto i hans åtagande. Ottos missionsarbete var koncentrerat till de större städerna nära mynningen av Oder, dvs. Wolin och Szczecin; platser som var centra för den hedniska läran. Båda städerna hade ett antal rikt dekorerade tempel tillägnade den trehövdade guden vid namn Triglav. En betydande del av krigsbytena offrades vid dessa tempel och viktiga beslut föregicks alltid av att spåmän utförde handlingar med hjälp av en helig häst. Efter några inledande framgångar flyttade denne pommerske

apostel sin verksamhet längre österut. Bland annat nådde han fram till Białogard. Ottos framgångar blev emellertid kortlivade.

Strax efter det att Otto lämnat området gjorde hedningarna uppror. Dyrkan av de hedniska gudarna återinfördes och kyrkorna revs ner. Missionären återvände år 1128. Den här gången fick han stöd av lokala stormän. Denna andra missionsomgång blev mycket mer framgångsrik än den första. De båda uppdragen, vilka omtalas i detalj i tre samtida biografier över missionären, kan dock inte sägas markera Pommerns slutliga konvertering till kristendomen. De var bara början på en betydligt längre process. Den nya tron godtogs senare i de större städerna. Det var där som kyrkor började uppföras och begravingar tog en kristen karaktär. Det är också här som arkeologerna upptäcker de äldsta föremålen med en anknytning till kristen kultur i Pommern, såsom små silver- eller bärnstenscors. År 1140 grundades ett nytt biskopsdöme i Wolin. Biskopsstolen gavs till Wojciech, en polsk präst som deltagit i ett av Ottos missionsuppdrag. År 1176 flyttades detta biskopsäte till Kamień Pomorski, som låg längre söderut och därför var mindre känsligt för danska anfall från havet. Just vid denna tid härjade nämligen danskarna Västpommerns kustområden. Biskopsstolen blev samtidigt direkt underordnad den Heliga stolen i Rom. Senare var detta orsaken till många konflikter mellan ärkebiskopen i Gniezno och den tyska kyrkan.

Utövarna av den nya religionen nådde först senare ut i omlandet. En genomgående kristnandeprocess av hela det pommerska samhället ägde rum från mitten av 1200-talet. Många städer grundades vid denna tid efter den s.k. magdeburgska stadsrättens princip och alla fick sina egna administrativa och ekonomiska rättigheter. I och med uppkomsten av dessa lades också grunden för de kristna församlingarnas förvaltningar. Med stöd från klostren spred församlingarna det evangeliska budskapet bland människorna, det vill säga att dessa fick lära sig grunderna för kristen tro. En annan uppgift som dessa hade var att införa regler för kyrklig lag: obligatoriska kyrkobesök, begravingar utförda av en präst samt acceptering av sakramenten. Denna religiösa

förändring framträder tydligt i arkeologiska sammanhang vad det gäller begravningsplatserna. Kyrkan förbjöd uttryckligen kremering av kroppar och byggandet av gravmonument. Med tiden försvann också seden att i graven utrusta den döde med dagligvaror eller behållare med mat och dryck, nödvändiga för livet efter detta.

Låt oss emellertid återvända till missionstiden. Mitten av 1000-talet var en tid av viktiga förändringar i Pommern. Små stamsamhällen, troliga säten för lokala aristokratiska familjer, försvann ganska snabbt. De ersattes av större städer som tjänade flera olika funktioner - administrativa, politiska, militära och ekonomiska. Sådana var t.ex. Białogard och Kołobrzeg. Allt detta visar på att både civila och administrativa reformer genomfördes. Det verkar som om detta var ett resultat av den ökande betydelsen av hertigstyret, vilket hade som mål att begränsa makten hos de lokala stammarnas ledare.

Ett karakteristiskt drag i Vorpommern var att ”stadrepubliker” här såg dagens ljus. Troligtvis var dessa oberoende städer med stor ekonomisk betydelse i vilka handelsmän från Skandinavien spelade en viktig roll. Så sent som under 1100-talet fungerade Wolin och Szczecin som oberoende politiska samhällen med inflytelse i Pommern. Det var först efter att kristendomen införts och efter strider mot danskarna som dessa ”republiker” betydelse minskade och som gjorde det möjligt för hertigarna att kuva dem.

Det har varit en långvarig oenighet bland forskare om exakt var den legendariska Jomsborg legat. Denna plats, omtalad i skrivna källor från 11- och 1200-talen, ska ha varit ett säte för krigiska vikingar. Många forskare vill peka på Wolin som denna plats. Mycket tyder emellertid på att namnet ”Jomsborg” endast åsyftade en del av staden - den skandinaviska. Vi kan emellertid inte säga att nordborna inte hade något inflytande på stadens förvaltning - men i vilken utsträckning kan inte fastställas. Harald Blåtand Gormson, den landsflyktige kungen av Danmark, dog där ca. 986.

Bolesław Wrymouth tronbestigning år 1107 startade ett nytt kapitel

i historien om Stor-Polen och Pommerns relationer. Efter att ha kämpat mot inre motståndare, företrädda av hans bror Zbigniew, och mot det tyska hotet, påbörjade han arbetet med att återta makten över Pommern. Så småningom, efter att framgångsrikt ha erövrat några samhällen nära gränsen, lyckades Bolesław år 1116 kuva hela östra Pommern. Vorpommern i väster stod emot lite längre. Slutligen hade även detta område att acceptera Gniezno överhöghet och hertig Wartislaw lovade att betala skatt till Polen och vid behov också ge militärt stöd. År 1123 nådde troligtvis en polsk armé så långt bort som till ön Rana (på polska Rugia, idag Rügen i Tyskland) och gjorde därmed hela Pommern till ett polskkontrollerat territorium tillsammans med den norra delen av Polabian. Till skillnad från östra Pommern avlägsnade Piastsregimen inte lokala dynastier. Vid denna tid strävade de att samla administrationen i de erövrade territorierna. Liksom på andra ställen, så också i Pommern, byggdes ett nätverk av castellanier - medelstora enheter med ett centralt samhälle. Dessa fungerade som rättsliga och militära centrum.

Under andra hälften av 1100-talet minskade trycket från de tyska herrarna. Danmark var det första land som utnyttjade situationen och år 1168 tvingade danerna det slaviska folkslaget Rana att kapitulera. Rana var det sista hedniska centrumet i denna del av Europa. Tack vare denna seger kunde den danske kungen Valdemar påbörja danernas expansion utmed Östersjöns södra kust. Med tiden underkuvade han praktiskt taget hela detta territorium. År 1185 blev den pommerska hertigen Bogislaw I tvungen att acceptera dansk överhöghet över hela hans rike. Valdemar lyckades till och med få den tyske kejsaren Fredrik I Barbarossa att avstå från sina anspråk på Pommern. Perioden av dansk dominans upphörde året 1227, då kung Valdemar II genom svek tillfångatogs av tyska hertigar. Dessa fick härigenom en öppen väg för vidare expansion österut.

Mitten av 1200-talet markerar början på en process av en stor samhällelig förändring i Pommern. Detta var en omfattande stadgrundande epok baserat på den magdeburgska stadsrätten.

Med stadsgrundandet på 1200-talet följde byggandet av stora tegelkyrkor inne i städerna. Här ses kyrkan S:ta Maria inne i Koszalin.

Många städer uppstod på samma platser där tidigare samhällen existerat, men några grundades på helt nya platser. Nybyggarna beviljades betydande lagstiftande makt – med långfristiga skatter och andra betalningsreduceringar. Detta gjordes för att locka västerländska européer att flytta till Pommern med sina familjer. En av de viktigaste konsekvenserna av denna process var också skapandet av ett nätverk av kyrkliga socknar. På detta sätt åstadkom man något som inte missionärstiden kunnat uppnå – ett permanent prästerskapet som kunde undervisa folket i grunderna för den kristna läran. Denna process stöddes också av klostren, vilka fick många anhängare hämtade från den pommerska aristokratin. Särskilt cistercienserorden, som ägde en stor del av marken i Pommern, spelade en viktig roll. Både manliga och kvinnliga cistercienserkloster bidrog till intensifiering av bosättningarna.

Under 1200-talet uppstod också Hansan, den mäktigaste stadsalliansen i Europa under ledning av den tyska staden Lübeck. Under dess glansperiod bestod Hansan av omkring 160 städer, främst i norra Europa. Under 1300- och 1400-talen var den kraftfull nog att behålla sin egen utrikespolitik oberoende av andra stater som ibland motsatte sig dess intressen. Detta var orsaken till många konflikter, ibland riktiga krigshandlingar.

Vorpommern, belägen mellan de snabbt utvecklade områden i norra Tyskland och det Polenkontrollerade östra Pommern, var tvungen att ta till radikala administrativa och ekonomiska reformer för att möta den tidens nya krav. Huvudfokus blev ovan nämnda åtgärder för stadsgrundande enligt den magdeburgska stadsrättighetens principer. Steg för steg anslöt sig de större städerna i Pommern till Hansan och blev på detta sätt en del av det långväga handelsutbytet som nådde så långt som till London i väster och till Novgorod i öster. De täta skogarna rensas på många platser och på detta sätt skapades det förutsättningar för att etablera nya bosättningar och uppodlingar på landsbygden, vilka blev basen för försörjning och inkomst för de flesta av invånarna i Pommern.

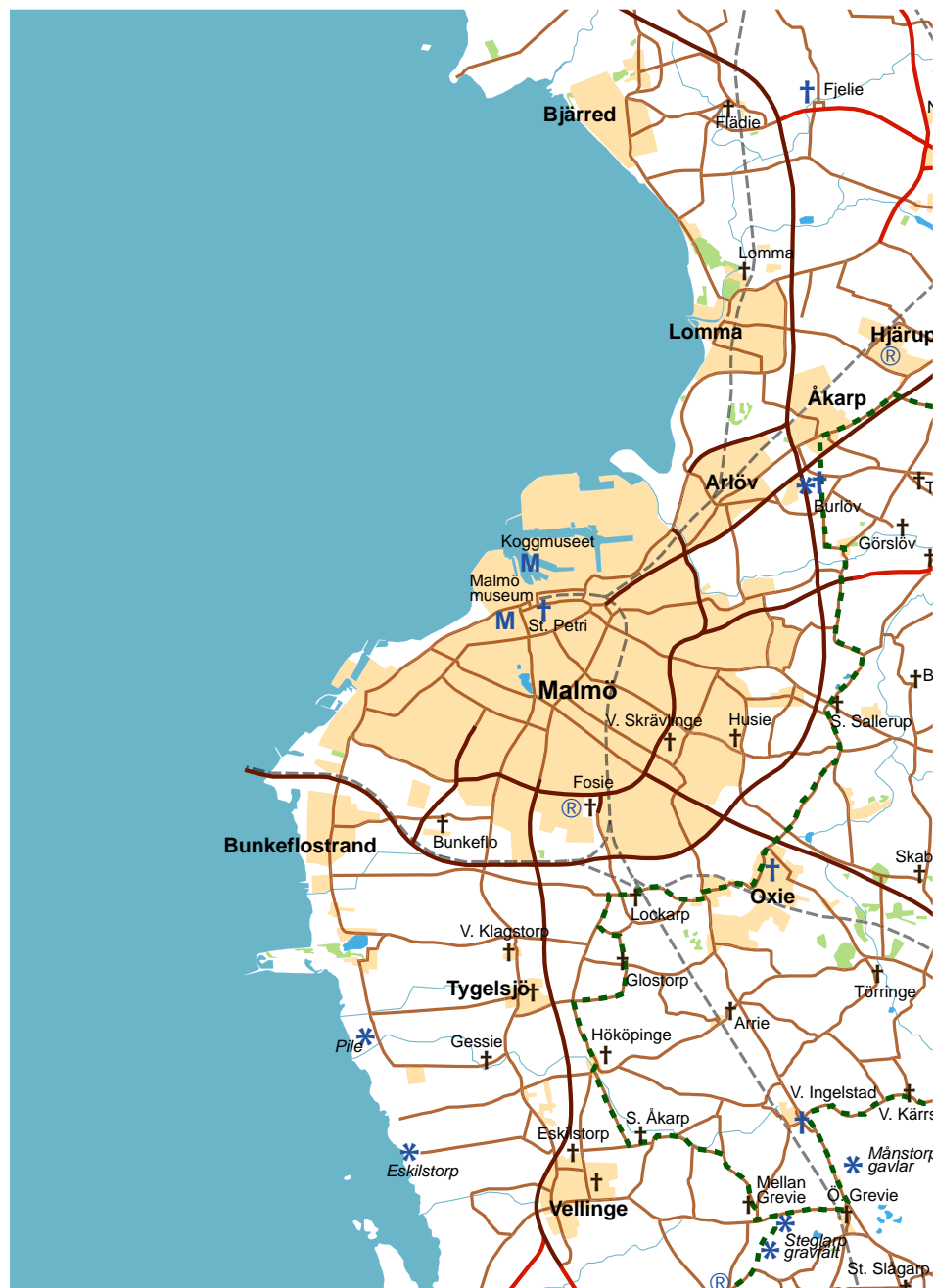
Besöksmål

Karta över de områden som omtalas i den här boken.

På följande sidor har vi valt ut intressanta, historiska besöksmål i de områden som är markerade på kartan här bredvid. För att få fram mer information om dessa områden hänvisas också till Internet: www.bikethebaltic.eu. Här kan du ladda ner detaljerad information till din dator eller till din mobiltelefon; både text-information, kartor och information om lämpliga cykelrutter i de tre olika områdena.

Cykeln är ett spännande transportmedel. Från cykelsadeln upptäcker man betydligt mer än bakom en bilratt. Just de tre olika områdena i lika många länder som denna bok omfattar är väl lämpade för cykelsemester. Ett spännande landskap, fantastiska naturscenarier och vänliga människor kommer att möta dig på din färd.

Skåne

Burlövs kyrka. Mycket välbevarad medeltida kyrka. På 1200- respektive 1300-talet byggdes torn och vapenhus. I anslutning till kyrkan ligger den gamla prästgården som är ett museum.

Eskilstorps ringvall. Ute på strandmarken ligger en rundformad vallgrav. I mitten har det troligtvis funnits en uppkastad kulle för försvar eller bevakning av den vikingatida krigshamnen i Foteviken.

Fjellie kyrka. Mycket välbevarad medeltida kyrka med kalkmålningar från 1300-talet och 1400-talet.

Fosie runsten. Framför Fosie kyrka står en runsten från sent 900-tal. Kyrkan är medeltida men kraftigt ombyggd.

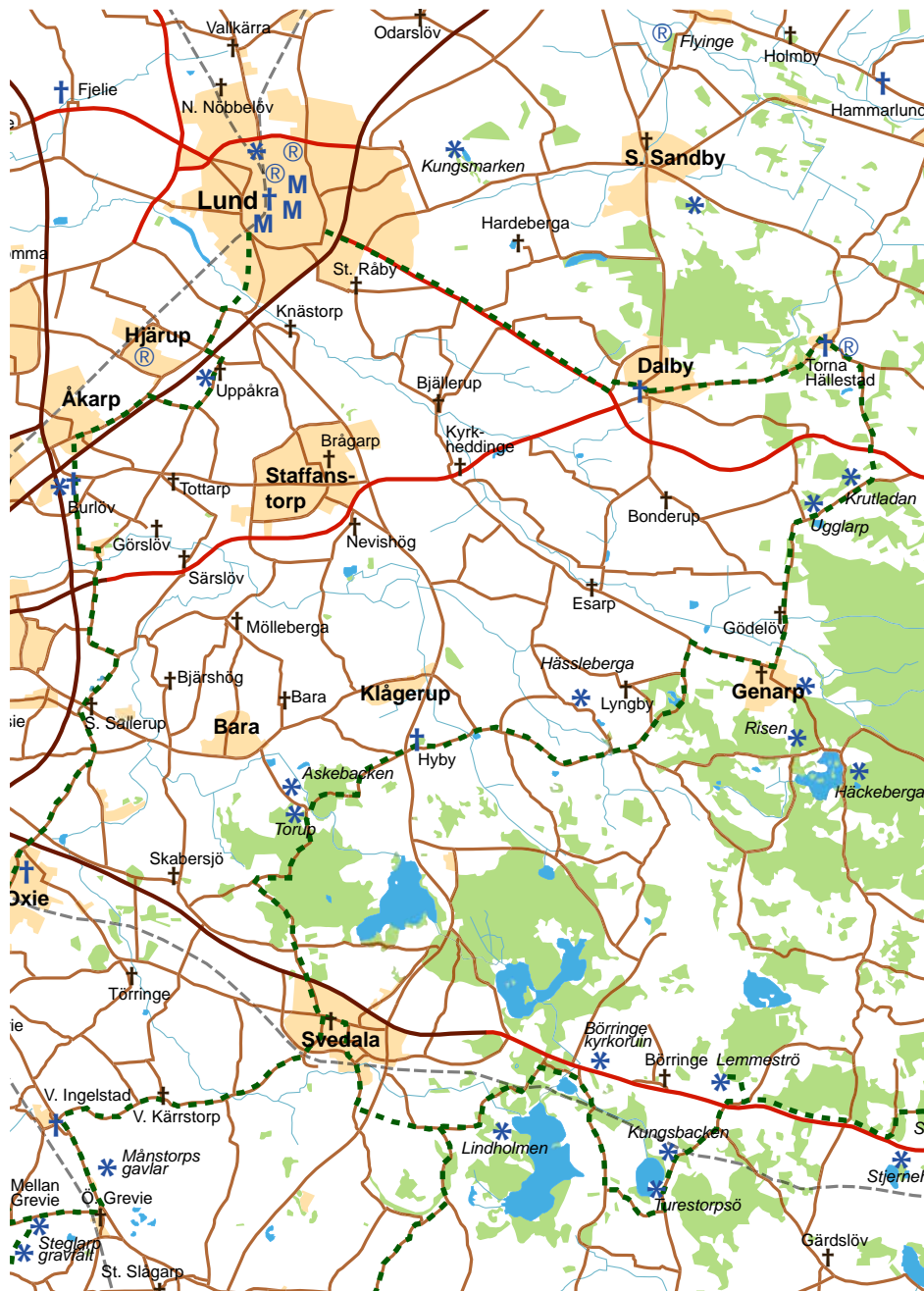
Malmö stad. S:t Petri kyrka, byggd i början av 1300-talet är en av Skånes största kyrkor från denna tid. Krämarnkapellet i kyrkan har unika och berömda kalkmålningar från slutet av medeltiden. I staden finns ett antal bevarade senmedeltida hus. Malmö museum visar en del samlingar från vikingatid och medeltid.

Oxie kyrka. Medeltidskyrka med konsthistorisk intressant sydportal och skulpterad dopfunt, båda tillverkade av den s.k. Oxiemästaren ca 1150.

Pile ringvall. Ute på strandmarken ligger en medeltida dubbel, rundformad vallgrav. I mitten har en gång varit en uppkastad kulle troligtvis med ett trätorn.

Södra Sallerup. Medeltidskyrka i en vacker miljö. Endast ett fåtal äldre inventarier.

Västra Ingelstad. Vacker medeltidskyrka med ett mycket påkostat tysktillverkat altarskåp från 1520.

Askebacken och Torup slott. Torups imponerande slott byggdes under första hälften av 1500-talet. Slottsparken är öppen för allmänheten. Några hundra meter nordväst om slottet ligger dess föregångare, Askebacken. Endast otydliga murrester kan i dag skönjas under gräset.

Dalby kyrka. En av Skandinaviens äldsta stenkyrkor. Mittskeppet började byggas under slutet av 1000-talet och det stora västtornet uppfördes i början av 1100-talet. Rester efter en klosterlänga finns norr om kyrkan.

Lund stad. Lund grundades troligtvis på 980-talet. Här finns i dag två imponerande museer med mängder av föremål från vikingatid och medeltid: *Historiska Museet* och *Kulturen*. Här finns också *Drottens museum*, ett mindre ruinmuseum. *Domkyrkan* är en unik raritet. Den började byggas på 1080-talet. Ett hundratal meter norr om domkyrkan finns *runstensskullen*, en plats dit man samlat många skånska runstenar. I *universitetsbibliotekets entré* finns dessutom en av Skandinaviens högsta runstenar. Strax väster om järnvägsstationen ligger *S:t Petri klosterkyrka*. Kyrkan ingick under medeltiden i ett här befintligt nunnekloster.

Månstorps gavlar. En borg som uppfördes vid mitten av 1500-talet av ett danskt riksråd. Borgen är i dag en imponerande ruin.

Torna Hällestad kyrka och runstenar. I den östra delen av kyrkans yttermurar finns tre runstenar som omtalar ett slag på 980-talet. Kyrkan har vackra kalkmålningar från 1400-talet.

Ugglarp vikingagrav. Direkt intill gården ligger Skånes näst största s.k. skeppssättning från den yngre järnåldern. Ett stort antal stenar bildar en skeppsform.

Uppåkra. Här låg från 100-talet till 900-talet e.Kr. ett stort samhälle. Vid utgrävningar har man påträffat välbevarade spår efter ett hednatempel och en stor gilleshall. De unika fynden kan beses på Historiska museet i Lund.

Falsterbo. *Falsterbo kyrka* uppfördes på 1300-talet. Intressanta medeltida inventarier, bl.a. altarskåpet samt två helgonskåp. *Falsterbo museum* har rika samlingar från medeltid till nutid. Till museet hör också den gamla, genuina Falsterbogården ”Andreas Lundbergsgården”. Av *Falsterbo medeltida slott* återstår endast låga murrester. Slottet omtalas 1311 och revs på 1500-talet. “*Kolabacken*” är en rest efter den medeltida fyren med anor till början av 1200-talet.

Fotevikens museum. Skandinaviens största arkeologiska friluftsmuseum. En vikingatida stad har rekonstruerats i full skala. På platsen fanns under vikingatiden Halör årliga marknad, en av de största i Norden.

Fuglierunstenarna. Två runstenar från vikingatiden. Den ena står invid kyrkans torn, den andra i en trädgård på toppen av en gravhög ca 60 meter nordost om kyrkobyggnaden. Liten murtrappa från landsvägen leder in till trädgården.

Hammarlövs kyrka. Tidigmedeltida kyrka med runt västtorn.

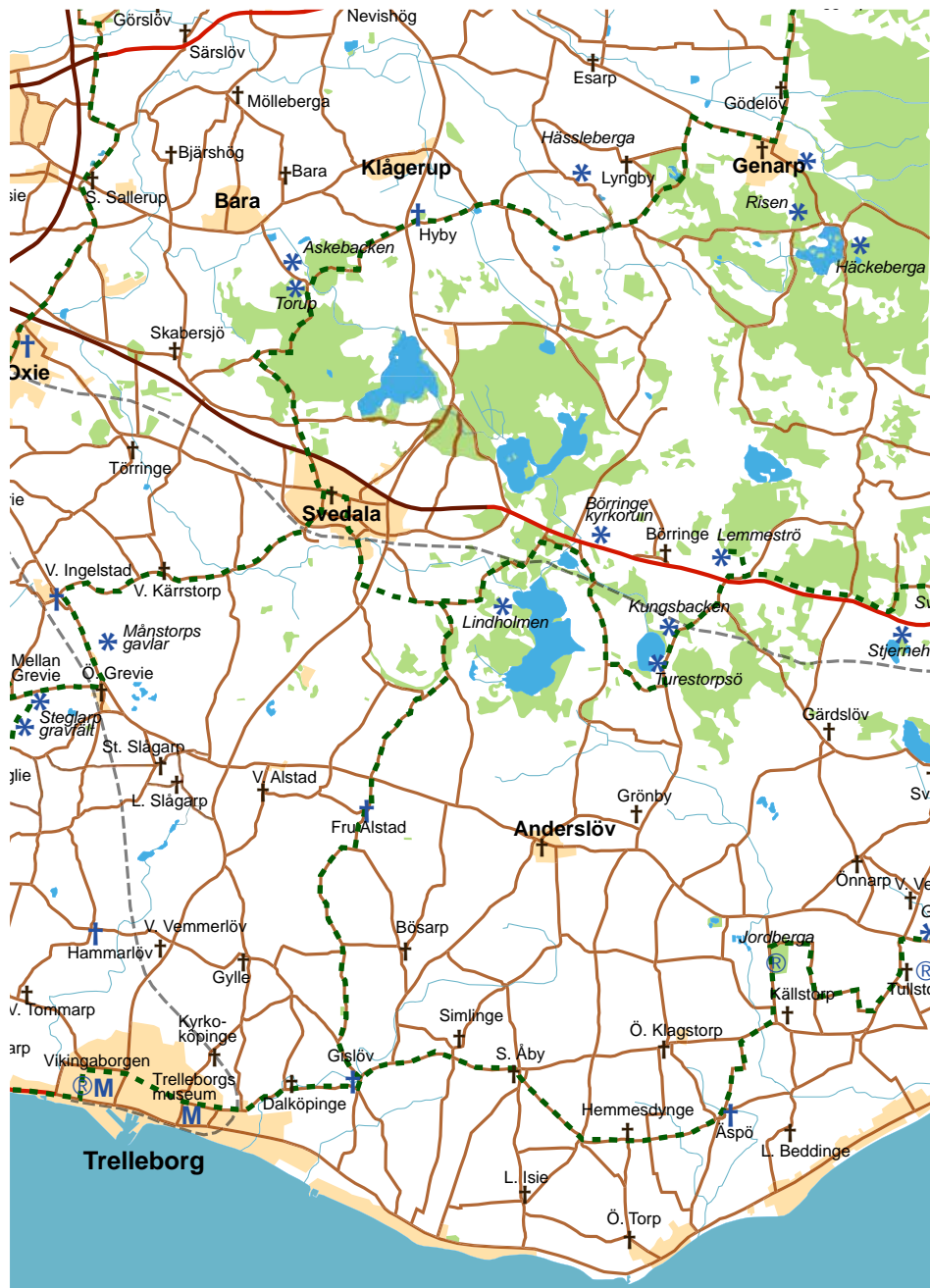
Kämpinge vall. Från stranden vid Kämpinge går en lång jordvall rakt upp mot Kämpinge by. Vallen är från 1000-talet.

Bärnstensmuseet bredvid vallen är värt ett besök.

Maglarps kyrka. Välbevarad kyrka uppförd runt 1200. Den är en av Skånes äldsta kyrkor som uppförts av tegel.

Skanör. *Skanörs borgruin* ligger strax norr om kyrkan. Borgen uppfördes i början av 1200-talet. I dag återstår borgkullen med vallgrav. *St Olofs kyrka* började uppföras som ett litet kapell i slutet av 1100-talet men byggdes senare ut till en imponerande kyrka.

Stora Hammars kyrka. Kyrkan är en av de äldst bevarade i sydvästra Skåne. Den uppfördes på 1150-talet och ersatte då en äldre träkyrka. Kyrkan har en spännande, äldre interiör.

Börninge kyrka byggdes på 1100-talet. På 1700-talet ödelades kyrkan och idag återstår endast en ruin

Fru Alstad kyrka uppfördes 1430-50. Pilgrimer vallfärdade hit i stor mängd under sen medeltid. I kyrkans långhus finns en mittpelare med inristade medeltida runor och bomärken.

Gislöv kyrka byggdes på 1200-talet. Kyrkan har en vacker sydportal och målningar från 1400-talet.

Kungsbacken är en ruinkulle på vilken det under 1200-talet har stått en mindre borg med tegelbyggnader. Rester efter medeltida tegelugnar har hittats strax väster om borgkullen.

Lemmeströ kyrkoruin är rester efter en 1100-tals kyrka.

Lindholmens borgkulle. Borgen var en riksborg i det medeltida Danmark. Den bestod av en stor, kvadratisk, uppkastad borgkulle med tegelbyggnader. På Lindholmen satt den svenske kungen Albrekt av Mecklenburg inspärrad på 1390-talet. Här slöts också 1395 freden som senare skulle bli den stora Skandinaviska unionen, "Kalmarunionen".

Trelleborg. "Trelleborgen" är en rekonstruerad vikingatida ringborg, uppförd av den danske kungen Harald Blåtand ca 980. Här finns också ett vikingamuseum. I Trelleborg finns även "**Trelleborgs museum**" med arkeologiska och kulturhistoriska samlingar.

Turestorpsö är en medeltida borgegruinen, bestående av en hög kulle med branta sidor vilken ligger ute på ett näs i sjön. Näset har varit avskuret av en bred vallgrav vilken fortfarande kan skönjas.

Äspö kyrkas äldsta delar är från 1100-talet. Stora förändringar har dock gjorts i sen tid. Speciellt sevärda är dock kalkmålningarna från 1400-talet. Här finns bl.a. motiv från den yttersta domen med många djävlar.

Balkåkra kyrkoruin är en rest efter en kyrka från 1100-talet. Det kraftiga västtornet byggdes under senmedeltiden.

Gamla Sjørups kyrka byggdes vid mitten av 1100-talet. Kyrkan ligger högt och man kan skymta Östersjön. Invid kyrkan står en runsten som berättar om en viking som ca 980 var med i det stora slaget vid Gamla Uppsala nära Stockholm.

Jordberga runsten. Denna runsten från ca 980 finns i dag i Jordberga park. Texten berättar om en person som byggte en bro.

Skivarps kyrka byggdes vid mitten av 1100-talet. På 1400-talet slogs valv i kyrkan och dessa pryddes med kalkmålningar

Skårby kyrka byggdes under 1100-talet och den har bevarat sitt medeltida utseende. Under senmedeltiden tillkom vapenhuset i söder och det kraftiga tornet med sina trappgavlar. I koret finns medeltida valvmålningar. På utsidan av den norra kyrkogårdsmuren finns en mindre runsten inmurad.

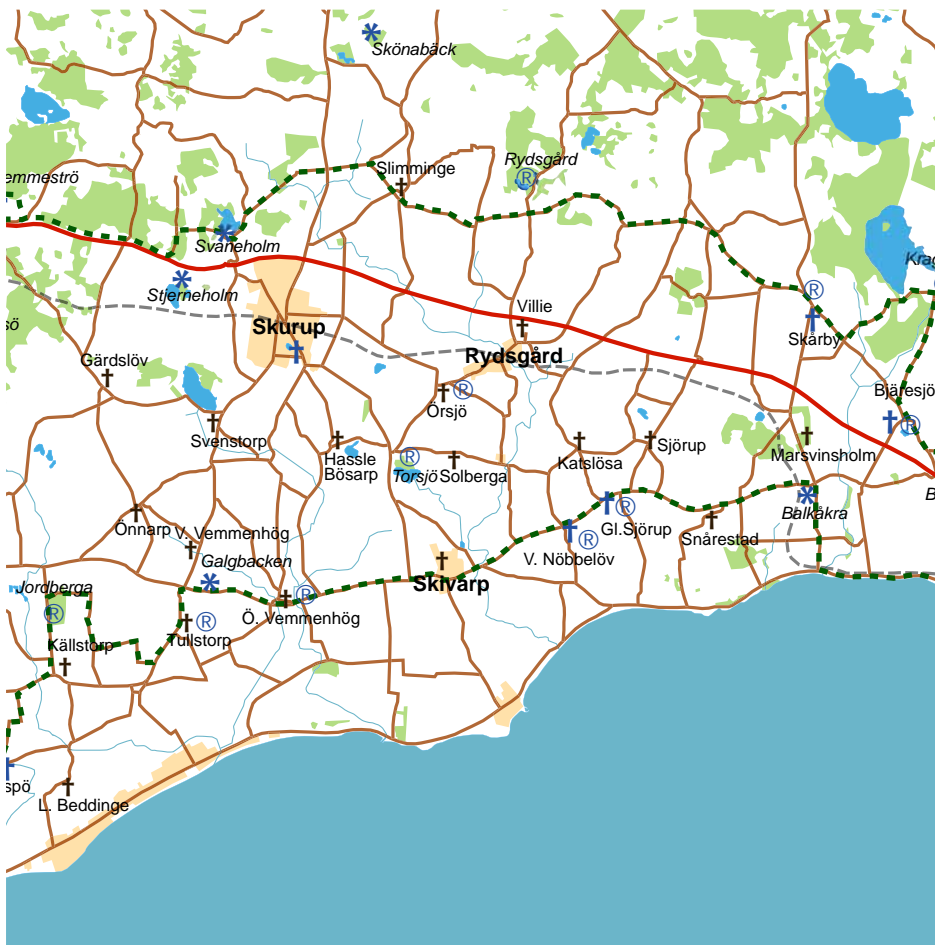
Stjerneholm är en idyllisk ruin efter ett slott från 1500-talet. Slottsholmen omges av en bred vattengrav.

Svaneholm slott anlades 1530 av adelsmannen Mauritz Sparre. Slottet är sevärt och innehåller dessutom ett museum med rika kulturhistoriska samlingar.

Tullstorp run- och bildsten är en av Sydskandinaviens vackraste i sitt slag från vikingatiden. Den står inne på kyrkogården.

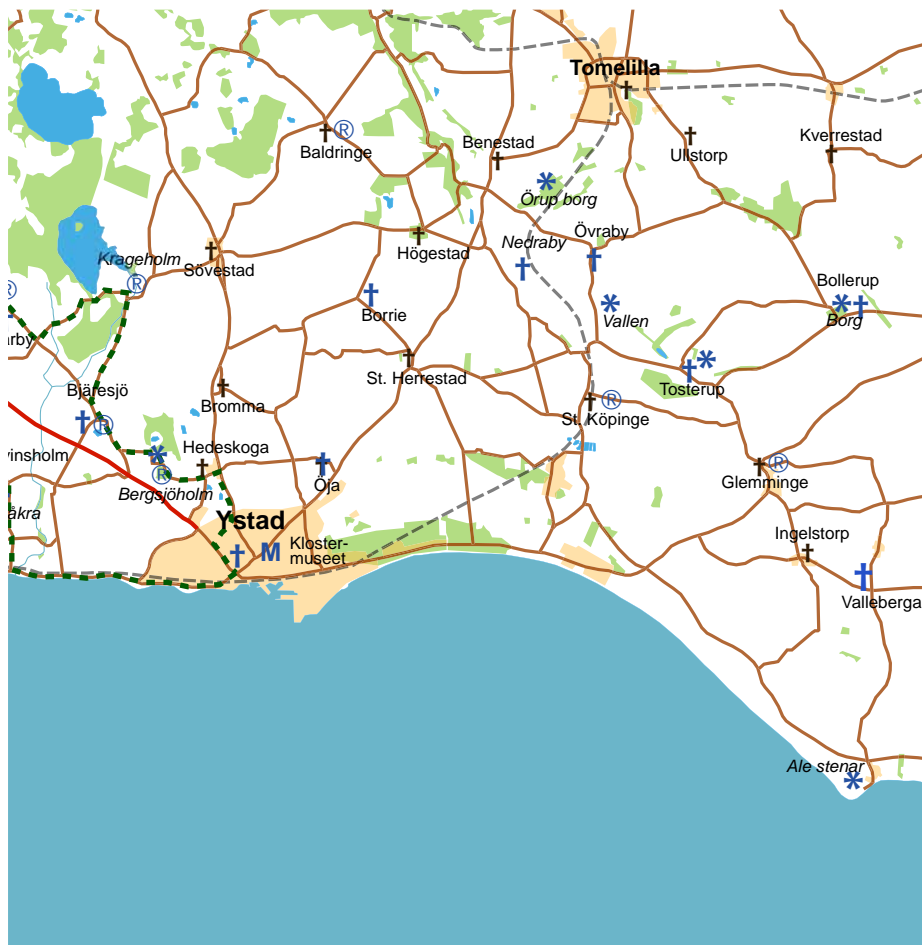
Västra Nöbbelöv kyrka. Direkt söder om kyrkogården står en hög runsten från sen vikingatid, ca 980.

Östra Vemmenhög runsten och bro. Runstenen står på samma plats som den restes. Till runstenen är kopplat en gammal sägen och en folkvisa från 1500-talet. Intill stenen finns också en gammal stenbro.

stenar

Ale stenar. Denna imponerande skeppssättning, ca 60 meter lång, är en gravplats som använts från 500-talet till 900-talet.

Bjersjöholm slott uppfördes på 1500-talet och ersatte då en medeltida borg. I dag kvarstår två av de ursprungligen fyra slottslängorna.

Bjaresjö kyrka är uppförd vid mitten av 1100-talet. Kyrkan med inredningar är mycket välbevarad. Dopfunten, ett verk av den skånske 1100-talsmästaren Tove, är rik på olika motiv.

Bollerup borg uppfördes i början av 1400-talet och är mycket välbevarad. Strax intill ligger **Bollerup kyrka** med runt västtorn och rika målningar från 1470-talet.

Borrie kyrka är en välbevarad kyrka från 1100-talet.

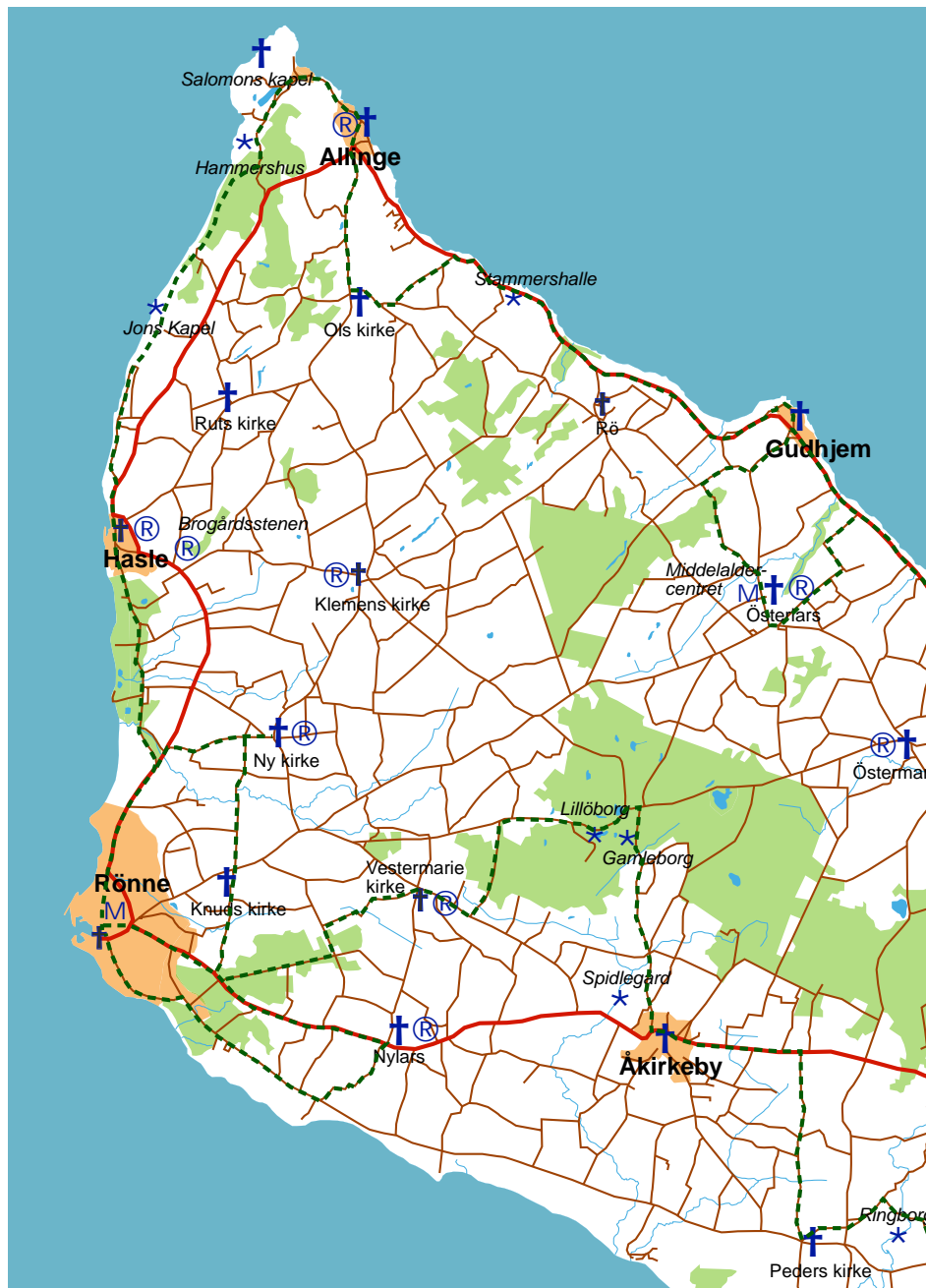
Krageholm bildsten från 900-talet står i parken framför slottet. Den visar en mansfigur, kanske Jaroslav som var härskare i Kiev.

Nedraby kyrkoruin är en rest efter den medeltida kyrka som legat bredvid den danske kungens kungsgård.

Valleberga kyrka ombyggdes på 1800-talet och man sparade då den lilla medeltida rundkyrkan som ett kor. På kyrkogården står ett medeltida försvarstorn.

Vallens borgkulle är en imponerande lämning efter en borg från 1300-talet.

Ystad. I staden finns flera medeltida hus bevarade, både tegelhus och korsvirkeshus. Vid torget ligger **Mariakyrkan**, en välbevarad byggnad med mängder av medeltida inventarier, bl.a. altarskåp, triumfkrucifix och kalkmålningar. Kyrkans äldsta delar är från 1200-talet. **Ystad klostermuseum** är inhyst i franciskanerklostret från 1200-talet. Imponerande klosterkyrka och stora museisamlingar.

Bornholm

Allinge kirke. Kyrkan uppfördes ca 1500 som ett mindre kapell men förstörades snart mot öster. På den gamla kyrkogården står en runsten.

Brogårdsstenen. Denna runsten är den största på Bornholm. Den låg tidigare som en brosten över ån nära den plats där den nu står. Stenen dateras till mitten av 1000-talet. Den är rest till minne av en dåtida stormannafamilj.

Gamleborg, Almindingen. Detta är Bornholms största fornborg, ursprungligen använd som tillflyktsborg när fiender hotade. Den anlades under vikingatiden men förstärktes under tidig medeltid då den kom i kungens ägo. När kungen lät uppföra Lilleborg övergavs Gamleborg vid mitten av 1100-talet.

Hammershus slottsruin. Skandinaviens största borgruin. Borgen började uppföras efter mitten av 1100-talet av ärkebiskop Eskil i Lund. Denna äldsta borg var helt uppförd av natursten. Runt denna borg uppfördes under 1200-talet en yttre borg helt i tegel. Bron till borgen är Skandinaviens äldsta bevarade medeltidsbro.

Hasle kyrkogård. På kyrkogården söder om kyrkan står en vikingatida runsten.

Jons Kapel. En djup naturlig bergsravin som avslutas av en fristående klippa nere vid havet där enligt legenden den kristne missionären Jon predikade för fiskarna.

Klemens kirke. Kyrkan från 1882 är byggd på platsen för en medeltida kyrka. Den var vigd till S:t Clemens, ett av de tidigaste skyddshelgonen i Skandinavien vilket antyder att här stått en kyrka mycket tidigt. Två runstenar står ute på kyrkogården.

Knudsker kirke. Denna kyrka är Bornholms minsta kyrkobyggnad. Kyrkan uppfördes vid mitten av 1100-talet.

Lilleborg. Borgen anlades av den danske kungen vid mitten av 1100-talet då den tidigare kungliga befästningen Gamleborg övergavs. Lilleborg intogs och förstördes i samband med kriget mellan ärkebiskop och kung år 1259.

Ny kirke. Bornholms minsta rundkyrka, uppförd i slutet av 1100-talet. Kyrkan kallades under medeltiden för "Allhelgona kyrka" och först på 1500-talet fick den sitt nuvarande namn. Kyrkans mittpelare är täckt av kalkmålningar från 1400-talet. På kyrkogården ett fristående, medeltida klocktorn. En runsten står i kyrkans vapenhus. Runstenen är i två delar vilka återfanns 1853 respektive 1859 vid reparationer av kyrkan.

Nylars kirke. Denna rundkyrkan är uppförd under andra hälften av 1100-talet. Kyrkan var vigd till S:t Nicolaus, sjöfarnas skyddshelgon. Mittpelaren är försedd med vackra kalkmålningar från 1400-talet. Inne i kyrkans vapenhus står två runstenar. Den ena låg tidigare i vapenhusets golv medan den andra låg strax utanför dörren. Runtexterna berättar om ett sjöslag på 1000-talet utanför Blekinge.

Ols kirke. Rundkyrka uppkallad efter den helige Olof av Norge. Det fyrkantiga koret skjuter ut från den runda kyrkan. Kyrkan har haft en kvinnoingång i norr och människans ingång i söder. En mittpelare bär upp kyrkans två loftsvåningar. Uppgången till loftet sker genom en smal och trång murtrappa. På kyrkogården ett medeltida klocktorn av sten.

Ruts kirke. Kyrkan är Danmarks högst belägna med sina 130 meter över havet. Den är uppförd ca 1200. På kyrkogården står ett klocktorn med en nedre del från medeltiden.

Rønne stad. Bornholms museum har rika samlingar från Bornholms förhistoria och historia men också kulturhistoriska samlingar. På museet visas öns rika fynd av så kallade guldgubbar, tusentals små präglade guldbleck från 600-700-talet. Museet har också en runsten från Ny Lars kyrka.

Salomons kapel. Ruin efter ett litet medeltida kapell. Nordväst om kyrkogården finns en helig källa. För att komma till ruinen måste man följa en liten stig runt Hammarberget.

Stammershalle. Forntida begravningsplats som varit i bruk under både bronsålder och järnålder. Stenrösen från bronsåldern samt bautastenar och gravar från den yngre järnåldern 400-900 e.Kr.

Vestermarie kirke. Den medeltida kyrkan revs 1885. Bland de i den nya kyrkan bevarade äldre inventarierna märks dopfunten och kyrkklockorna. Vid medeltidskyrkans nedrivning påträffades fem runstenar vilka i dag står på kyrkogården.

Medeltida kalkmålning i Nylars rundkyrka.

Aa kirke. Kyrkan, Bornholms största, är uppförd under 1100-talets mitt. Det mäktiga västtornet är byggt i två etapper som ett försvarstorn med flera våningar, åtskiljda med stenvalv. Vapenhuset på kyrkans sydsida är uppfört före ca 1220-talet. Kyrkans dopfont är från mitten av 1100-talet och tillverkad av mästaren Sigthraf från Gotland. Den är rikt skulpterad med scener ur Jesus liv.

Bodils kirke. Kyrkan, som uppfördes på 1100-talet, är vigd till S:t Botulf, ett namn som senare förvanskats till det danska kvinnonamnet Bodil. Tornet uppfördes runt 1200. I kyrkan finns tre runstenar från 1000-talet.

Brohusebro. Runstenen vid vägen mellan Østermarie och Ibskirke. År 1866 låg stenen inmurad i två delar i en närliggande bro.

Gamleborg, Paradisbakkerne. Fornborg från den yngre järnåldern, 400-800 e.Kr. Denna typ av försvarsverk var tillfälliga uppehållsplatser för befolkningen när fiender hotade. Borgen är välbevarad. Den består av en sten- och jordvall som är byggd på en brant klippa.

Gryet. Detta är Bornholms största samling av bautastenar. Dessa stenar restes på järnålderns gravfält som gravmarkeringar eller som minnesstenar. Platsen ligger ca 1 km norr om Bodils kyrka.

”Hellig Kvinde”. En ensamstående så kallad bautasten, av tradition kallats för Hellig Kvinde. Några mindre stenar vid sidan om ska enligt legenden ha varit hennes barn. Stenarna har ingått i en skeppssättning, en forntida gravplats.

Ibs kirke. Välbevarad kyrka från 1100-talet, bestående av absid, kor, långhus och ett brett torn i väster.

Middelaldercentret. Ett stort arkeologiskt friluftsmuseum där man återskapat medeltida bebyggelsemiljöer.

Peders kirke. Välbevarad romansk kyrka till vilken det på 1500-

talet är tillfogat ett torn i väster. Kyrkan har två vackra stenportaler från troligtvis mitten av 1200-talet. Merparten av inredningen är modern.

Povls kirke. Byggt vid mitten av 1200-talet. Kyrkan har sitt namn efter aposteln Paulus. På 1800-talet förlängdes kyrkan mot väster. Vapenhuset blev också vid denna tid kraftigt restaurerat. I den välbevarade sydportalen är inhugget några bilder, bl.a. ett brädspel och en mansfigur. I kyrkan finns ett antal kalkmålningar från 1400-talet.

Ringborgen vid Bakken, Rispebjerg. Fornborg från järnåldern. Fornborgarna användes som tillfällig uppehållsplat för befolkningen när fiender hotade. På ett högtliggande näs har man byggt en 115 meter lång jordvall med framföriggande torrgrav. Vallen är på vissa platser bevarad upp till tre meters höjd.

Spidlegårds kapel. Rest efter ett medeltida spetälskehospital. Dessa sjukhus hade alltid en kyrka eller kapell helgat åt de spetälskas skyddshelgon Sankt Jörgen. Skylt från Rönnevägen ca 1 km nordväst om Åkirkeby.

Svaneke kirke. Redan innan Svaneke blev köpstad 1555 fanns ett litet kapell på platsen. I samband med ombyggnad 1881 nedrevs merparten av den medeltida kyrkan. Runstenen som står på kyrkogården påträffades 1819 vid Bølshavn.

Österlars kirke. Detta är Bornholms största rundkyrka. Långhusets norra kvinnoportal i huggen sten är välbevarad. Till det runda långhuset är fogat ett runt kor med absid. Att döma av myntfynd funna i kyrkan vid utgrävningar byggdes den i slutet av 1100-talet. I koret finns murtrappan upp till kyrkans två loftvåningar. Långhusets runda mittmur är försedd med kalkmålningar från 1400-talet.

Östermarie kirke. Välbevarad ruin av den medeltida stenkyrkan. Kyrkan skulle rivas när den nya kyrkan uppfördes strax bredvid.

Man upptäckte emellertid att den gamla kyrkan hade en märklig byggnadskonstruktion och avbröt därför nedrivningen. På kyrkogården står tre runstenar.

Aa kirke medeltida stenkyrka, Bornholms största.

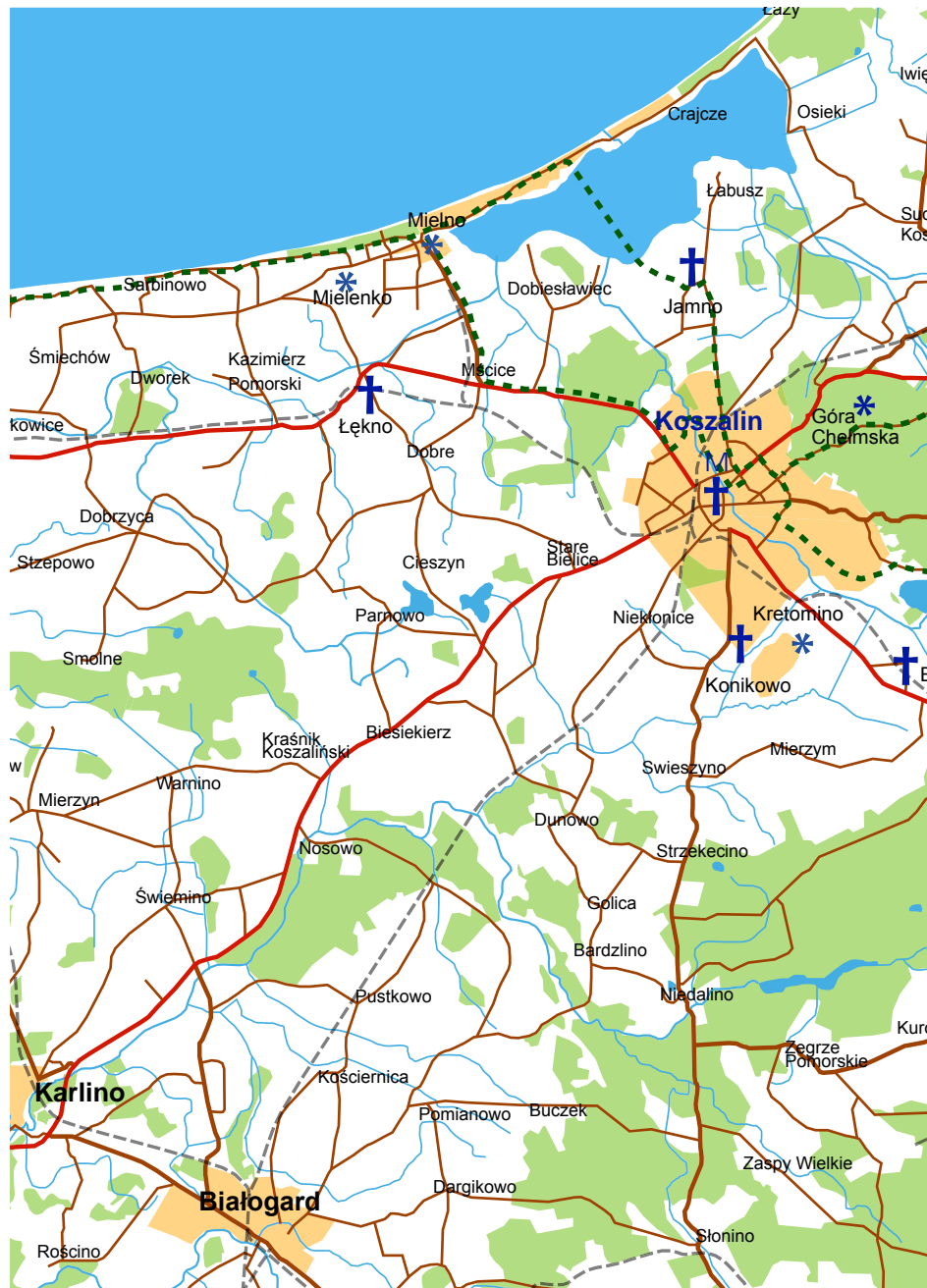
Polen

Kolobrzeg. Museet för polska vapen uppvisar skatterna från det gamla Kolobrzeg och också polsk vapenhistoria från tidig medeltid till nutid. Här finns även en utställning om Kolobrzegs historia. Kolobrzeg basilikan byggdes runt 1300. Ett intressant objekt är den sjuarmade ljusstaken av brons, fyra meter hög. *“Schlieffen House”* är en byggnad från första hälften av 1400-talet. *Kruttornet* är den enda kvarvarande byggnaden av Kolobrzeg medeltida befästningar.

Budzistowo (på tyska: Alt Stadt - Gamla staden) är hjärtat i det gamla Kolobrzeg. Redan på 800-talet hade den en befästning, vilken med tiden blev en av de viktigaste administrativa centren i denna del av Pommern. Det var hit som biskopen Reinbern år 1000 kom för att grundlägga den första katedralkyrkan. *Johannes döparens kyrka* uppfördes år 1222. Denna, en av de äldsta kyrkorna som i dag bevarats i Pommern, tillhörde en gång det kvinnliga benediktinklostret.

Befästningen i Budzistowo är resterna av en fästning från slutet av 700-talet. Under första hälften av 800-talet grundades på denna plats en kraftigt befäst stad.

Kyrkan i Lasin, som i dag tyvärr är förstörd, var en gång en härligt röd tegelkyrka med ett massivt västtorn. Templet förstördes 1955 på order av de kommunistiska myndigheterna. Samma öde delades av många andra historiska monument i hela Pommern under 1950-talet. De enda spår som i dag existerar efter kyrkan är ett bronsplatta över Peter von Kamecke, vilken nu kan ses i katedralen i Koszalin.

Borgkullen i Mielno. Ca 500 meter norr om bondgården ligger en av människohand uppkastad, konformad kulle ca 50 x 100 meter i storlek. Under medeltiden stod ett trätorn uppe på kullen.

Borgkullen i Mielno. Kullen ligger ca 100 meter norr om bondgården och 600 meter från havet. Liksom borgkullen Mielno är den låg och konformad. Kulle mäter 25 meter i diameter.

Den gotiska kyrkan i Łekno är byggd på en liten kulle under första delen av 1400-talet. Den utmärker sig jämfört med andra landsbygdskyrkor från gotisk tid i denna del av Pommern genom att den är större och har ett kapell på södra sidan liknande många stadskyrkor vid den tiden. Det är ett mysterium vem det var som var så rik att han kunde uppföra en sådan här stor byggnad i Łekno. Endast den enkla dopfunten av sten återstår emellertid av den ursprungliga interiören.

Kyrkan i Jamno är placerad mitt i Jamno. Dess historia går tillbaka till 1300-talet men restaureringar under 17- och 1800-talen förändrade fullständigt dess gotiska karaktär. I interiören ses dekorationer med folklivsmotiv, unika för Pommern. Bland målningarna i kyrkan återfinns motivet med de tolv apostlarna.

Góra Chełmska. På denna plats dyrkades i århundraden den hedniska kullen. På kullens topp stod en stor trähall där bygdens befolkning möttes för att dryfta viktiga saker. Hallen var omgiven av en ring av härdar. Nära platsen har en grav påträffats där den döde hade begravts i en båt. Denna för Pommern sällsynta gravtyp var dock svårt skadad. Man känner inte heller vilken som här blivit begravd.

Efter det att kristendomen hade etablerats i Pommern uppfördes ett stenkäpp på toppen av kullen. Käppet var vigt till jungfru Maria. Besökande pilgrimmer kom från hela norra Europa och också från Rom. Detta var under medeltiden en av de viktigaste pilgrimsplatserna i Pommern.

S:t Gertruds kapell i Koszalin.

Medeltidsstaden Koszalin.

Koszalin grundades år 1266. Den nyuppförda staden befästes genast. Det äldsta försvaret bestod av en jordvall med pallisader och framföriggande sankmarker. Vid slutet av 1200-talet påbörjades uppförandet av en stadsmur i tegel och sten. Murens längd var inte mindre än 1600 meter med 3 portar och 46 torn. I dag kvarstår det största partiet av denna mur i stadsparken.

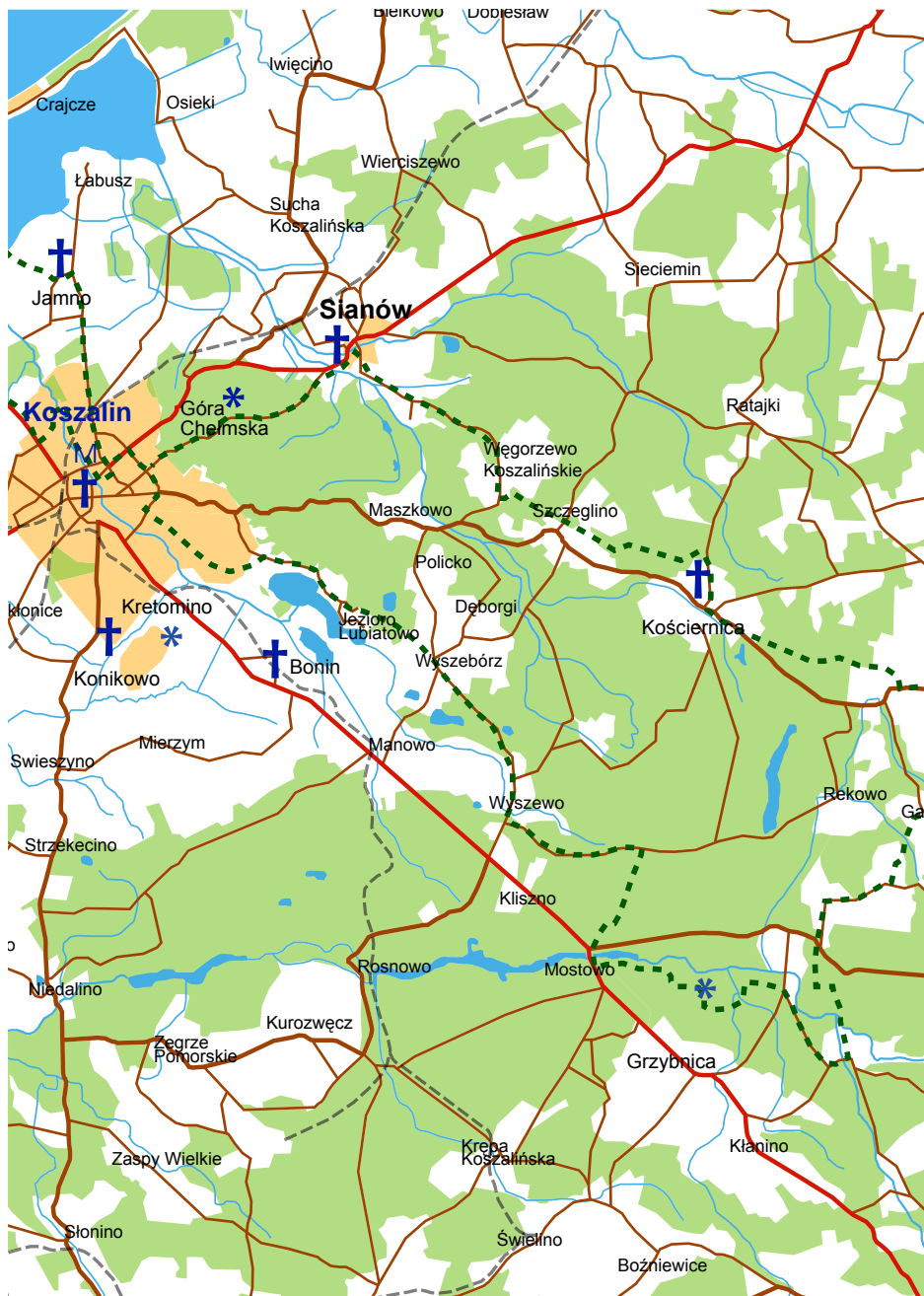
Katedralen i Koszalin byggdes mellan åren 1300 och 1333.

Kyrkan finansierades av det lokala kvinnliga cistercienserklostret men också av de många pilgrimmer som besökte Góra Chełmska. Arkeologiska utgrävningar på platsen har visat att kyrkan, när den byggdes, placerats på en mindre kulle. Eftersom Koszalin inte hade någon strategisk betydelse skonades katedralen från sådan förstörelse som katedralen i Kołobrzeg mötte och kyrkan är i dag välbevarad. När lutheranerna tog över kyrkan skedde dock vissa förändringar. Sidokapell som uppförts av rika borgare revs ner liksom mycket av den äldre interiöra dekorationen.

S:t Gertruds kapell byggdes 1382 av stadens råd på inrådan av stadens kvinnliga cistercienserkloster. När det byggdes låg det utanför stadsvallen och tjänstgjorde troligtvis som ett sjukhus. Dess mångkantiga form är hämtad från Kristus gravkyrka i Jerusalem.

“Bödels hus” var bostad för stadens bödel från medeltiden upp till det sena 1800-talet. Byggnaden stod utanför stadsvallen. I dag används den som en teater.

Koszalins Museum är inrättat i det historiska Millerska palatset. Utställningarna innefattar föremål från både staden och regionen. Den arkeologiska avdelningens samling innefattar fynd från sådana grävningar i det centrala Pommern som genomförts av museet. Här visas vardagsföremål, vapen, smycken och mynt från borgkullar, bosättningar och gravplatser men också fynd från grävningar inne i staden.

Kyrkan i Konikowo. Kyrkan har troligtvis byggts vid mitten av 1300-talet. Efter 1852-års restaurering återstår endast sakristian, en tillbyggnad och de nedre delarna av det ursprungliga tornet. På utsidan har kyrkan en ornamentfris med vinranksmotiv. Kyrkan i Konikowo är en av tre landsbygdskyrkor i denna region med dekorerad fasad. Vindruvorna representerar Kristus och den sista måltiden.

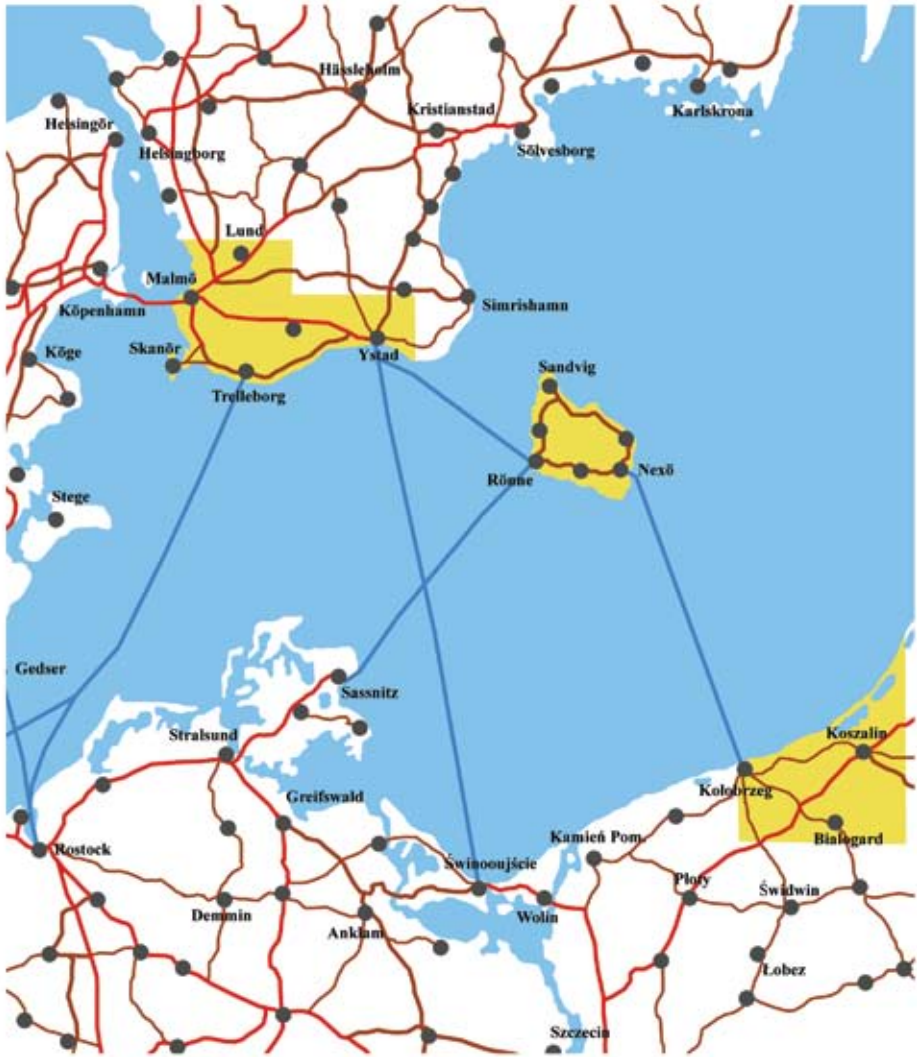
Kyrkan i Bonin byggdes på 1400-talet. Det är anmärkningsvärt att medeltida källor refererar till att byn var byggd på de tre kyrkornas kulle. Man kan undra vad som då hänt med de två andra kyrkorna. Efter andra världskriget användes byggnaden som en restaurang men kunde 1979 åter brukas av kyrkan.

Kyrkan i Sianów. År 1330 omtalas ett slott i Sianów och år 1343 erhöll Sianów stadsprivilegier. Det är troligtvis vid denna tid som uppförandet av kyrkan började. Kyrkan förstördes grundligt under krigen på 1800-talet. Av äldre delar återstår i dag endast tornet och ett medeltida krucifix.

Befästningen i Kretomino. Denna återfinns ca 500 meter nordost om själva byn. I dag är anläggningen i ett dåligt skick. Man antar att befästningen brukats mellan 700-talet och 1000-talet.

Kyrkan i Kościernica. Bredvid kyrkan står ett klocktorn av trä, ett av få bevarade i Mittpommern. År 1801 skadades kyrkan svårt då den eldhärjades genom blixtnedslag. På östra väggen finns en rik dekor.

Reservatet med stencirklar i Grzybnica är en av endast ett fåtal gotiska gravplatser i Polen med bevarade stenkonstruktioner. Dessa är byggda av invandrare från Skandinavien. Gravfältet var i bruk under de två första århundraden efter Kristi födelse. Genom arkeologiska utgrävningar har påträffats mängder med stenläggningar och över ett hundra gravar, både med skelett och med kremerade människor.

Bike the Baltic